

Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Επίδραση του Κοινωνικού Κεφαλαίου στις στάσεις και αντιλήψεις των ντόπιων του Δήμου Καρπενησίου για τα θέματα της μετανάστευσης»



Υπεύθυνος καθηγητής: Προκοπάκης Εμμανουήλ

Συντάκτριες: Κοκκίνη Ευαγγελία

Φακίτσα Αγγελική

Ηράκλειο 2014

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	σελ.4
---------------	-------

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο πρώτο: Κοινωνικό κεφάλαιο

1.1 Ιστορική αναδρομή της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου	σελ.6
1.2 Ορισμός, λειτουργία και τύποι κοινωνικού κεφαλαίου	
• Α. Ορισμός κοινωνικού κεφαλαίου	σελ.10
• Β. Λειτουργία κοινωνικού κεφαλαίου.....	σελ.10
• Γ. Τύποι κοινωνικού κεφαλαίου	σελ. 12
1.3 Παράγοντες διαμόρφωσης του κοινωνικού κεφαλαίου	σελ.14
1.4 Μετρησιμότητα του κοινωνικού κεφαλαίου	σελ.24
1.5 Κοινωνικά δίκτυα	σελ. 28
1.6 Τρόποι ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου	σελ.31

Κεφάλαιο δεύτερο: Το μεταναστευτικό φαινόμενο

2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις για το μεταναστευτικό ζήτημα και κατηγορίες μετανάστευσης	σελ.32
2.2 Δικαιώματα μεταναστών	
• Α. Ατομικά θεμελιώδη δικαιώματα	σελ.36
• Β. Δικαίωμα των μεταναστών στην εργασία, στην κοινωνική ασφάλιση, στην περίθαλψη και στην εκπαίδευση	σελ. 37
• Γ. Νομικό καθεστώς των μεταναστών - Πολιτικά δικαιώματα μεταναστών	σελ. 40
2.3. Θεωρητικές προσεγγίσεις για το μεταναστευτικό ζήτημα	σελ. 42
2.4 Εγκληματικότητα και μετανάστες	σελ. 46

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο τρίτο: Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Σκοπός της έρευνας	σελ.50
3.2 Πεδίο μελέτης	σελ.50
3.3 Επιλογή δείγματος	σελ.51
3.4 Τεχνικές συλλογής στοιχείων και μεθοδολογία ανάλυσης στοιχείων.....	σελ.52

Κεφάλαιο τέταρτο: Αποτελέσματα έρευνας

4.1 Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης	σελ.56
4.2 Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου SCQ-G και συσχετίσεις μεταξύ των κλιμάκων του ερωτηματολογίου	σελ.57
4.3 Ανάλυση & συσχετίσεις του ερωτηματολογίου SCQ-G.....	σελ.59
4.4 Στάσεις & αντιλήψεις για την μετανάστευση	σελ.61
4.5 Έλεγχος των ερευνητικών υποθέσεων και σχέση με τα αποτελέσματα	σελ.63

Συμπεράσματα – Προτάσεις	σελ.66
---------------------------------------	--------

Βιβλιογραφία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Πίνακες, Σχήματα, Ερωτηματολόγιο)

Εισαγωγή

Κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ένα σύνολο κανόνων, θεσμών και αξιών που παίζουν σημαντικό ρόλο σε μια κοινωνία τόσο στις αλληλεπιδράσεις των μελών της, όσο και στην κοινωνικό - οικονομική ανάπτυξή της. Αυτό προκύπτει από την μελέτη πολλών ορισμών που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς, καθώς συστατικά στοιχεία όλων των ορισμών είναι οι κοινωνικές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη, τα επίσημα και τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα, η ιδιότητα μέλους ομάδας, η κοινοτική και πολιτική δέσμευση, οι κανόνες και οι αξίες, οι αμοιβαίες δραστηριότητες και τα επίπεδα εμπιστοσύνης.

Όλα αυτά που εμπερικλείει η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου οδηγεί τα άτομα να δρουν μέσα στην κοινωνία με συγκεκριμένες συμπεριφορές. Οι συμπεριφορές αυτές καθορίζονται από την ύπαρξη ή μη, την χαλαρή ή την ισχυρή παρουσία του κοινωνικού κεφαλαίου στην συγκεκριμένη κοινωνία. Από αυτά, λοιπόν, επηρεάζεται η στάση του ατόμου σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής του δραστηριότητας. Συνεπώς επηρεάζει και τις απόψεις σε ζητήματα μετανάστευσης. Το ζητούμενο στην παρούσα μελέτη είναι το κατά πόσο το κοινωνικό κεφάλαιο επηρεάζει τις στάσεις και τις αντιλήψεις των ντόπιων κατοίκων του Δήμου Καρπενησίου για την μετανάστευση.

Σημαντική μεταβολή στο μεταναστευτικό ζήτημα για τον ελλαδικό χώρο αποτέλεσε η μαζική είσοδος οικονομικών μεταναστών στο τέλος της δεκαετίας του 1980 και κυρίως το 1990. Σε αυτή τη χρονική περίοδο παρατηρήθηκε ριζική αλλαγή στις απόψεις των Ελλήνων για τους μετανάστες. Μεμονωμένα γεγονότα γενικεύτηκαν και αποδόθηκαν στους ξένους. Αναμφισβήτητα έχουν διαπραχθεί σοβαρά εγκλήματα από ξένους, παρ' όλα αυτά η απόδοση του χαρακτηρισμού «εγκληματίας» σε όλους είναι λάθος. Μεγάλη επιρροή σε αυτό άσκησαν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, τα οποία, στο συγκεκριμένο θέμα, κάθε άλλο παρά αντικειμενικά, αξιόπιστα και έγκυρα ήταν. Ο τύπος και η τηλεόραση, οι πιο διαδεδομένες μορφές Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, συντέλεσαν στη δημιουργία αρνητικών εσφαλμένων απόψεων για τους μετανάστες. Η μεγάλη πλειοψηφία τους είναι οι οικονομικοί μετανάστες και έχουν σκοπό την εύρεση εργασίας, στοιχείο που ελάχιστα έχει επισημανθεί από τα μέσα. Η δύναμη των μέσων στην κατεύθυνση της κοινής γνώμης ήταν καταλυτικής σημασίας, αφού συχνά παραπλάνησαν το κοινό παρουσιάζοντας δυσαναλογία μεταξύ του πληθυσμού των αλλοδαπών και του δείκτη

εγκληματικότητας. Κάτι που δεν άλλαξε ούτε από την θέσπιση του νόμου 2910/2001, σύμφωνα με τον οποίο νομιμοποιήθηκε η πλειοψηφία των μεταναστών. Σημαντική βελτίωση παρατηρείται στο συγκεκριμένο θέμα τα τελευταία χρόνια αφού τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης καταπιάνονται με ζητήματα που αφορούν στις συνθήκες διαβίωσης και στα προβλήματα των μεταναστών.

Είναι σαφές ότι η αύξηση του αριθμού των μεταναστών οδήγησε τους Έλληνες στην εκδήλωση ρατσιστικών αντιδράσεων, συχνά ακραίων. Πιθανότατα αυτό συνέβη λόγω της δύναμης που απέκτησαν, μέσω της οποίας υποκινήθηκαν για τη διεκδίκηση της ισότιμης ένταξής τους και όλων των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτή. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι Έλληνες είναι ρατσιστές επιλεκτικά. Όσοι προέρχονται από χώρες Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναπτυγμένα κράτη ή είναι εύποροι απολαμβάνουν την εκτίμηση και το σεβασμό των Ελλήνων ή, στην χειρότερη περίπτωση, εισπράττουν μια ουδέτερη στάση απ' αυτούς.

Σημαντικά θέματα υπό μελέτη συνιστούν οι απόψεις των ντόπιων απέναντι στους μετανάστες. Οι ποικίλλες μεταβολές σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο μετά την είσοδο μεγάλου αριθμού μεταναστών στη χώρα έχουν διαμορφώσει παράγοντες που οδηγούν στην αρνητική στάση των ντόπιων απέναντι τους. Από την άλλη, αυτή η αντιμετώπιση από πλευράς των ντόπιων προς τους μετανάστες οδηγούν στην χειροτέρευση των συνθηκών ζωής των δευτέρων.

Στην παρούσα εργασία, λοιπόν, εξετάζονται οι επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου στις απόψεις των ντόπιων δημοτών του Καρπενησίου για ζητήματα μετανάστευσης. Πιο αναλυτικά, η εργασία αποτελείται από δύο μέρη: Το πρώτο μέρος που είναι το θεωρητικό και το δεύτερο, το ερευνητικό. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύουμε όλες τις πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου. Ξεκινώντας από μια σύντομη ιστορική αναδρομή του όρου, δίνουμε κάποιους ορισμούς της έννοια αυτής και τα συστατικά της στοιχεία. Συνεχίζουμε με τη λειτουργία, τους τύπους του κοινωνικού κεφαλαίου και την ανάλυση των παραγόντων διαμόρφωσης του. Το πρώτο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την μετρησιμότητα και τους τρόπους ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου. Το αντικείμενο του δεύτερου κεφαλαίου είναι το μεταναστευτικό φαινόμενο. Αρχικά σημειώνουμε κάποιες εισαγωγικές παρατηρήσεις για το μεταναστευτικό ζήτημα. Στη συνέχεια αναλύουμε τα δικαιώματα των μεταναστών και αναφέρουμε τις πιο σημαντικές θεωρίες για την οικονομική και κοινωνική θέση τους. Τέλος, μελετούμε τη σχέση των μεταναστών με την εγκληματικότητα. Το δεύτερο μέρος, το

ερευνητικό, περιλαμβάνει την έρευνα και τα αποτελέσματα της. Καταγράφουμε αναλυτικά τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας, την μεθοδολογία της, τον σκοπό της, το πεδίο μελέτης και της τεχνικές συλλογής στοιχείων. Επιπλέον, παραθέτουμε τους συγκεντρωτικούς πίνακες και την ανάλυση τους, τα αποτελέσματα και τις προτάσεις μας.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο πρώτο: Κοινωνικό κεφάλαιο

1.1 Ιστορική αναδρομή της έννοιας του Κοινωνικού Κεφαλαίου

Η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου εμπερικλείει κοινωνικά χαρακτηριστικά που αφορούν σε συμμετοχή σε συλλόγους, οργανώσεις, άτυπα δίκτυα, στην ύπαρξη αισθήματος ασφάλειας, εμπιστοσύνης, στις αξίες της αλληλεγγύης και του εθελοντισμού. Η αυξανόμενη χρήση του όρου την τελευταία εικοσαετία μας δίνει την ευκαιρία να πάρουμε παραπάνω γνώσεις για το τι περιλαμβάνει ο όρος κοινωνικό κεφάλαιο, τις διακρίσεις του, την λειτουργία και τις επιδράσεις του σε κάθε πτυχή της κοινωνικής δραστηριότητας του ατόμου.

Προκειμένου να εξετάσουμε αναδρομικά την ιστορία του όρου «κοινωνικό κεφάλαιο» μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους: Η πρώτη περίοδος φτάνει μέχρι τη δεκαετία του 1980, η δεύτερη εκτείνεται χρονικά από το 1980 έως το 1990 και η τρίτη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα.

Στην πρώτη περίοδο λοιπόν, ο Γάλλος πολιτικός και ιστορικός Alexis de Tocqueville, το 1835,(Λυκούδης, 2008) ανέφερε στο έργο του «Δημοκρατία στην Αμερική» την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, όχι βεβαίως με την σημερινή της μορφή αλλά με τη μορφή της συμμετοχής σε ενώσεις, τονίζοντας τον ευεργετικό της ρόλο στη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Το 1916 πρωτοεμφανίζεται ο όρος κοινωνικό κεφάλαιο. Τον διατύπωσε ο L. Hanifan, επιθεωρητής σχολείων αγροτικών κοινοτήτων, ο οποίος υποστήριζε ότι η ενασχόληση με την κοινότητα επιδρούσε στην επιτυχία των σχολείων. Πιο συγκεκριμένα, όρισε το κοινωνικό κεφάλαιο ως :

«τα απτά στοιχεία που μετρούν περισσότερο στην καθημερινή ζωή των ατόμων όπως η καλή διάθεση, η φιλία, η συμπάθεια και οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των οικογενειών που συνιστούν μία κοινωνική ομάδα». (Hanifan,1916 στον Πούπο,(2010): 20)

Το 1977 ο οικονομολόγος G. Loury (Lin, 1999) θεωρεί ότι οι κοινωνικές σχέσεις και η κοινωνικοοικονομική θέση κάποιου επηρεάζουν σημαντικά την οικονομική θεωρία, και ειδικότερα την θεωρία της εργασίας.

Την δεύτερη περίοδο (1980 – 1990) τρεις πολύ σημαντικοί συγγραφείς ασχολήθηκαν εκτενέστερα με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, θέτοντας τις βάσεις για τη θεωρία που υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές σχέσεων των ατόμων αποφέρουν οφέλη. Πρώτος ο Bourdieu το 1986 πρότεινε τη διάκριση του κεφαλαίου σε οικονομικό, πολιτισμικό, συμβολικό και κοινωνικό και ανέφερε το μη οικονομικό (πολιτισμικό, συμβολικό και κοινωνικό) προέρχεται από το οικονομικό κεφάλαιο μέσω διαφόρων μετασχηματισμών και είναι δυνατόν να μετατραπεί ξανά σε οικονομικό κεφάλαιο. Ανέφερε συγκεκριμένα ότι το κοινωνικό κεφάλαιο περιλαμβάνει:

«το σύνολο των πραγματικών και ενδεχόμενων πόρων οι οποίοι συνδέονται με την κατοχή ενός μόνιμου δικτύου, περισσότερο ή λιγότερο θεσμοθετημένων σχέσεων, αμοιβαίας γνωριμίας και αναγνώρισης ή διαφορετικά με τη συμμετοχή σε μία ομάδα η οποία παρέχει στα μέλη της την υποστήριξη ενός συλλογικά κατεχόμενου κεφαλαίου, εξουσιοδοτώντας τα να αντλούν πλεονεκτήματα με κάθε έννοια του όρου». (Bourdieu, 1986 στον Πούπο, (2010): 22)

Επιπλέον, άσκησε κριτική γιατί η οικονομική θεωρία δίνει έμφαση μόνο στο οικονομικό κεφάλαιο παραβλέποντας τη σημασία των υλικών αξιών.

Το 1988 ο Coleman συσχέτισε τις επιδόσεις των μαθητών με το κοινωνικό κεφάλαιο στην οικογένεια ή στην κοινότητα. Θεωρεί δηλαδή, ότι δεν είναι μόνο το ανθρώπινο κεφάλαιο που επηρεάζει την επίδοση του παιδιού στο σχολείο αλλά και το κοινωνικό κεφάλαιο μέσα στην οικογένεια. Σημειώνει ότι η έλλειψη κοινωνικών σχέσεων με την κοινότητα έχει αρνητικά αποτελέσματα στις επιδόσεις των παιδιών. Ορίσε το κοινωνικό κεφάλαιο από τη λειτουργία που επιτελεί. Ανέφερε ότι:

«αποτελεί μια ποικιλία οντοτήτων που έχουν δύο κοινά χαρακτηριστικά: αποτελούνται από κάποια κοινωνική δομή και διευκολύνουν τις ενέργειες των φορέων που υπάγονται σε αυτές τις δομές είτε αυτά είναι άτομα, είτε συλλογικοί φορείς.»(Coleman, 1988 στον Πούπο, (2010): 23)

Επιπλέον διατύπωσε τρεις διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου. Η πρώτη αφορά στις υποχρεώσεις, στις προσδοκίες και στην αξιοπιστία μέσα στις κοινωνικές δομές. Η δεύτερη στη δυνατότητα μεταφοράς πληροφοριών και η τρίτη στις κυρώσεις που είναι απόρροια της μη τήρησης των κανόνων.

Τελευταίος συγγραφέας της περιόδου αυτής, αλλά πολύ σημαντικός καθώς είναι υπεύθυνος για την εξάπλωση της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου και το όνομα του είναι συνυφασμένο με τον όρο αυτό στην βιβλιογραφία είναι ο Putnam. Ασχολήθηκε με την μελέτη των κυβερνήσεων της Ιταλίας, δίνοντας έμφαση στην αποδοτικότητα και στην ποιότητα του τρόπου διακυβέρνησης. Διαπίστωσε ότι μεταβλητές που χαρακτηρίζουν την κοινωνική οργάνωση αποτελούν την βασική αιτία διαφοροποίησης του Βορρά από το Νότο. Ήταν μάλιστα ο πρώτος που υπογράμμισε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο και τα στοιχεία που το συνιστούν μπορεί να έχουν αρνητική πλευρά. Ο ορισμός που έδωσε για κοινωνικό κεφάλαιο είναι ο παρακάτω:

«Το κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρεται σε χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης όπως η εμπιστοσύνη, τα δίκτυα και οι κανόνες, τα οποία μπορούν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα της κοινωνίας διευκολύνοντας τις συντονισμένες προσπάθειες.» (Putnam, 1993 στον Πούπο, (2010): 24)

Στην τρίτη περίοδο παρατηρείται πληθώρα συγγραφέων που συμβάλλουν τόσο στην θεωρητική ανάλυση του όρου, όσο και στην προσπάθεια μέτρησης και συσχέτισης του με διάφορους τομείς της ζωής του ατόμου, όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Καθένας απ' αυτούς τους συγγραφείς σημειώνει κι έναν δικό του ορισμό, με αποτέλεσμα να υπάρξουν πολλοί και διαφορετικοί. Ενδεικτικά θα αναφερθούμε στους πιο σημαντικούς, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, συγγραφείς.

Το 1995 ο Fukuyama γράφει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι «η ικανότητα των ανθρώπων να εργάζονται μαζί για κοινούς σκοπούς σε ομάδες και οργανώσεις.» . Ο Portes τρία χρόνια μετά θεωρεί ότι «η ικανότητα των ατόμων που δρουν να εξασφαλίσουν οφέλη λόγω της συμμετοχής τους σε δίκτυα και σε άλλες κοινωνικές δομές» ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο. Στο ίδιο μοτίβο βρίσκονται οι ορισμοί των Woolcock και Narayan που καταγράφουν την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου «ως τους κανόνες και τα δίκτυα που δίνουν τη δυνατότητα στον κόσμο να δρα συλλογικά». (Woolcock and Narayan, 2000) Την ίδια χρονικά στιγμή ο Lin παρουσίασε έναν πιο στοχευμένο ορισμό του κοινωνικού κεφαλαίου που δεν περιλαμβάνει μόνο τα κοινωνικά δίκτυα και τις οργανώσεις. Έτσι δίνει έμφαση στην ύπαρξη τριών στοιχείων: στους πόρους που υπάρχουν σε μια κοινωνική δομή, στη δυνατότητα πρόσβασης σ' αυτούς και στη χρησιμότητα αυτών για την επίτευξη ενός σκοπού. (Πούπος, 2010) Μια περισσότερο πολιτική διάσταση στο κοινωνικό

κεφάλαιο δίνει ο Collier ο οποίος προτείνει τη διάκριση του κοινωνικού κεφαλαίου σε κυβερνητικό, κοινωνικό και πολιτικό. Τέλος, Ο Newton υποστηρίζει ότι η οικογένεια μπορεί να είναι μια βασική πηγή κοινωνικού κεφαλαίου. (Τριανταφυλλόπουλος, 2007)

Όλα τα παραπάνω δείχνουν ξεκάθαρα την δυσκολία στην απόδοση ενός μοναδικά αποδεκτού και άκρως περιεκτικού ορισμού για το κοινωνικό κεφάλαιο. Αυτό συμβαίνει επειδή ο κάθε συγγραφέας σύμφωνα με τους δικούς του σκοπούς όρισε την έννοια αυτή. Παρατηρούμε όμως, ότι σχεδόν όλοι οι ορισμοί που δόθηκαν πιο πάνω περιλαμβάνουν τα ίδια συστατικά στοιχεία για το κοινωνικό κεφάλαιο. Αυτά είναι η συμμετοχή στα δίκτυα, τις κοινωνικές σχέσεις και τους κανόνες.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειώσουμε πως υπάρχουν και σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε αυτούς τους ορισμούς. Αυτές σχετίζονται με το είδος των σχέσεων που συνιστούν το κοινωνικό κεφάλαιο, την πρόσβαση των ατόμων στους πόρους του και την ύπαρξη ή μη της έννοιας της εμπιστοσύνης ως συστατικό στοιχείο του κοινωνικού κεφαλαίου.

1.2 Ορισμός, λειτουργία και τύποι κοινωνικού κεφαλαίου

A. Ορισμός κοινωνικού κεφαλαίου

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε την δυσκολία στην διατύπωση ή στην επιλογή ενός και μοναδικού ορισμού για το κοινωνικό κεφάλαιο. Μπορούμε όμως να καταγράψουμε τα συστατικά στοιχεία του προκειμένου να έχουμε μια βάση η οποία θα αποτελεί και την αφετηρία για την μελέτη του κοινωνικού κεφαλαίου και την επίδραση αυτού στις στάσεις και τις αντιλήψεις των δημοτών Καρπενησίου σε θέματα μετανάστευσης. Αυτά τα στοιχεία λοιπόν, είναι: Συμμετοχή σε οργανώσεις ή κοινωνικά δίκτυα, εμπιστοσύνη, αλληλεγγύη και κανόνες συμπεριφοράς, συλλογική δράση και συνεργασία, πληροφόρηση, κοινωνική συνοχή,

B. Λειτουργία κοινωνικού κεφαλαίου

Το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να επιφέρει θετικά αλλά και αρνητικά αποτελέσματα. Η θετική λειτουργία του επικεντρώνεται κυρίως στην δημόσια σφαίρα των πολιτών, στην κοινωνική τους ζωή και στην συμμετοχή τους σε ομάδες-οργανώσεις. Η αρνητική λειτουργία του κοινωνικού κεφαλαίου περιορίζεται στην προάσπιση ατομικών συμφερόντων ή συμφερόντων συλλογικών ομάδων τα οποία προκειμένου να ικανοποιηθούν διαταράσσουν συχνά την κοινωνική συνοχή και γαλήνη.

Η σωστή λειτουργία του κοινωνικού κεφαλαίου και η πιστή εφαρμογή στους κανόνες του μπορεί να δημιουργήσει μια κοινωνία η οποία θα ευημερεί. Η αρμονική συνύπαρξη και συνεργασία δημιουργεί ήρεμο κλίμα και εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Η συμμετοχή σε οργανώσεις ή συλλόγους ή σε δίκτυα συγγενών – φίλων που απαρτίζονται από άτομα με παρόμοια και συγγενή ερεθίσματα, τα οποία έχουν ενταχθεί ομαλά στο γενικότερο σύνολο της ομάδας, δημιουργεί το αίσθημα της οικειότητας, της ασφάλειας και δίνει στα άτομα την αίσθηση του ανήκειν. Αποτέλεσμα αυτής της αίσθησης των πολιτών είναι η αμοιβαία εμπιστοσύνη που οδηγεί σε τήρηση των δεσμεύσεων, συλλογική δράση και κατ’

επέκταση στην κοινωνική συνοχή. Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τα κοινοτικά δίκτυα, την κοινωνική συμμετοχή, τις κοινές αξίες των ατόμων που υπό κοινούς κανόνες λειτουργούν στην κοινωνία με αίσθημα ασφάλειας, εμπιστοσύνης, αλληλεγγύης και κατανόησης με απώτερο στόχο την ομαλή συνύπαρξη και συνεργασία για την επίτευξη κοινών στόχων.

Οι καλές κοινωνικές σχέσεις εξασφαλίζουν στο άτομο μια υγιή κοινωνικοποίηση και κοινωνική ζωή μέσα στην οποία μπορεί να αναπτύξει και να βελτιώσει κάθε πτυχή της προσωπικότητάς του, ενισχύοντας το περιβάλλον γύρω του. Εφόσον το άτομο επηρεάζει το περιβάλλον του, επηρεάζεται και από αυτό. Έτσι, όσο καλύτερο γίνεται, το περιβάλλον, τόσο βελτιώνεται και το επίπεδο διαβίωσης του ατόμου μέσα σε αυτό το περιβάλλον.

Η συνεργασία των πολιτών και η συλλογική δράση ενθαρρύνει τα άτομα να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, να επιζητήσουν από κοινού λύσεις για ζητήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Με αυτό τον τρόπο οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν ομάδες πίεσης για τον ίδιο σκοπό. Επιπρόσθετα, η συμμετοχή σε οριζόντιες οργανώσεις ενεργοποιεί τους πολίτες για να ασκήσουν κριτική στα όργανα της εξουσίας, να ελέγξουν την αποδοτικότητα τους αλλά και να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα του Δημόσιου Τομέα και τις αλληλεπιδράσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ατόμων από τη συμμετοχή τους στις διάφορες ομάδες. Επιπλέον, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, διευρύνουν τους ορίζοντές τους και έτσι υπάρχει διάχυση της πληροφορίας. Κατ' επέκταση η σωστά ενημερωμένοι πολίτες μπορούν να επιτύχουν όλα τα παραπάνω και επιπλέον να συμβάλλουν στην καλύτερη λειτουργία των αγορών, στην διευκόλυνση εύρεσης εργασίας και σε αρκετά ζητήματα πρακτικής φύσης που απασχολούν τα άτομα στην καθημερινότητά τους. .

Παρ' όλα, συχνά, το κοινωνικό κεφάλαιο χρησιμοποιείται με αρνητικό τρόπο προκειμένου να εξυπηρετηθούν ατομικά ή, συνήθως ομαδικά συμφέροντα. Υπονομεύοντας το κοινό καλό και την κοινωνική ευημερία διάφορες ομάδες προωθούν συντεχνιακά συμφέροντα. Από τις συνδικαλιστικές ενώσεις μέχρι τα φιλανθρωπικά σωματεία, κάθε είδους κάθετες σχέσεις, κυρίως ανάμεσα σε πολίτες ή οργανώσεις, με πολιτικά δίκτυα και κόμματα οι οποίες συχνά καταλήγουν σε πελατειακές σχέσεις. Έτσι, ορθό θα ήταν να διαχωρίσουμε τη θετική από την αρνητική πλευρά του κοινωνικού κεφαλαίου. Γνωρίζοντας και αυτή τη διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε το κοινωνικό κεφάλαιο ως δημόσιο αγαθό από αυτό που χρησιμοποιείται σε βάρος άλλων ομάδων. Στην

αρνητική πλευρά του συμπεριλαμβάνονται φυσικά και τα εγκληματικά και τρομοκρατικά δίκτυα τα οποία χρησιμοποιούν το κοινωνικό κεφάλαιο για την πραγματοποίηση των εγκλημάτων τους.

Το κοινωνικό κεφάλαιο για να ενισχύσει την ανάπτυξη μιας κοινωνίας πρέπει να διαχέεται στο σύνολο της, να εισπράττεται ως κοινωνικό δημόσιο αγαθό που λειτουργεί προς όφελος όλων. (Πούπος, 2010)

Γ. Τύποι κοινωνικού κεφαλαίου

Το κοινωνικό κεφάλαιο διακρίνεται σε τρεις τύπους : το συγκολλητικό – ισχυρό (bonding), το γεφυροποιητικό – έμμεσο (bridging) και το διασυνδεδετικό – ιεραρχικό (linking).

Η διάκριση αυτή σχετίζεται με τις σχέσεις και τους δεσμούς που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών των δικτύων που υπάρχουν στην κοινωνία. (Putnam,2000)

Ο πρώτος τύπος κοινωνικού κεφαλαίου αφορά σε στενές και αμοιβαίες σχέσεις ατόμων, σχετικά ομογενών ομάδων που διέπονται από σεβασμό και αλληλεγγύη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του συγκεκριμένου τύπου κοινωνικού κεφαλαίου είναι οι σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας, μιας ομάδας ή μεταξύ φίλων. Πρόκειται ενδεχομένως για την πιο σημαντική μορφή του κεφαλαίου αφού μέσω αυτής εξασφαλίζεται η επιβίωση της κοινωνίας. Επιπλέον αποτελεί συστατικό στοιχείο των κοινωνιών των πολιτών αφού σε αυτές έχουν προεξάρχοντα ρόλο η ισότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, η συνεργασία και η συμμετοχή των πολιτών, το ήθος και η ακεραιότητα.

Το γεφυροποιητικό ή έμμεσο κοινωνικό κεφάλαιο χαρακτηρίζεται από χαλαρές σχέσεις μεταξύ των ατόμων, όπως οι σχέσεις μεταξύ συναδέλφων ή απλών γνωστών. Θεωρείται ιδιαίτερα ουσιώδες για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των ατόμων μέσα στην κοινωνία.

Το διασυνδεδετικό ή ιεραρχικό κοινωνικό κεφάλαιο, όπως αποκαλύπτει και το όνομα του αναφέρεται σε σχέσεις ατόμων ή ομάδων διαφορετικού κοινωνικού ή

οικονομικού επιπέδου. Αφορά δηλαδή σε σχέσεις ατόμων που βρίσκονται σε διαφορετικές ιεραρχίες και που μερικά άτομα κατέχουν εξουσία έναντι άλλων.

Οι σχέσεις που αναφέρονται παραπάνω διευκολύνονται από κάποιους κανόνες που αφορούν σε άτυπες ρυθμίσεις αποδεκτής συμπεριφοράς των ατόμων μέχρι επιβαλλόμενες κοινωνικά ρυθμίσεις που επιφέρουν κυρώσεις σε όσους δεν συμμορφώνονται. Αντικείμενο αυτών των κανόνων αποτελεί η κοινωνική συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από τιμιότητα, αλληλεγγύη, ανταπόδοση ,σε εκπλήρωση υποχρεώσεων αλλά και σε πιο απλές πρακτικές.

1.3 Παράγοντες διαμόρφωσης του κοινωνικού κεφαλαίου

Η ύπαρξη ή μη, η ισχυροποίηση και η ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου εξαρτώνται από ένα σύνολο μηχανισμών και εννοιών που είναι αλληλένδετες μεταξύ τους, αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται, τροφοδοτούν το κοινωνικό κεφάλαιο και συμβάλλουν στη βελτίωση της ζωής του ατόμου, της ομάδας, της κοινότητας. Αποσκοπούν επιπλέον, στη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και στη μεταβίβαση των αξιών.

Η εμπιστοσύνη, η αμοιβαία αλληλεγγύη, η συνεργασία ατόμων για κοινούς σκοπούς, ο εθελοντισμός και άλλοι παράγοντες που θα αναλυθούν παρακάτω προωθούν την ισότητα, τη δικαιοσύνη και το κοινωνικό κεφάλαιο. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα αναφερθεί εκτενώς αυτό το σύνολο των εννοιών το οποίο διαμορφώνει και ενισχύει το κοινωνικό κεφάλαιο.

Αλληλεγγύη – Αμοιβαιότητα

Η **αλληλεγγύη** αναφέρεται ουσιαστικά σε δεσμούς που αναπτύσσονται σε μια κοινωνία. Αξίζει να τονίσουμε ότι η βάση της μεταβάλλεται μεταξύ των κοινωνιών. Σε μια απλή βασίζεται σε συγγένειες και κοινές αξίες, ενώ για τις πιο σύνθετες κοινωνίες παρουσιάζονται διάφορες θεωρίες για τους λόγους που συμβάλλουν στην ύπαρξη του αισθήματος κοινωνικής αλληλεγγύης. Με τον όρο «Asabiyyah» ο Ibn khaldun περιγράφει την αλληλεγγύη και δίνει έμφαση στην ενότητα, στη συνείδηση μιας ομάδας και στη κοινωνική συνοχή. Στο « Ο καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία » (1893) ο Durkheim υποστηρίζει ότι οι τύποι της κοινωνικής αλληλεγγύης σχετίζονται με τους τύπους της κοινωνίας και αναφέρεται σε «μηχανική αλληλεγγύη» και σε «όργανα αλληλεγγύης». Η μηχανική αλληλεγγύη παρουσιάζεται σε κοινωνίες με ομοιογένεια ατόμων που επικρατεί συνοχή. Τα άτομα αυτά συνδέονται με την εργασία ή την εκπαίδευση και τον κοινό τρόπο ζωής.

Η ύπαρξη **αμοιβαιότητας** αποτελεί μια γενική παραδοχή και μια κοινωνική αναγκαιότητα. Η προσδοκία ότι οι άνθρωποι θα απαντήσουν ο ένας τον άλλο κατ' ανάλογο τρόπο. Η θετική ανταπόκριση σε θετικά γεγονότα και ερεθίσματα, ενώ στα αρνητικά απαιτείται ανωτερότητα ή αδιαφορία. Συχνά τα άτομα ενεργώντας μόνο

προς το συμφέρον τους, βοηθούν το συνάνθρωπο προσδοκώντας την ανταπόδοση της βοήθειας στο μέλλον.

Υπάρχουν πολλές λεπτομέρειες και διαφοροποιήσεις που εμπερικλείονται στην έννοια της αμοιβαιότητας οι οποίες ποικίλουν από κατάσταση σε κατάσταση και από κοινωνία σε κοινωνία.

Η Cox έχει δώσει έναν πολύ γλαφυρό ορισμό της αμοιβαιότητας σύμφωνα με τον οποίο

«τα άτομα παρέχουν υπηρεσίες στους άλλους ή ενεργούν προς όφελος άλλων, με προσωπικό κόστος, προσδοκώντας, γενικώς και αορίστως, ότι θα υπάρξει ανταπόδοση σε κάποιο απροσδιόριστο χρόνο στο μέλλον, όταν οι ίδιοι. Δημιουργείται, δηλαδή, ένας συνδυασμός βραχυπρόθεσμου αλτρουισμού και μακροπρόθεσμου συμφέροντος».

Τα τρία πρότυπα της αμοιβαιότητας είναι αμοιβαιότητα «ένας – προς – έναν», «ένας – προς – πολλά και πολλά – προς – έναν», και η γενικευμένη. Ο πρώτος τύπος ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ ατόμων, ομάδων, ιδρυμάτων, ακόμα και κυβερνήσεων. Οι σχέσεις μπορεί να είναι είτε μακροχρόνιες, είτε σύντομης διάρκειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αίσθηση αμοιβαιότητας μέσα σε μία οικογένεια, που οι γονείς δείχνουν εμπιστοσύνη στα παιδιά ότι θα τους ανταποδώσουν τη φροντίδα που τους έδειξαν στη βρεφική και παιδική τους ηλικία, όταν αυτοί θα είναι πια ηλικιωμένοι.

Ο δεύτερος τύπος πρόκειται για έναν ενδιάμεσο μεταξύ αμοιβαίων διακανονισμών και γενικευμένης αμοιβαιότητας, ενώ ο τρίτος τύπος αμοιβαιότητας χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο δίκτυο κοινωνικών συναλλαγών χωρίς διαπροσωπικές σχέσεις, προσδοκίες και συγκεκριμένα οφέλη. (www.karamanou.gr)

Ανοχή στη διαφορετικότητα

Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να έχει τη δική του ταυτότητα, το δικό του χαρακτήρα και να δρα σύμφωνα με τις προσαγές της προσωπικότητας του καλείται διαφορετικότητα. Η κάθε εθνότητα έχει τη δική της ταυτότητα, τα δικά της ήθη και το δικό της πολιτισμό. Μέσα από τις εθνικές ομάδες διαιώνίζονται και τιμώνται η

κληρονομιά και οι πολιτισμικοί κανόνες της καθημιάς. Η ενίσχυση της διαφορετικότητας, η αναγνώρισή της και φυσικά η αποδοχή της αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι για την ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων σε κάθε κοινωνία, είτε σχετίζεται με εθνικότητα – φυλή, είτε με μόρφωση ή κοινωνική κατάσταση. Σε αυτές τις δύο κατηγορίες ουσιαστικά αναφέρονται οι δύο διαστάσεις της διαφορετικότητας.

Η πρωταρχική σχετίζεται κυρίως με βιολογικούς παράγοντες, όπως είναι το φύλο, η φυλή, η ηλικία, η αναπηρία, η εθνικότητα. Η δευτερεύουσα τονίζει τις κοινωνικοπολιτισμικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία και η εκπαίδευση. Οι παραπάνω αντιθέσεις δημιουργούν εμπόδια ένταξης σε ατομικό και θεσμικό επίπεδο.

Έπειτα από μια σειρά μελετών επί του θέματος οι Onyx και Bullen (2000) σημειώνουν οκτώ παράγοντες του κοινωνικού κεφαλαίου, τέσσερις ενότητες ικανοτήτων και τέσσερα πεδία ανάπτυξής του. Οι πρώτες αφορούν στην εμπιστοσύνη, στην κοινωνική υπηρεσία, στην ανοχή της διαφορετικότητας και στην αξία της ζωής. Τα πεδία που αναπτύσσονται οι παραπάνω ικανότητες είναι η συμμετοχή στην τοπική κοινωνία, οι σχέσεις στα πλαίσια της γειτονιάς, οι σχέσεις με την οικογένεια και τους φίλους και οι σχέσεις στην εργασία.

Εθελοντισμός

Ο εθελοντισμός σχετίζεται με την υποστήριξη που παρέχεται σε άτομα ή ομάδες που έχουν ανάγκη, σε επίσημα ή ανεπίσημα δίκτυα. Μέσω του εθελοντισμού εκφράζεται η αλληλεγγύη και η έμπρακτη, ηθική ή υλική, συμπαράσταση σε όσους τη χρειάζονται. Αξίζει να τονίσουμε ότι ο εθελοντισμός είναι μέρος μιας ανθρώπινης κοινωνίας και αποτελεί σημαντικό κομμάτι του κοινωνικού κεφαλαίου σε επίπεδο κοινότητας. Η έννοια του εθελοντισμού είναι μια πράξη μέσα από την οποία οι άνθρωποι αποκτούν νέες δεξιότητες με αποτέλεσμα να γίνονται καλύτεροι και ενεργοί πολίτες στην κοινωνία. Είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που παίρνει διάφορες μορφές και διαστάσεις βάσει των αρχών, των αξιών και των κοινωνικο-οικονομικών και πολιτισμικών δυνατοτήτων της κοινωνίας. (www.newargos.gr)

Ο εθελοντισμός είναι σημαντικός για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και της απασχόλησης. Στις παλιότερες γενιές, ο εθελοντισμός και η φιλανθρωπία γινόταν χωρίς κανένα αντάλλαγμα χρηματικό, τώρα όμως έχουμε περάσει σε ένα πολυδιάστατο, οικολογικό και ανθρωπιστικό εθελοντισμό, όπου ο καθένας δρα αυτόνομα από την αγορά και το κράτος για να καλύψει τα κενά της οικονομίας.

Ο εθελοντισμός δεν θεωρείται μόνο πράξη φιλανθρωπίας και αλληλεγγύης για τα άτομα που έχουν άμεση ανάγκη, αλλά είναι σημαντικός θεσμός που παράγει πολιτισμό και εμπλουτίζει το κοινωνικό κεφάλαιο. Υπάρχουν όμως, και κάποιοι περιορισμοί που δεν επιτρέπουν στο κράτος και στην αγορά να αξιοποιήσει το δυναμικό της κοινωνίας. Από τη μία πλευρά το κράτος με τον δημοσιοϋπαλληλικό χαρακτήρα εργασίας αδυνατεί να επεκταθεί στην επιχειρηματικότητα και να δημιουργήσει νέες θέσεις απασχόλησης και από την άλλη πλευρά η αγορά και οι επιχειρήσεις δεν επενδύουν απ' τη στιγμή που δεν σημειώνουν σημαντικά κέρδη και οικονομικό όφελος.

Συμπερασματικά, ο εθελοντισμός ενισχύει την κοινωνική οικονομία μέσω των μη κερδοσκοπικών εταιρειών απ' τις οποίες δραστηριοποιείται. ([www. solon.org.gr](http://www.solon.org.gr))

Εμπιστοσύνη

Κοινωνιολογικά η έννοια της εμπιστοσύνης αναφέρεται σε συμπεριφορά ατόμων στις διαπροσωπικές τους σχέσεις που διέπονται από αξιοπιστία, δικαιοσύνη και ηθική. (Milligan, 2003) Σχετίζεται με το αίσθημα ασφάλειας ατόμων που ζουν, αλληλεπιδρούν και δρουν υποστηρικτικά μεταξύ τους με στόχο το κοινό συμφέρον. Η εμπιστοσύνη διακρίνεται σε τρεις τύπους: στην οικογενειακή που συναντάται σε εδραιωμένες σχέσεις και κοινωνικά δίκτυα, στη γενικευμένη ή κοινωνική που χαρακτηρίζει σχέσεις μεταξύ γνωστών και στην εμπιστοσύνη που σχετίζεται με τους επίσημους δεσμούς του κράτους.

Ο Durkheim τονίζει τη σημασία της εμπιστοσύνης στις κοινωνικές σχέσεις, ο Mc Gregor χαρακτηρίζει την εμπιστοσύνη ως το πιο ευαίσθητο προϊόν των ανθρώπινων υποθέσεων και ο Blau ως απαραίτητο στοιχείο διαβίωσης των κοινωνικών όντων. Ανάλογο περιεχόμενο της δίνουν και άλλοι συγγραφείς όπως ο

Weber, ο Seligman, ο Luhmann και ο Giddens. Αξιοσημείωτη είναι και η άποψη του Gabarro σύμφωνα με την οποία η εμπιστοσύνη σχετίζεται με τον ανοιχτό τρόπο συμπεριφοράς δύο ανθρώπων, ενάντια ο ένας στον άλλον, λόγω διαφορετικών απόψεων.

Παραπάνω αναφέραμε ότι η συμμετοχή σε οργανώσεις, συλλόγους, άτυπα δίκτυα είναι το βασικό στοιχείο του κοινωνικού κεφαλαίου, το μέσο εκδήλωσής του είναι η εμπιστοσύνη. Μόνο μέσω της εμπιστοσύνης τα άτομα μπορούν να συμμετάσχουν σε διάφορες δράσεις της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης. Έτσι λοιπόν έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρίες ατομιστικές- κοινωνικές σύμφωνα με τις οποίες η εμπιστοσύνη δημιουργείται από την συμμετοχή στις οργανώσεις.

Στις **ατομιστικές** μπορούμε να αναφέρουμε τη θεωρία της προσωπικότητας και τη θεωρία της ατομικής επιτυχίας.

Η πρώτη υποστηρίζει ότι στον πυρήνα της προσωπικότητας του ατόμου περιλαμβάνεται η κοινωνική εμπιστοσύνη. Η προσωπικότητα του ατόμου διαμορφώνεται στην παιδική ηλικία και χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό δυσκολίας στην αλλαγή. Επιπλέον προσδιορίζεται από το αίσθημα αισιοδοξίας του ατόμου και δυνατότητας αλλαγής πορείας ζωής.

Η δεύτερη θεωρία τονίζει την εξάρτηση της εμπιστοσύνης από την αίσθηση της επιτυχίας, της ευτυχίας και τις γενικότερες ικανοποιήσεις που αντλεί το άτομο απ' τη ζωή του. Αυτό περιλαμβάνει την κοινωνική κατάσταση αλλά και το οικονομικό επίπεδο του ατόμου.

Οι **κοινωνικές** θεωρίες για την εμπιστοσύνη αφορούν στις θεωρίες της συμμετοχής, των δικτύων, της κοινότητας και του συνόλου της κοινωνίας.

Η θεωρία της συμμετοχής των ατόμων σε διάφορες οργανώσεις θέτει ως σημαντικό παράγοντα για την εμπιστοσύνη την ίδια τη συμμετοχή.

Κατά τον ίδιο τρόπο οι σχέσεις των ατόμων σε φιλικό- συγγενικό επίπεδο ή σε επίπεδο γειτονιάς, χώρου εργασίας και γενικότερα των δικτύων πρέπει να χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη.

Η θεωρία των δικτύων υποστηρίζει ότι η εμπιστοσύνη προσδιορίζεται μέσα από τη συμμετοχή στα κοινωνικά δίκτυα της καθημερινότητας, όπως οι άτυπες σχέσεις μεταξύ μελών μιας οικογένειας ή των φιλικών εκδηλώσεων στα πλαίσια μιας γειτονιάς.

Η θεωρία της κοινότητας μας δίνει ένα πιο γεωγραφικό προσανατολισμό εφόσον εστιάζεται στα χαρακτηριστικά της κοινότητας ή της πόλης-χωριού όπου

κατοικεί το άτομο. Έτσι, σε μικρότερες κοινότητες συνήθως το αίσθημα της εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων είναι μεγαλύτερο. Ως σημαντικοί παράγοντες στην παρούσα θεωρία σημειώνονται το μέγεθος της κοινότητας, η ικανοποίηση του ατόμου από την διαμονή του σε αυτή και το αίσθημα της ασφάλειας.

Τελευταία και πιο γενική θεωρία είναι αυτή του συνόλου της κοινωνίας η οποία σχετίζεται με την εμπιστοσύνη μεταξύ των πολιτών στο ευρύτερο περιβάλλον της χώρας. Σημαντικοί παράγοντες αποτελούν η οικονομική κατάσταση της χώρας σε συνάρτηση με το προσωπικό εισόδημα, η δικαιοσύνη και η διαφάνεια- διαφθορά.

Οι μελετητές του κοινωνικού κεφαλαίου έχουν διαμορφώσει διαφορετικές απόψεις σχετικά με την ύπαρξη της έννοιας της εμπιστοσύνης ως στοιχείο που συνιστά το κοινωνικό κεφάλαιο ή ως αποτέλεσμά του. (Πούπος, 2010)

Κοινωνικός έλεγχος – Κοινωνικοί κανόνες

Πρόκειται για κανόνες, άγραφους συνήθως, πλήρως κατανοητούς στο πλαίσιο ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ο Τσαούσης (1999), ορίζει τον κοινωνικό κανόνα ως μια ειδική αρχή της πράξης όπου η λειτουργία του αντιστοιχεί στη συμπεριφορά που ακολουθεί ένα άτομο. Αυτό σχετίζεται με την κοινωνικοποίηση αφού το άτομο μαθαίνει να υπακούει και να πράττει σύμφωνα με τους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες. Τα παραπάνω είναι άμεσα συνδεδεμένα με την εμπιστοσύνη, την αμοιβαιότητα και την κοινωνική ευρυθμία.

Σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί έχει αποδειχθεί ότι σε κοινωνίες με χαμηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα παρουσιάζονται ανάλογα χαμηλά επίπεδα κοινωνικού ελέγχου, κοινωνικής συνοχής και εμπιστοσύνης. (Πούπος, 2010)

Κοινωνική συνοχή – Ενσωμάτωση

Από τα σημαντικότερα αποτελέσματα του κοινωνικού κεφαλαίου σε μια κοινότητα είναι η κοινωνική συνοχή και ενσωμάτωση.

Η συνοχή μιας κοινωνίας διαφαίνεται περισσότερο ως αποτέλεσμα ύπαρξης του κοινωνικού κεφαλαίου ενώ η κοινωνικότητα αποτελεί πηγή του. Σε αυτό το παράγοντα κοινωνικού κεφαλαίου εγείρονται πολλά ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξη ξένων- μεταναστών και την συναναστροφή τους ή τις κοινωνικές επαφές που διατηρούν με τους ντόπιους. Υπάρχει άμεση σύνδεση της κοινωνικής συνοχής, της κοινωνικότητας και της ενσωμάτωσης με το φαινόμενο του ρατσισμού, το οποίο θα αναλυθεί παρακάτω.

Η **κοινωνική συνοχή** στοχεύει στην κοινωνική ευημερία και εμπεριέχει τις έννοιες της αμοιβαιότητας, της συμμετοχής για κοινούς σκοπούς, της δημιουργίας και διατήρησης κοινοτικών αλληλεπιδράσεων και της ενίσχυσης του αισθήματος του ανήκειν.

Η **ενσωμάτωση** αφορά στη πρόσβαση του ατόμου σε υπηρεσίες, αλλά και στην κοινωνικότητα που τον διακατέχει ώστε να διατηρεί διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στη κοινότητα.

Η **κοινωνικότητα** σχετίζεται με την έννοια ιδιότητας μέλους, της συμμετοχής στα τοπικά δρώμενα και στους δημοσίους φορείς. Η κοινωνικότητα του ατόμου και καθιερωμένες αλληλεπιδράσεις του μέσα σε μια κοινωνία αποδεικνύουν την ύπαρξη ισχυρού κοινοτικού κοινωνικού κεφαλαίου. Αντίθετα, για τις οποιεσδήποτε διαφωνίες ή συγκρούσεις που ενδεχομένως παρουσιαστούν σε μια κοινωνία, οι λόγοι σχετίζονται με την έλλειψη κοινοτικής εμπιστοσύνης αλλά και την απουσία δομικού κοινωνικού κεφαλαίου που εξασφαλίζουν την επίλυση των διαφορών μεταξύ των ατόμων, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη και την αλληλεγγύη μεταξύ τους.

Συλλογική δράση - Συνεργασία - Ατομική ισχύς και πολιτική ενεργοποίηση - Συμμετοχή σε οργανώσεις, συλλόγους και ομάδες

Η **συλλογική δράση** και **συνεργασία** αποτελούν δείκτη ύπαρξης του κοινωνικού κεφαλαίου στον οποίο περιλαμβάνεται η πληροφόρηση. Αυτό έχει να

κάνει με τη σωστή πληροφόρηση των πολιτών και κατ' επέκταση με την κριτική διάθεση που διαμορφώνουν απέναντι στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους αλλά και στις αποφάσεις της εξουσίας.

Η συλλογική δράση αποτελεί μέθοδο κοινωνικής ανάπτυξης και σχετίζεται με την οργάνωση των πολιτών σε ομάδες με σκοπό την αναπτυξιακή διαδικασία και την επίλυση των προβλημάτων της κοινότητας. Η συγκρότηση των ομάδων διεκδικεί παροχές υπηρεσιών από το κράτος, προωθεί την ανάπτυξη των δικτύων κοινωνικής φροντίδας, αναδεικνύει και προστατεύει το φυσικό πλούτο της κοινότητας. Επιπλέον, στοχεύει στην οργάνωση, το σχεδιασμό και στην κοινωνική αλλαγή ή στην παρεμπόδιση αλλαγών με αρνητικές συνέπειες στην καθημερινή ζωή των κατοίκων. (Ζαϊμάκης, 2002) Βασική προϋπόθεση αυτών είναι η ανάπτυξη κριτικής συνειδητοποίησης. Η συλλογική δράση ενθαρρύνει τα άτομα να κινητοποιηθούν για την εξεύρεση πόρων και την ενεργοποίηση ανθρώπινου κεφαλαίου της τοπικής κοινωνίας. Μέσω της συλλογικής δράσης τα άτομα μαθαίνουν να συνεργάζονται και να επιλύουν αρμονικά συγκρουσιακές σχέσεις. (Ronnby στον Ζαϊμάκη, 2002)

Η **ατομική ισχύς** και η **πολιτική ενεργοποίηση** αναφέρεται στον έλεγχο των πολιτών για λήψη αποφάσεων για τη ζωή τους, στην επίδραση που μπορεί να έχουν σε αυτό και στη δυνατότητα ενεργοποίησής τους για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. (Πούπος,2010)

Το βασικό συστατικό της ύπαρξης του κοινωνικού κεφαλαίου αλλά και η πηγή του είναι η συμμετοχή των ατόμων σε οργανώσεις, συλλόγους, δίκτυα φίλων και συγγενών. Χάρη σε αυτή επιτυγχάνεται η μετάδοση πληροφοριών και δημιουργείται πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και της συλλογικής δράσης.

Η **συμμετοχή** των ατόμων σε θέματα που αφορούν στη κοινότητα αποτελεί ένα στοιχείο μέτρησης του κοινοτικού κοινωνικού κεφαλαίου. Μια δυνατή κοινωνία φαίνεται από την ενίσχυση και την ενθάρρυνση των κρατικών υπηρεσιών για κοινωνική συμμετοχή.

Σημαντικός είναι ο προβληματισμός όσων ερευνητών έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα της συμμετοχής για το αν είναι όλες οι οργανώσεις που μπορεί να συμμετέχει ένα άτομο της ίδιας σπουδαιότητας. Υπάρχουν πολλές οργανώσεις, παραδείγματος χάρη θρησκευτικές ή πολιτισμικές στις οποίες το άτομο συμμετέχει από παράδοση και όχι από εθελοντική επιλογή. Ο Putnam λαμβάνει υπόψη όλες τις οργανώσεις που συμμετέχει το άτομο ανεξάρτητα από το είδος της.

Άλλο ένα ζήτημα για την έννοια της συμμετοχής προκύπτει από το διαχωρισμό των οργανώσεων. Ο Olson αναφέρεται σε επαγγελματικούς συλλόγους, πολιτικά κόμματα και συνδικάτα, ενώ ο Putnam σε αθλητικούς, πολιτιστικούς, επιστημονικούς και εκπαιδευτικούς συλλόγους. Εύκολα αντιλαμβανόμαστε ότι στους συλλόγους που προτείνει ο Putnam υπάρχει πιο έντονα το προσωπικό στοιχείο των συμμετεχόντων, η δημιουργία «αληθινών» διαπροσωπικών σχέσεων που χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη. Γενικότερα, τονίζει την ύπαρξη περισσότερων αυθόρμητων κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ατόμων. (Nan Lin, 2001)

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε και το διαχωρισμό της συμμετοχής σε ενεργητική και παθητική. Η πρώτη ενεργοποιεί και παροτρύνει τα άτομα να συνεργάζονται, ενώ η δεύτερη αποτελεί σημάδι δέσμευσης του ατόμου στην κοινότητα. (el emke. aegean.gr)

Υγεία – Αξία της ζωής

Για την υγεία, σωματική ή ψυχική έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί. Για την κοινωνική υγεία μπορούμε να σημειώσουμε τα συστήματα κοινωνικής στήριξης που μέσω της επίδρασης του περιβάλλοντος και άλλων αγγογόνων καταστάσεων επηρεάζουν τη σωματική και ψυχική υγεία των ατόμων.

Το κοινωνικό κεφάλαιο επηρεάζει το περιβάλλον και επηρεάζεται από αυτό. Έτσι, η έντονη ύπαρξη του μπορεί να εμποδίσει την παρουσία του κοινωνικού στρες ή και να μειώσει τις συνέπειες του, βοηθώντας τα άτομα να ζουν σε μια κοινωνία που διέπεται από κοινωνική ευημερία. Στο χώρο της υγείας το κοινωνικό κεφάλαιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την υποστήριξη των ατόμων με στόχο να περιοριστούν ή ακόμα και να εξαλειφθούν τα προβλήματα υγείας στην καθημερινή ζωή τους. Έρευνες και αναλύσεις που συσχετίζουν το κοινωνικό κεφαλαίο με την υγεία αποδεικνύουν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο έχει άμεση επίδραση στην υγεία και την ενδυναμώνει πολύ περισσότερο από το προσωπικό κεφάλαιο που διαθέτει κάθε άτομο. Πιο συγκεκριμένα, καλά οργανωμένα δίκτυα προετοιμάζουν καλύτερα τα

άτομα – μέλη τους για την αντιμετώπιση επώδυνων καταστάσεων. Επίσης, η ύπαρξη κοινωνικών δικτύων επηρεάζει σημαντικά την απόφαση των μελών τους για τη χρήση ή μη των υπηρεσιών υγείας. Επιπλέον, τα άτομα που έχουν συχνές επαφές με υποστηρικτικό δίκτυο συγγενών και φίλων παρουσιάζουν καλύτερη σωματική και ψυχική υγεία.

Από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί από το 2000 και μετά εξάγονται τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Στις δυτικές χώρες οι σχέσεις με φίλους και οικογένεια συνδέονται με την καλύτερη αυτοεκτίμηση της υγείας.
- Οι γυναίκες δίνουν και λαμβάνουν περισσότερη κοινωνική υποστήριξη από τους άνδρες.
- Οι γυναίκες συγκεντρώνουν περισσότερα άτομα στα κοινωνικά τους δίκτυα από τα οποία δέχονται συνήθως συναισθηματική βοήθεια.
- Οι άνδρες δέχονται συνήθως κυρίως πρακτική βοήθεια.
- Η χαμηλή κοινωνική θέση του ατόμου συνδέεται με τη χαμηλή αυτοεκτίμηση της υγείας του. Συχνά, βέβαια, υποστηρίζεται το αντίστροφο, δηλαδή η χειροτέρευση της υγείας του ατόμου οδηγεί σε υποβάθμιση της κοινωνικής του υπόστασης.
- Διαφορές ανάλογα με το βιοτικό επίπεδο των κοινωνικών ομάδων, οι επιπτώσεις των διάφορων προβλημάτων των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων δε φαίνεται να εξομαλύνονται από τη λειτουργία των κοινωνικών δικτύων, όσο θετικές κοινωνικές και ψυχοσυναισθηματικές επιδράσεις κι αν έχουν.
- Σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης άτομα με υψηλότερο μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο έχουν πολύ καλό επίπεδο υγείας.
- Σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας το κοινωνικό κεφάλαιο μειώνεται, κάτι που λειτουργεί αντιστρόφως ανάλογα, αφού τα άτομα μεγαλώνοντας έχουν περισσότερη ανάγκη από βοήθεια και υποστηρικτικό δίκτυο γύρω τους, δηλαδή από ισχυροποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου. (www.grsr.gr)

1.4 Μετρησιμότητα του κοινωνικού κεφαλαίου

Στη μελέτη του κοινωνικού κεφαλαίου είναι απαραίτητο να προχωρήσουμε και στην μέτρησή του. Όπως είδαμε παραπάνω η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου εμπρικλείει πολλούς γενικούς και διαφορετικούς μεταξύ τους όρους, κάτι που καθιστά αυτή την προσπάθεια δύσκολη. Ο ερευνητής αμφιταλαντεύεται ως προς τι συγκεκριμένα θα μετρήσει π.χ. το κοινωνικό κεφάλαιο που αναφέρεται στο άτομο ή στο σύνολο. Ακόμα και τα αποτελέσματα όσων έχουν επιχειρήσει την μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου πάσχουν είτε στον εντοπισμό των πηγών του, είτε των συνεπειών του. Χαρακτηριστικά σε αυτή την ασάφεια στη δυσκολία μέτρησης αναφέρονται πολλοί συγγραφείς που έχουν ασχοληθεί με το θέμα. Ο Grootaert θεωρεί ότι βασική προϋπόθεση της μέτρησης είναι σαφής και ξεκάθαρος ορισμός της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου, ενώ ο Dasgupta θεωρεί πραγματικά δύσκολη τη μέτρηση του λόγω της άγνοιας του τι ακριβώς πρέπει να μετρηθεί. Κατά τον Putnam προτείνεται η μέτρηση πεποιθήσεων, κανόνων συμπεριφοράς και άλλων παρόμοιων εννοιών. Όμως δεν δίνει μία διαφορετική έννοια η οποία θα συνδυάζει όλες τις προηγούμενες.

Παρ' όλα τα παραπάνω για τις ανάγκες των ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί για το κοινωνικό κεφάλαιο ο εκάστοτε μελετητής διατύπωσε κάποιους δείκτες μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου σύμφωνα με το σκοπό της έρευνάς του. Ο Coleman σε έρευνα για τις επιδόσεις των μαθητών ως μεταβλητές χρησιμοποίησε την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας, την καταγωγή, τον αριθμό των αδελφών, την κατάσταση της μητέρας κατά την παιδική ηλικία του μαθητή (εργαζόμενη ή όχι), την παρουσία και των δύο γονέων στο σπίτι, τις προσδοκίες των γονέων για συνέχιση των σπουδών του μαθητή σε κολλέγιο. Όλα τα παραπάνω αναφέρονται στις σχέσεις των μελών της οικογένειας, αλλά όχι στα χαρακτηριστικά που ο ίδιος ο Coleman ανέφερε ως στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου.

Ανάλογα, ο Putnam σε έρευνα για τη δημοκρατία στην Ιταλία χρησιμοποίησε για την μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου τον αριθμό των εθελοντικών οργανώσεων, τον αριθμό των ατόμων που διαβάζουν τοπικές εφημερίδες, τον αριθμό των ατόμων που ψηφίζουν σε δημοψηφίσματα και το ποσοστό εκείνων που στις εκλογές εκτός από κόμμα επιλέγουν και κάποιον υποψήφιο, παρ' όλο που στον

ορισμό του αναφέρει ως συστατικά στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου τα δίκτυα, την εμπιστοσύνη και τους κανόνες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ασάφειας αποτελεί η σύγχυση με την έννοια της εμπιστοσύνης. Υπάρχουν συγγραφείς που την καταγράφουν ως συστατικό στοιχείο του κοινωνικού κεφαλαίου, άλλοι τη θεωρούν ως πηγή του.(Putnam et all 1993), άλλοι αποτέλεσμά του ή μορφή του (Coleman), ενώ μερικοί εξισώνουν την εμπιστοσύνη με το κοινωνικό κεφάλαιο (Fukuyama). Καθότι αυτή η σύγχυση θα μπορούσε να συμβεί και με άλλες έννοιες που σχετίζονται με τον οποιοδήποτε τρόπο με το κοινωνικό κεφάλαιο αντιλαμβανόμαστε τη δυσκολία μέτρησής του.

Θα μπορούσαμε από τα προηγούμενα να συμπεράνουμε λοιπόν ότι η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου ενδέχεται να σχετίζεται με στοιχεία των ορισμών που έχουν διατυπωθεί γι' αυτόν, αλλά συχνά εμπερικλείει γενικότερες κοινωνικές μεταβλητές που σχετίζονται με την λειτουργία της κοινωνίας. Αυτές θα μπορούσαν να αφορούν στην ικανοποίηση των ατόμων απ' το επίπεδο ζωής τους, στην πληροφόρηση, στην ενεργοποίηση και στην κινητοποίηση για την επίλυση των προβλημάτων τους.

Οι πολλοί ορισμοί που έχουν διατυπωθεί για την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, που ο καθένας περιλαμβάνει διαφορετικά στοιχεία και μεταβλητές την καθιστούν μια πολυδιάστατη έννοια. Λόγω αυτού είναι δύσκολη η επιλογή των στοιχείων που θα μετρήσουμε και η γενικότερη μέτρησή του. Σε συνέδριο για τη μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου το 2002 τέθηκε το ζήτημα αναζήτησης εργαλείων μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου έτσι ώστε να πραγματοποιούνται έρευνες, τα αποτελέσματα των οποίων να είναι συγκρίσιμα μεταξύ των χωρών. Οι απαραίτητες διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου που θα έπρεπε να ερευνοούνται από οποιοδήποτε μελετητή ασχοληθεί με αυτό είναι η κοινωνική ενασχόληση σε οργανωμένες ομάδες, η συμμετοχή σε άτυπα δίκτυα, η εμπιστοσύνη και οι δείκτες για τις σχέσεις των μελών των οργανώσεων μεταξύ τους και οι δείκτες για διάφορα αποτελέσματα του κοινωνικού κεφαλαίου.

Προκειμένου να προβούμε στην μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου απαραίτητη είναι η χρήση δεικτών. Κατά τον Collier πρόκειται για ενδιάμεσους δείκτες που θα είναι σύμφωνοι με το πεδίο εφαρμογής της έννοιας και το εύρος της μονάδας παρατήρησης. Οι έννοιες που περιλαμβάνονται στο κοινωνικό κεφάλαιο είναι αφηρημένες, κάτι που καθιστά αδύνατη τη μέτρηση καθεμιάς από αυτές. Έτσι υπάρχει η δυνατότητα να δοθεί υποκειμενική ερμηνεία σε αυτές τις

έννοιες.(Grootaert at all, Narayan and Cassidy) Ο Collier επισημαίνει επιπλέον, ότι το κοινωνικό κεφάλαιο θα μπορούσε να μετρηθεί μέσω των επιπτώσεων του. Με την επιλογή δεικτών οι οποίοι θα είναι σύμφωνοι με το πεδίο εφαρμογής της έννοιας και το εύρος της μονάδας μέτρησης.

Η πολυπλοκότητα των διαστάσεων που συνθέτουν το κοινωνικό κεφάλαιο απαιτεί ένα σύνολο κατάλληλων δεικτών προκειμένου να καλύψουν όλες τις πλευρές του, αλλά και να είναι αποτελεσματικό. (Cox & Caldwell,2000)

Η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο επειδή, λόγω των δυσκολιών που υπάρχουν ευθύς εξαρχής στην διατύπωση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού από τους ερευνητές, δεν υπάρχει η δυνατότητα εξαγωγής συγκεκριμένων και απτών στοιχείων.

Αντίθετοι ως προς τη μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι αρκετοί συγγραφείς λόγω των ετερογενών διαστάσεων και δομών που εμπερικλείονται στην έννοια αυτή. Άλλοι ερευνητές, σύμφωνοι με αυτό το εγχείρημα, δημιουργούν ένα δείκτη για το κοινωνικό κεφάλαιο με δύο βασικές επιμέρους διαστάσεις: της εμπιστοσύνης και της συμμετοχής. Ορισμένοι συγγραφείς σημειώνουν τις στατιστικώς σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των επιμέρους διαστάσεων του κοινωνικού κεφαλαίου. Παρακάτω παραθέτουμε τις απόψεις μερικών συγγραφέων για αυτό το ζήτημα. Ο Paxton σημείωσε τη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου και των μετρήσεων του. Ο Knack αναφέρει ότι η δημοτικότητα του όρου οδηγεί σε υπερβολικά συγκεντρωτικούς δείκτες. Οι Liu και Besser απέδωσαν την έλλειψη συνεκτικότητας μεταξύ των μελετητών στον αφηρημένο χαρακτήρα του κοινωνικού κεφαλαίου. Οι Macgillivray, Walker και Popay θεωρούν ότι η διαδικασία μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου θα επηρεάσει το κοινωνικό κεφάλαιο, αυτό καθεαυτό που επιχειρούμε να μετρήσουμε. Τέλος, ο Παρασκευόπουλος χαρακτηρίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως κρίσιμη ποιοτική μεταβλητή που υποστηρίζει το έργο των περιφερειακών θεσμών των ανεπτυγμένων χωρών της Ευρώπης. Μερικοί συγγραφείς, κυρίως σε διεθνείς έρευνες, προβληματίζονται για τη γλώσσα καθώς η μετάφραση από μια γλώσσα σε μια άλλη δεν είναι πάντα ισοδύναμη. Άλλοι προβληματίζονται σχετικά με τα άτομα που θα απαντήσουν κι αν αυτά τα άτομα θα αντιπροσωπεύουν άξια την κοινωνία, αφού το κοινωνικό κεφάλαιο είναι χαρακτηριστικό της κοινωνίας και όχι του ατόμου.

Αντίθετοι προς τις παραπάνω απόψεις, οι οποίες σημειώνουν τις δυσκολίες μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου, είναι η άποψη των Grootaert και Van Bastalaer.

Υποστηρίζουν μάλιστα ότι μπορεί να μετρηθεί και το κοινωνικό κεφάλαιο και οι συνέπειες του. Αυτό θα γίνει αφού πρώτα έχουμε προβεί στην προσεκτική επιλογή δεικτών που συνδέονται με το εννοιολογικό πλαίσιο και το θεωρητικό υπόβαθρο της συγκεκριμένης μελέτης. Στην διατύπωση των βασικών χαρακτηριστικών ως προς την επιλογή των δεικτών μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου προχώρησε ο Cavae. Αυτά είναι ιδιαιτερότητα – στόχευση της μεταβλητής που θα μετρηθεί, ευκολία μέτρησης, πληρότητα – μέτρηση μιας σειράς από κοινωνικά χαρακτηριστικά, αξιοπιστία, αυστηρότητα και ικανότητα συνέχειας και εφαρμογής σε τοπικά και εθνικά πλαίσια.

Κλείνοντας αξίζει να σημειώσουμε την άποψη που εξέφρασε το 2003 η Επιτροπή Παραγωγικότητας στην οποία υπογραμμίστηκε η πολυπλοκότητα και η ασάφεια της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου ως μιας νέας που εισέρχεται προς διερεύνηση. Επιπλέον, τονίστηκε η απουσία και η μη διαθεσιμότητα παγιωμένων δεδομένων για αυτή τη νέα έννοια. Ως εκ τούτου αναφέρθηκαν οι πειραματικές, προσεγγίσεις για το κοινωνικό κεφάλαιο, τις οποίες χαρακτήρισαν κάπως πρόχειρες. Για το λόγο αυτό συνιστάται προσοχή στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων των ερευνών, τα οποία θα χαρακτηρίζονται ενδεικτικά. (Πούπος, 2010)

1.5 Κοινωνικά δίκτυα

Ο όρος κοινωνικά δίκτυα είναι ευρέως διαδεδομένος σε πολλές επιστήμες της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας καθώς και της μοριακής βιολογίας. Ως έννοια του κοινωνικού δικτύου μπορεί να παρουσιαστεί το περιεχόμενο του κοινωνικού κεφαλαίου που αποτελεί το άθροισμα των σχέσεων ανάμεσα σε άτομα τα οποία μπορούν να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους στα πλαίσια της οικογένειας, της εργασίας και μέσα σε μια σειρά από άλλα πράγματα στα οποία συνεργάζονται. Μέσα στο πλαίσιο του κοινωνικού δικτύου μπορούν να συνδεθούν άτομα τα οποία μπορεί να έχουν οικονομικές συναλλαγές, άτομα τα οποία μπορεί να χαρακτηριστούν ως μέλη μιας ομάδας καθώς και αυτοί οι οποίοι έχουν τις ίδιες αντιλήψεις σε συγκεκριμένα ζητήματα. Η μετακίνηση σε άλλες γεωγραφικές περιοχές καθώς και η αλλαγή κοινωνικών θέσεων μπορεί να οριστούν και ως μέρος του κοινωνικού δικτύου. (Παπαχρόνη, 2007)

Στον όρο κοινωνικά δίκτυα περιλαμβάνονται διάφορες όψεις της κοινωνικής πραγματικότητας όπως η συγγένεια, η εξουσία, η επικοινωνία, η κοινωνικότητα των ατόμων και άλλα. Τα κοινωνικά δίκτυα των ατόμων δεν μελετώνται μόνο ως δείκτες κοινωνικότητας αλλά και κοινωνικού κεφαλαίου των ατόμων. Το κοινωνικό κεφάλαιο του ατόμου αποτελείται από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεών του και το άτομο έχει τη δυνατότητα να το συσσωρεύει, να το διαχειριστεί ή να το μετατρέψει σε άλλη μορφή κεφαλαίου.

Τα δίκτυα διακρίνονται σε τυπικά και άτυπα. Τα τυπικά έχουν συγκεκριμένη δομή και κανόνες λειτουργίας, ενώ στα άτυπα υπάρχουν μόνο κοινά ενδιαφέροντα ή διαπροσωπικές σχέσεις. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται διάφοροι σύλλογοι αθλητικοί, επαγγελματικοί, συνδικαλιστικοί. Στην δεύτερη περιλαμβάνονται η οικογένεια, η γειτονιά και γενικότερα κοινωνικές συναναστροφές.

Ο Putnam προχώρησε και στη διάκριση των ατόμων – μελών αυτών των δικτύων σε οριζόντια και κάθετη. Στην οριζόντια τα όλα τα άτομα – μέλη κατέχουν την ίδια κοινωνική κατάσταση και θέση και στην κάθετη επικρατούν ασύμμετρες σχέσεις ιεραρχίας και εξάρτησης. Ο ίδιος, μάλιστα, διατύπωσε την άποψη ότι τα κάθετα δίκτυα δυσχεραίνουν την σωστή επικοινωνία και τη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και συνεργασίας και κατ' επέκταση μόνο στα οριζόντια δίκτυα παρατηρείται η ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου. (Putnam, στον Πούπο, 2010)

Ο Bourdieu καταγράφει δύο είδη δικτύων: τα προσωπικά δίκτυα που διευκολύνουν την κατανόηση της λειτουργίας των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές δομές και τα πλήρη ή κλειστά που περιλαμβάνουν το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων.

Άξια λόγου είναι, επίσης, και η άποψη του Homans ο οποίος υποστηρίζει ότι η αλληλεπίδραση, το συναίσθημα και η δραστηριότητα αποτελούν τη θεωρητική βάση του κοινωνικού δικτύου. (Nan Lin, 2001).

Οι Walker, MacBride, Vachon στους Παπάνη, Ρουμελιώτου και Γιαβρίμη (2009) δίνοντας το περιεχόμενο του όρου, τονίζουν την προσωπική επαφή και την συναισθηματική υποστήριξη πέραν της υλικής ενίσχυσης και της συμμετοχής των ατόμων σε οποιαδήποτε είδους ομάδα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε τρεις σημαντικές έννοιες που σχετίζονται με τα κοινωνικά δίκτυα: το εύρος, που αναφέρεται στον αριθμό των ατόμων που απαρτίζουν το δίκτυο, τη σύνθεση, που σχετίζεται με το ποσοστό συμμετοχής στο δίκτυο και τέλος τη συχνότητα, που υποδηλώνει το πόσο συχνά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους τα μέλη του δικτύου.

Τα κοινωνικά δίκτυα επηρεάζουν την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Τα άτομα απολαμβάνουν την κοινωνική στήριξη που τους προσφέρουν τα δίκτυα και χάρη σε αυτά είναι ολοκληρωμένες πνευματικά, ψυχικά και σωματικά ολότητες. Μέσω της ψυχολογικής ή ακόμα και οικονομικής βοήθειας τα άτομα νιώθουν αποδεκτά και συναισθηματικά καλυμμένα. Σε αντίθετη περίπτωση, οδηγούμαστε σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης που έχει ως συνέπεια την δυσκολία απόκτησης κοινωνικής ταυτότητας από το άτομο και όλων των αγγαγόνων καταστάσεων που αυτό συνεπάγεται.

Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελείται από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων του ατόμου. Αξίζει να σημειώσουμε, όμως, ότι επικεντρώνονται στις επικοινωνίες, στους δεσμούς και στις συναντήσεις ομάδων και των ατόμων που συνδέουν ατομικά αι συλλογικά υποκείμενα της κοινοτικής ζωής. Ο Ζαϊμάκης καταγράφει την άποψη των Crow και Allan σύμφωνα με την οποία τα δίκτυα επιδιώκουν να φέρουν στο επίκεντρο της αναλυτικής διαδικασίας τις σχέσεις που αναπτύσσονται σε επίπεδο συγγένειας, φιλίας, γειτονιάς. Επιπλέον, τονίζουν τη σημασία που έχουν για τα πρότυπα κοινοτικής οργάνωσης.

Στη χώρα μας, σήμερα, κυριαρχεί μια γενικότερη απαξίωση των θεσμών και των αξιών. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αξίες που σχετίζονται με το κοινωνικό κεφάλαιο, όπως οικογένεια, θρησκεία, εθελοντισμός και άλλα, που έχουν αρχίσει να

«φθείρονται». Νέες μορφές κοινωνικής συμμετοχής επηρεαζόμενες από την ανάπτυξη της τεχνολογίας, την αλλαγή του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς, την επικράτηση του υλισμού εμφανίζονται, αλλοιώνουν την ισχύ των αξιών και δυσχεραίνουν την ομαλή ανθρώπινη επικοινωνία. (Μητσοτάκης, 2004). Οι ταχύτερες αλλαγές σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, η υποβάθμιση θρησκευτικών και πολιτικών θεσμών, η διαφθορά του πολιτικού συστήματος και η αναξιοπιστία των πολιτικών απέναντι στους πολίτες, η έλλειψη ιδεολογικής αντιπαράθεσης, η απουσία πνευματικής καλλιέργειας, η αποστασιοποίηση των πολιτών και αποχώνωσή τους από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, που μέσω ψευδών ή κατευθυνόμενων ειδήσεων παραπλανούν την κοινή γνώμη και διαμορφώνουν την περιρρέουσα σύγχυση και ασάφεια σε ότι αφορά θεσμικά ζητήματα. Η έλλειψη συνεργασίας κράτους – πολίτη, κράτους - κοινωνικών ομάδων ή άλλων κοινωνικών θεσμών δίνουν την εντύπωση στους πολίτες ότι το κράτος τους χρησιμοποιεί και τους εξαπατά κι έτσι δημιουργούνται αισθήματα απογοήτευσης, απροθυμίας και αποστασιοποίησης στους πολίτες.

1.6 Τρόποι ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου

Πρωταρχικό βήμα για την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι η κατανόηση τόσο της φύσης όσο και της λειτουργίας του σε κάθε κοινότητα. Έπειτα αναγκαία είναι η διαμόρφωση των κατάλληλων πολιτικών. Αυτό θα γινόταν ενδεχομένως με δύο τρόπους : το σχηματισμό κοινωνικών δικτύων εξ' ολοκλήρου για την ανάπτυξη και το γενικό συμφέρον και την ενίσχυση των υπάρχουσών δομών με πολλούς τρόπους. Τροχοπέδη θα αποτελούσε, όμως, το παλαιωμένο πολιτικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από δυσκαμψία και γραφειοκρατικές κωλυσιεργίες. Απαραίτητος είναι ο εκσυγχρονισμός της πολιτικής προκειμένου να ελίσσεται και να προσαρμόζεται στις υπάρχουσες συνθήκες. Αυτή η διαδικασία μπορεί να διαμορφώσει συγκεκριμένα όρια στο τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών δικτύων, σε δομικό και σε πολιτισμικό επίπεδο. Με συνεννόηση σε τοπικό επίπεδο όλων των εμπλεκόμενων φορέων και οργανώσεων θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν οι διαθέσιμοι πόροι στην κοινότητα για να δοθεί το κίνητρο για συνεργασία μεταξύ των τοπικών φορέων και οργανώσεων. Όλο αυτό θα ενίσχυε τον ανταγωνισμό και την δημιουργία μιας ευγενούς άμιλλας μεταξύ των δικτύων, θα προκαλούσε την ενεργοποίησή τους και κατ' επέκταση την τοπική ανάπτυξη.

Υπάρχουν αρκετές υποθέσεις για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να εφαρμοστούν όλα τα παραπάνω. Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί σε τρία επίπεδα: σε μικρο, μεσαίο και μακροεπίπεδο. Στο πρώτο περιλαμβάνεται η εκπαίδευση στις διαπροσωπικές σχέσεις και η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Τα άλλα δύο επίπεδα επικεντρώνονται στη στήριξη των ήδη υπάρχοντων δομών και κοινωνικών δικτύων με διάφορες μορφές και μέσα. Η στήριξη θα μπορούσε να είναι οικονομικής φύσεως, με κίνητρα για συμμετοχή, εκστρατείες για πρόσκληση νέων μελών καθώς και υποστήριξη σε οργανωτικό επίπεδο.

Κεφάλαιο δεύτερο: Το μεταναστευτικό φαινόμενο

2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις για το μεταναστευτικό ζήτημα και κατηγορίες μετανάστευσης

Ο όρος μετανάστευση εμπερικλείει πολλές μεταβολές στην ζωή του ατόμου, εκτός από την αλλαγή στον τόπο κατοικίας και εργασίας. Η διαδικασία της μετανάστευσης είναι πολυσύνθετη και έχει πολλές κοινωνικές παραμέτρους. Αυτές επηρεάζουν τον τρόπο συμπεριφοράς των ατόμων, τον κοινωνικό τους περίγυρο, αλλά και τα ίδια τα άτομα. Επιπλέον, στις κοινωνικές ομάδες στις οποίες εντάσσονται τα άτομα στη χώρα προέλευσης, σε σχέση με αυτές στη χώρα υποδοχής. Ακόμη, επηρεάζονται σημαντικά από το φαινόμενο της μετανάστευσης οι κοινωνικές και οικονομικές δομές τόσο της χώρας υποδοχής, όσο και της χώρας προέλευσης.

Το μεταναστευτικό ζήτημα ταλανίζει την σύγχρονη ελληνική κοινωνία εδώ και δεκαετίες και πολύ περισσότερο στις μέρες μας, εν μέσω οικονομικής κρίσης. Η ανασφάλεια είναι διάχυτη στον ντόπιο πληθυσμό και αυτό σε συνάρτηση με την στάση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, τα οποία συχνά παρουσιάζουν τα γεγονότα από τη μια πλευρά, αποπροσανατολίζουν την κοινή γνώμη καλλιεργώντας ξеноφοβικά στερεότυπα και ρατσιστικό κλίμα. Η μεγάλη εισροή μεταναστών τη δεκαετία του '90 βρήκε απροετοίμαστο το ελληνικό κράτος, χωρίς το απαραίτητο θεσμικό και νομικό πλαίσιο για την ομαλή ένταξη και νομιμοποίηση των μεταναστών. Ακόμη και σήμερα η πολυπολιτισμική πολιτική που ασκείται στην Ελλάδα για τους μετανάστες δεν εφαρμόζεται απόλυτα, με αποτέλεσμα πολλές φορές να οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό και στον ρατσισμό των μεταναστών. Στις σημερινές συνθήκες αναδύονται κοινότητες προσφύγων και μεταναστών οι οποίοι έχουν εγκαταλείψει τα σπίτια τους με λιγοστά περιουσιακά στοιχεία και κεφάλαια για να επιβιώσουν. Το φαινόμενο αυτό ενισχύει την αίσθηση ευθύνης για την υποστήριξη της κουλτούρας που απειλείται. Η πολυπολιτισμική πολιτική που ασκείται στην χώρα υποδοχής έχει ως σκοπό την ελεύθερη έκφραση των μειονοτικών αντιλήψεων στη δημόσια σφαίρα και αποτρέπει την περιχαράκωση των μεταναστών γύρω από μια γειτονιά, μια συνοικία ή ένα οικισμό όπου διαμορφώνεται ένα γκέτο. Πολλές φορές στις κοινωνίες των μεταναστών παρατηρείται μια πολυπροβληματική κατάσταση λόγω του φυλετικού στιγματισμού, της φτώχειας και πολιτικής αδυναμίας. Η πολιτική για τη διαχείριση του μεταναστευτικού φαινομένου δεν μπορεί να γίνει ούτε

μέσα από πολιτικές απελάσεων, ούτε από μια υποτιθέμενη εθνική ομοιογένεια και καθαρότητα, και ούτε μέσα από παρωχημένες πολιτικές πολιτισμικής αφομοίωσης και αφανισμού της πολιτισμικής ετερότητας, αλλά μέσα από την κοινωνική ένταξη και την αποδοχή των μεταναστών ως ενεργών και ισότιμων πολιτών. (Ζαϊμάκης,2002)

Λόγω των δυσμενών συνθηκών που επικρατούν στις Πρώην Σοβιετικές χώρες μετά την πτώση του κομμουνιστικού συστήματος παρατηρούμε ότι η μορφολογία της μετανάστευσης τα τελευταία χρόνια έχει διαφοροποιηθεί. Το σύννηθες ήταν να μεταναστεύει ο άνδρας για να εργαστεί προκειμένου να συντηρήσει την οικογένειά του. Στις μέρες μας είναι πλέον μεγάλος ο αριθμός των γυναικών που αναλαμβάνουν αυτή τη πρωτοβουλία και μεταναστεύουν μόνες τους αναζητώντας καλύτερο μέλλον στην χώρα υποδοχής. Επιπλέον μια αλλαγή στη μορφολογία της μετανάστευσης αφορά στην εκπαίδευση. Ολοένα και περισσότερο παρατηρούμε πλέον νέα άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο να στρέφονται στην αναζήτηση εργασίας εκτός της χώρας τους. Παλαιότερα, οι άνθρωποι που έπαιρναν την απόφαση να μεταναστεύσουν ήταν κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας και με περιορισμένη ή καθόλου μόρφωση και ελάχιστα προσόντα.

Η μετανάστευση διακρίνεται βάσει κριτηρίων σε διάφορες κατηγορίες. Αυτές οι διακρίσεις καθορίζουν την εργασιακή και εισοδηματική κατάσταση των μεταναστών, αλλά και τη κοινωνική και οικονομική θέση τους στη χώρα υποδοχής. Τα κριτήρια για τη διάκριση της μετανάστευσης αναφέρονται παρακάτω.

Το πρώτο αφορά στο νομικό καθεστώς. Οι νόμιμοι μετανάστες κατέχουν όλα τα νομικά έγγραφα, είναι καταγεγραμμένοι στα αρχεία και απολαμβάνουν προνόμια σε εκπαίδευση, εργασία, υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες. Αντιθέτως, οι παράνομοι δεν είναι επίσημα καταγεγραμμένοι, δεν απολαμβάνουν τα παραπάνω δικαιώματα και βλάπτουν με τη στάση τους τη χώρα υποδοχής. Οι αλλοδαποί διακρίνονται σε ομογενείς και αλλογενείς, σε πρόσφυγες και μετανάστες και σε νόμιμους και παράνομους μετανάστες. Οι ομογενείς διατηρούν ισχυρές σχέσεις με την Ελλάδα μέσω κοινής γλώσσας, θρησκείας, παραδόσεων και ελληνικής συνείδησης. Επίσης, κατάγονται από το ίδιο γένος, φυλή και εθνότητα. Οι αλλογενείς έχουν διαφορετική προέλευση, γένος, φυλή και διαφορετικά ήθη, έθιμα και παραδόσεις. Τους αλλογενείς τους χωρίζουμε σε αλλογενείς αλλοδαπούς και σε ομογενείς αλλοδαπούς. Οι πρώτοι δεν έχουν ελληνική ιθαγένεια και νομικά καλύπτονται από το Δίκαιο Καταστάσεως Αλλοδαπών, ενώ οι ομογενείς αλλοδαποί κατέχουν την ελληνική ιθαγένεια και

εμπίπτουν στις διατάξεις του ελληνικού δικαίου. Κοινωνικά αυτές οι δύο κατηγορίες αντιμετωπίζονται ως μία. Στα επίσημα κείμενα του ΟΗΕ, όμως, διαχωρίζονται αυτές οι δύο κατηγορίες. Η Σύμβαση της Γενεύης στις 28ης Ιουλίου 1951 «περί νομικής καταστάσεων των προσφύγων» αναφέρει ότι πρόσφυγας θεωρείται όποιος λόγω δίωξης, φυλετικής, θρησκευτικής, εθνοτικής ή κοινωνικής, δεν μπορεί να παραμείνει στη χώρα του. Απ' την άλλη μετανάστης θεωρείται όποιος εγκαταλείπει οικειοθελώς την εστία του για οποιοδήποτε λόγο, όσο δύσκολες οικονομικά κι αν είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες κάποιος αποφασίζει να μετακινηθεί. Σύγχυση επικρατεί ανάμεσα στη διάκριση οικονομικών μεταναστών και πολιτικών προσφύγων. Οφείλουμε να επιδείξουμε περισσότερη ευαισθησία στους πολιτικούς πρόσφυγες καθώς δεν μπορούν να επιστρέψουν με κανένα τρόπο στη χώρα τους. Για το λόγο αυτό και το θεσμικό πλαίσιο είναι διαφορετικό για τους πρόσφυγες.

Το δεύτερο κριτήριο σχετίζεται με το χρόνο παραμονής στη χώρα υποδοχής. Έτσι έχουμε τους μετανάστες μακράς διάρκειας, μικρής διάρκειας, μετανάστες μόνιμης – προσωρινής - εποχιακής μετανάστευσης. Επιπλέον, έχουμε την κυκλική και την ατελή μετανάστευση. Μακράς διάρκειας μετανάστευση χαρακτηρίζεται μια περίοδος τουλάχιστον ενός έτους, ενώ μικρής διάρκειας μετανάστευση περίοδος τουλάχιστον τριών μηνών, μικρότερη όμως, του ενός έτους. Προσωρινή, ονομάζεται η μετανάστευση που περιορίζεται σε σύντομα αλλά τακτικά διαστήματα και μπορεί να εξελιχθεί σε μόνιμη. Η εποχιακή μετανάστευση σχετίζεται κυρίως με τις ευκαιρίες απασχόλησης. Τα άτομα παραμένουν συγκεκριμένα διαστήματα στη χώρα υποδοχής για εργασία και μετά επιστρέφουν στην χώρα τους. Κυκλική μετανάστευση ορίζεται ως η μικρής διάρκειας επαναλαμβανόμενη διακίνηση ενός εργαζομένου και συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη τόσο της χώρας υποδοχής όσο και προέλευσης. Τέλος, ατελής ονομάζεται η περιστασιακή μετακίνηση ατόμων για μικρό διάστημα προκειμένου να εργαστούν για να συντηρήσουν την οικογένειά τους.

Άλλο κριτήριο αφορά στην απόφαση για μετανάστευση και χωρίζει τους μετανάστες σε εκούσιους ή αυτόβουλους και αναγκαστικούς. Οι πρώτοι μετακινούνται για εργασία, σπουδές ή προσωπικούς λόγους, συνήθως λόγω δυσκολιών στη χώρα τους, ενώ οι δεύτεροι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα τους για να αποφύγουν την δίωξη και την καταπίεση. Οι καταστάσεις που βιώνουν στη χώρα τους θέτουν σε κίνδυνο την ελευθερία και τη ζωή τους.

Επόμενο κριτήριο είναι το μέγεθος και διακρίνει τη μετανάστευση σε ατομική ή επίπεδο οικογένειας που ενδέχεται να εξελιχθεί σε ομαδική ή μαζική.

Με κριτήριο την απασχόληση και την ειδίκευση των μεταναστών διακρίνουμε τη μετανάστευση εργατών, την μετανάστευση ατόμων για δουλειές που δεν απαιτούν ειδίκευση και την μετανάστευση ατόμων με υψηλή ειδίκευση,

Τέλος, με κριτήριο το σκοπό, σημειώνεται μετανάστευση ατόμων με συγκεκριμένο σκοπό. Αλλοδαποί φοιτητές, ναυτεργατικό δυναμικό, μετανάστες υψηλής ειδίκευσης που ακούν επιστημονικά επαγγέλματα ή ως μισθωτοί στην παροχή υπηρεσιών.

2.2 Δικαιώματα μεταναστών

A. Ατομικά θεμελιώδη δικαιώματα

Τα ατομικά δικαιώματα που αφορούν στο δικαίωμα για ζωή, στην ελευθερία και στην προσωπική ασφάλεια είναι αποδεκτά και θα πρέπει να ισχύουν για όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους. Γι' αυτό η συνταγματική αναθεώρηση του 2001 (άρθρο 25 παρ. 1) θέτει ως κρατική αποστολή τη διασφάλιση της ανεμπόδιστης και της αποτελεσματικής άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων επισημαίνοντας έτσι, την υποχρέωση του κράτους για προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Τα παραπάνω αναφέρονται όχι μόνο σε Έλληνες πολίτες αλλά σε οποιονδήποτε υπόκειται στην ελληνική έννομη τάξη. Τα δικαιώματα των μεταναστών συχνά μετατρέπονται σε πεδίο σύγκρουσης ιδεολογιών και συμφερόντων σε μια κοινωνία με προβλήματα στην κοινωνική συμβίωση μεταξύ ντόπιων και μεταναστών, όπως η Ελλάδα. Τα ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να ισχύουν καθολικά για όλους τους ανθρώπους, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, ανεξάρτητα από το μέρος που βρίσκονται, την εθνικότητα ή άλλες διακρίσεις.

Αναφαίρετο και θεμελιώδες επιπλέον, είναι το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να εγκαταλείπει την πατρίδα του και να επανέρχεται σε αυτή όποτε το επιθυμεί. Το δικαίωμα βέβαια, της ελεύθερης μετακίνησης των ατόμων δεν τους δίνει τη δυνατότητα να μπορούν να εισέλθουν σε όποια χώρα θελήσουν. Ο Λιανός (2001 στο Πουλοπούλου 2007) καταγράφει τις δύο αντίθετες απόψεις για το θέμα αυτό. Η μία υποστηρίζει ότι η γη ανήκει σε όλους τους ανθρώπους και δεν πρέπει να θέτονται όρια και εθνικά σύνορα. Σύμφωνα με την άλλη άποψη, ο έλεγχος και ο περιορισμός των ατόμων είναι ηθικός και εξυπηρετεί τη κάθε χώρα ως προς την ανάπτυξη των οικονομικών, των πολιτισμικών και άλλων στοιχείων της, αλλά και γενικότερα των ιδιαιτεροτήτων της και της μοναδικότητάς της.

Άλλο βασικό δικαίωμα το οποίο προβλέπεται από τα κείμενα του ΟΗΕ και τα κράτη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για τη διαφύλαξη του είναι το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης. Το 2003, κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Προεδρίας υιοθετήθηκε η οδηγία 2003/86/EK σύμφωνα με την οποία η νομική κατοχύρωση της οικογενειακής συνοχής των μεταναστών, καθ' όλη τη διάρκεια της νόμιμης παραμονής και συμβίωσης τους στις χώρες υποδοχής, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αρμονική συνύπαρξή τους με τους ντόπιους. Είναι σαφές ότι η

επανάσταση μιας οικογένειας λειτουργεί θετικά στην ψυχολογία και κατ' επέκταση στην υγεία όλων των μελών της οικογένειας, ιδιαίτερα για το μέλος της που έχει απομακρυνθεί και ζει πλέον μόνο. Στην Ελλάδα, αυτό το δικαίωμα των μεταναστών είναι νομοθετημένο (άρθρο 53, Νόμος 3386/05). Μετά τα δύο χρόνια παραμονής οι μετανάστες μπορούν να ζητήσουν την εγκατάσταση μελών της οικογένειας τους στην χώρα υποδοχής τους, εφόσον πληρούν κάποιες προϋποθέσεις (οικονομικές, εργασιακή κατάσταση, κατοικία). Μέλη της οικογένειας θεωρούνται από το νόμο η νόμιμη σύζυγος και τα ανήλικα τέκνα τους.

Παρ' όλο που απαγορεύεται ρητά η διάκριση ημεδαπών και αλλοδαπών επικρατεί η άποψη ότι τα κοινωνικά δικαιώματα μπορούν να απολαμβάνουν μόνο οι πολίτες μιας χώρας. Αυτό συμβαίνει επειδή η παραπάνω διάταξη επικεντρώνεται στην προστασία όσων βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια μόνο ως προς τη ζωή, τη τιμή και την ελευθερία. Το Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο αναγνωρίζει και παρέχει ορισμένα όρια προστασίας στους αλλοδαπούς προκειμένου να μην αντιμετωπίζονται δυσμενέστερα. Όμως, δυστυχώς, η δυσκολία του κράτους στον έλεγχο της εισόδου πολιτών άλλων χωρών φαίνεται να έχει αντίκτυπο στην ίση διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων για όλους τους ανθρώπους.

B. Δικαίωμα των μεταναστών στην εργασία, στην κοινωνική ασφάλιση, στην περίθαλψη και στην εκπαίδευση

Τα αναγνωρισμένα κοινωνικά δικαιώματα για τους νόμιμους μετανάστες αφορούν στην εργασία, στην προστασία της υγείας, στην κοινωνική ασφάλιση, στην περίθαλψη, στην κατοικία και στην εκπαίδευση.

Στην Ελλάδα επιτρέπεται η είσοδος αλλοδαπών για απασχόληση, εφόσον πρώτα χορηγηθεί η άδεια εργασίας. Η ύπαρξη κατάλληλης κατοικίας για την ομαλή διαβίωση του ατόμου αποτελεί μία από τις προϋποθέσεις χορήγησης άδειας παραμονής και εργασίας. Τα **εργασιακά τους δικαιώματα**, αμοιβή εργασίας, ωράριο, δώρα εορτών, υπερωρίες, προϋποθέσεις αδειών, αργίες και αποζημιώσεις σε περίπτωση απόλυσης είναι ίδια με των Ελλήνων. Ίδιες παραμένουν και οι υποχρεώσεις των εργοδοτών όπως καταβολή του μισθού σύμφωνα με την σύμβαση

εργασίας, σεβασμός της προσωπικότητας των εργαζομένων, προστασία της υγείας και της ζωής των εργαζομένων και διατήρηση υψηλού επιπέδου εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εργαλείων.

Συχνές είναι οι περιπτώσεις στην ελληνική αγορά εργασίας που οι μετανάστες, ιδίως οι παράνομοι, «πέφτουν» θύματα εκμετάλλευσης καθώς υποκύπτουν σε εκβιασμούς. Με αυτό τον τρόπο στερούνται την εξασφάλιση βασικών εργασιακών δικαιωμάτων. (Πουλοπούλου, 2007). Έτσι παραγκωνίζεται η Συνθήκη του Σένγκεν αφού οι παράνομοι μετανάστες αποτελούν φθηνό και εκμεταλλεύσιμο εργατικό δυναμικό σε μια χώρα με αυξημένα ποσοστά παραοικονομίας. Η αδυναμία εξασφάλισης αξιοπρεπούς διαβίωσης καθιστά τους μετανάστες ευάλωτους απέναντι σε μηχανισμούς παραβατικής συμπεριφοράς. Συχνά οποιεσδήποτε τέτοιες συμπεριφορές από πλευράς μεταναστών ανακυκλώνονται και διαστρεβλώνονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, στρέφοντας την κοινή γνώμη εναντίον τους και αναπτύσσοντας, κατ' επέκταση ξενοφοβικά στερεότυπα και ρατσιστικές αντιλήψεις. Άλλο ένα φαινόμενο έμμεσης παραγκώνισης των μεταναστών από την εργασία, παρατηρείται σε περιπτώσεις που για μια εργασία απαιτούνται πιστοποιητικά τα οποία μόνο Έλληνες μπορούν να έχουν στην κατοχή τους. Αυτό προβλέπεται από το Σύνταγμα (Άρθρο 5, παράγρ.1) για να εξαιρεθεί η αθέμιτη διάκριση της απόλαυσης της επαγγελματικής ελευθερίας ανεξαρτήτως ιθαγένειας.

Το δικαίωμα στην εργασία είναι ανεξάρτητο από εθνικότητα, φύλο, φυλή, χρώμα ή θρησκεία. (Ιωακείμογλου. στο Μαρβάκης, Παρσάνογλου, Παύλου, 2001) Συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι οι μετανάστες βλάπτουν την οικονομία της χώρας και οδηγούν τους ντόπιους στην ανεργία. Σε αυτή την άποψη υπάρχουν δύο παράμετροι. Η πρώτη σχετίζεται με θέσεις που καταλαμβάνουν οι μετανάστες από τους ντόπιους. Σε αυτή την περίπτωση υπάρχει μετατόπιση των Ελλήνων από τους μετανάστες. Σε ότι, όμως, αφορά στην εργασία των μεταναστών σε κλάδους στους οποίους οι Έλληνες δεν ενδιαφέρονται να εργαστούν, οι μετανάστες φαίνεται να συμβάλλουν στην ανάπτυξη και στη δημιουργία θέσεων εργασίας και κατ' επέκταση στην αύξηση προσωπικού τους εισοδήματος, αλλά και των εργοδοτών. Σχετικά με την νόμιμη εργασία των μεταναστών μπορούμε να σημειώσουμε ως θετικά σημεία την αύξηση των ετήσιων ασφαλιστικών εισφορών, τη δυνατότητα ταχύτητας οικονομικής ανάπτυξης της χώρας υποδοχής και την αύξηση της παραγωγής.

Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν παλιότερα με αντικείμενο τη θέση των μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας αποδεικνύουν ότι οι μετανάστες

καλύπτουν το κενό που δημιουργείται από την έλλειψη ανειδίκευτων Ελλήνων εργατών. Επιπλέον, η παρουσία τους φαίνεται να επιδρά αρνητικά στο εισόδημα μικρών και μεσαίων νοικοκυριών στα οποία πρωτεύοντα οικονομικό ρόλο κατέχει ο άντρας- ανειδίκευτος εργάτης.

Το δικαίωμα των μεταναστών στην **κοινωνική ασφάλιση** κατοχυρώνεται από το νόμο, όπως και των Ελλήνων εργαζομένων. Ανάλογα με το επάγγελμα που ασκεί ο μετανάστης απευθύνεται στον συγκεκριμένο ασφαλιστικό φορέα. Σύμφωνα με το νόμο του 2001 οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης δεν μπορούν να ασφαλίσουν αλλοδαπούς χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα. Δικαίωμα στην **περίθαλψη** έχουν μόνο όσοι έχουν τα απαραίτητα έγγραφα. Σημαντικός στην περίθαλψη των μεταναστών είναι ο ρόλος των πολυϊατρείων των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Μελανό σημείο αποτελεί η άρνηση των εργοδοτών να ασφαλίζουν τους εργαζομένους τους. Δεν καταβάλλουν ολόκληρα τα ημερομίσθια, ούτε τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Αυτό σε συνάρτηση με το μεγάλο αριθμό ανασφάλιστων Ελλήνων εργαζομένων και διπλό – εργαζομένων Ελλήνων οξύνουν τα οικονομικά προβλήματα των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης και κατ' επέκταση την άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας μας. Δυστυχώς, τα παραπάνω δυσχεραίνουν συχνά και οι ίδιοι μετανάστες, καθώς όσοι δεν έχουν άδεια εργασίας δεν διεκδικούν δικαιώματα για τη νόμιμη αμοιβή και την κοινωνική τους ασφάλιση.

Σε θέματα σχετικά με την **εκπαίδευση** των μεταναστών και των παιδιών τους η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 2) ορίζει ότι ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος να εκπαιδευθεί. Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 28) αναγνωρίζει το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση, ενώ και στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (άρθρο 13), τα συμβαλλόμενα μέρη αναγνωρίζουν το δικαίωμα μόρφωσης κάθε προσώπου. Σε περιπτώσεις που δεν έχει ρυθμιστεί ακόμη η νόμιμη παραμονή των γονέων τους, τα παιδιά υπάγονται υποχρεωτικά στην σχολική φοίτηση, με τα ελάχιστα χρόνια όπως ορίζονται και για τους γηγενείς. Τα παιδιά των μεταναστών έχουν το δικαίωμα να σπουδάσουν σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης στην χώρα μας ανεξάρτητα από το καθεστώς παραμονής των γονέων τους.

Γ. Νομικό καθεστώς των μεταναστών - Πολιτικά δικαιώματα μεταναστών

Οι τυπικές μορφές οργάνωσης του κράτους οδηγούν σε ρυθμίσεις που απέχουν κατά πολύ από τη δημιουργία κράτους δικαίου, κάνοντας τους πολίτες να νιώθουν ανυπεράσπιστοι απέναντι στο νόμο. Αυτά που ορίζει ο νόμος δεν είναι πάντοτε δίκαια στη κοινή λογική. Τα περίπλοκα σύγχρονα συστήματα δικαίου και η ακραία ποινικοποίηση της καθημερινής ζωής του ατόμου δυσχεραίνουν την κατανόηση της διαφοράς μεταξύ δικαίου και νόμιμου. Προσπαθώντας να διατηρήσουν κοινωνικές ισορροπίες και δομές, προς εξυπηρέτηση συγκεκριμένων αξιών εντείνουν την ύπαρξη κοινωνίας ανισοτήτων. (Μαρβάκης, Παρσάνογλου, Παύλου, 2001). Πιο έντονες κοινωνικές ανισότητες, ακόμη και απέναντι στο νόμο σημειώνονται ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικά χαρακτηριστικά όπως καταγωγή, πολιτισμό, χρώμα και θρησκεία. Η προσφυγή ενός μετανάστη στη δικαιοσύνη για οποιοδήποτε πρόβλημα αντιμετωπίζει στην καθημερινότητα του είναι ανεξάρτητη από τη νομιμότητά του. Ακόμη και μετανάστες που ζουν και εργάζονται παράνομα στην Ελλάδα μπορούν να προσφύγουν στην δικαιοσύνη διεκδικώντας το δίκιο τους. Δυστυχώς όμως, οι παράνομοι μετανάστες δεν αντιμετωπίζονται με απόλυτη δικαιοσύνη. Δεν είναι τυχαίο ότι οι μετανάστες αντιμετωπίζονται σκληρότερα και οι ποινές τους είναι δυσανάλογες προς την κοινωνική βαρύτητα της πράξης τους. Για τις δικές τους περιπτώσεις οι θεσμοί προστασίας όπως η αρχή της δικαστικής ακρόασης και το τεκμήριο αθωότητας, δεν λειτουργούν παρ' ότι ισχύουν. Οι μετανάστες συχνά δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους και έτσι δεν είναι σε θέση να τα διεκδικήσουν. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις αλλοδαπών οι οποίοι κρατούνται ενώ έχει παρέλθει το αυτόφωρο ή δικάζονται ενώ έχει παραγραφεί το αδίκημα που τους βαραίνει.

Στην Ελλάδα υπάρχει ένα σύνθετο νομικό πλαίσιο που, βάσει συνταγματικών εντολών, ρυθμίζει το νομικό καθεστώς για την προστασία των μεταναστών και των προσφύγων. Σε διεθνές επίπεδο οι σχέσεις των μεταναστών με την διοίκηση διέπονται από μηχανισμούς Διεθνών Οργανισμών. Ανάλογης ισχύς θεσμικές παρεμβάσεις εμφανίζονται και στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε ζητήματα μετανάστευσης αναφέρονται οι ρυθμίσεις γενικής εφαρμογής και ρυθμίσεις αποκλειστικής ισχύος για μετανάστες. Οι πρώτες σχετίζονται με διεθνείς μηχανισμούς προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενδεικτικά αναφέρονται το Διεθνές Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα στην

Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και οι Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας. Οι ρυθμίσεις αποκλειστικής ισχύος για μετανάστες, όπως φανερώνει και η ονομασία τους εστιάζουν μόνο στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Αναφερόμαστε λοιπόν, στη Σύμβαση της Γενεύης το 1951 περί Νομικού Καθεστώτος των Προσφύγων, στη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών τους, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Μεταναστών Εργαζομένων, στη Σύμβαση σχετικά με τη συμμετοχή των αλλοδαπών στη δημόσια ζωή σε τοπικό επίπεδο και στη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας Νο 143 του 1975. Αξίζει να επισημάνουμε ότι μέχρι τη ψήφιση του Ν. 2001 για το μεταναστευτικό, η μεταναστευτική πολιτική στον Ελλαδικό χώρο έδινε έμφαση στα μέτρα περιορισμού της παράνομης μετανάστευσης, χωρίς την υιοθέτηση ρυθμίσεων που αφορούν στην ομαλή κοινωνική ένταξη των μεταναστών και σε άλλες εκφάνσεις της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής τους.

Κλείνοντας να σημειώσουμε ότι τα πολιτικά δικαιώματα δεν αναγνωρίζονται καθολικά όπως τα ατομικά. Σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν παραχωρηθεί σε ξένους υπηκόους ορισμένα εκλογικά δικαιώματα σε τοπικό επίπεδο. Στην Ελλάδα κάτι τέτοιο δεν ισχύει ακόμη. (Αμίτσης και Λαζαρίδη, 2001)

2.3.Θεωρητικές προσεγγίσεις για το μεταναστευτικό ζήτημα

Σχετικά με την μετανάστευση, έχουν διατυπωθεί πολλές και διαφορετικές οικονομικές θεωρίες, από αρκετούς επιστήμονες. Παρά το γεγονός ότι όλες είναι διαφορετικές μεταξύ τους, συμφωνούν στο ότι η μετανάστευση προκαλείται από τη διαφορά ευκαιριών και επιπέδου ανάπτυξης και διαβίωσης.

Η νεοκλασική προσέγγιση θεωρεί την μετανάστευση ως αποτέλεσμα προσωπικών επιλογών του ατόμου, δεδομένης της ελεύθερης αγοράς και της ελεύθερης γεωγραφικής μετακίνησης. Αυτή η προσέγγιση αποτέλεσε τη βάση για τη θεωρία της προσφοράς και της ζήτησης εργατικής δύναμης. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία λοιπόν η έλλειψη εργατικού δυναμικού σε μια περιοχή μπορεί να καλυφθεί από εργατικό δυναμικό άλλης περιοχής, όπου ο πληθυσμός είναι άφθονος. Όσοι ασπάζονται αυτή τη θεωρία, επιχειρούν να απαντήσουν στο αν οι μετανάστες ευνοούν την οικονομική ανάπτυξη ή αν αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα γι' αυτή. Όπως είναι φυσιολογικό, οι μετανάστες συνήθως επιλέγουν ως προορισμό τους χώρες, οι οποίες δίνουν περισσότερα πλεονεκτήματα στην αγορά εργασίας και στον οικονομικό τομέα. Οι εργοδότες στη χώρα υποδοχής προτιμούν ξένους και μάλιστα μη νόμιμους λόγω του ότι είναι πολύ παραγωγικοί, εργάζονται σκληρότερα λαμβάνοντας μικρότερους οικονομικούς πόρους, δεν είναι συνδικαλισμένοι και δεν δημιουργούν προβλήματα στην επιχείρηση. Σε αντίθετη περίπτωση, οι εργοδότες θα ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν υψηλότερους μισθούς και να εκσυγχρονίσουν τον εξοπλισμό τους. Έτσι, οι παράνομοι μετανάστες γίνονται μέρος της παραοικονομίας της χώρας υποδοχής επιδεινώνοντας σημαντικά το πρόβλημα της ανεργίας.

Αντιθέτως με τα προηγούμενα οι νεομαρξιστικές θεωρίες δεν δίνουν έμφαση στις προσωπικές επιλογές, σημειώνοντας ότι οι επιλογές κάθε ανθρώπου είναι επηρεασμένες από την ευρύτερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση στη χώρα του, αλλά θεωρούν ότι η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών της άνισης καπιταλιστικής ανάπτυξης σε διεθνές επίπεδο. (Ιωσηφίδης 2002)

Οι παραπάνω απόψεις χαρακτηρίζονται αναχρονιστικές αφού, όπως σημειώνει ο Green (2004), δεν υπάρχουν ισχυροί συστημικοί παράγοντες κι επίσης τα άτομα δεν είναι πάντοτε πλήρως ελεύθερα να λάβουν οποιαδήποτε απόφαση.

Πιο σύγχρονη είναι η θεωρία του «μέσου επίπεδου». Πρόκειται στην ουσία για μια σύνθεση μικρό και μακρό – επιπέδου. Σε αυτή την προσέγγιση εξέχοντα ρόλο κατέχει η οικογένεια, καθώς όλοι μαζί θα αποφασίσουν για την μετανάστευση ενός μέλους της. Αξιοσημείωτος είναι επιπλέον ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων, που αναλύθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, και κατ' επέκταση του κοινωνικού κεφαλαίου. Τα δίκτυα ατόμων ή φορέων με κοινωνικούς ή εθνικούς δεσμούς αναπτύσσουν ισχυρές σχέσεις αμοιβαιότητας και εμπιστοσύνης, κοινούς κανόνες συμπεριφοράς και αξίες προκειμένου να συνεργαστούν και να δράσουν συλλογικά για δικό τους συμφέρον.

Μια άλλη προσέγγιση για το μεταναστευτικό ζήτημα είναι αυτή της έλξης – απόθησης. Βάσει αυτής της θεωρίας επιδιώκουν να αναλύσουν τα αίτια και τα αποτελέσματα της μετανάστευσης. Τα αίτια, όπως φτώχεια και ανεργία, «απωθούν» τα άτομα από τη χώρα προέλευσης κι έτσι «έλκονται» από άλλες χώρες με καλύτερες προοπτικές. (Ιωσηφίδης 2002)

Την ίδια περίπου κατεύθυνση έχει και η θεωρία ανάλυσης κόστους – όφελους. Επιδιώκει να εκτιμήσει τις επιπτώσεις της μετανάστευσης για την χώρα υποδοχής, την χώρα προέλευσης και την επιχείρηση που απασχολεί τους μετανάστες. Το μειονέκτημα αυτής της θεωρίας είναι ότι, ενώ φαίνεται να προκαλείται κέρδος στην κατά κεφαλή παραγωγή της χώρας, η κατανομή του όφελους είναι άνιση. Αυτή εξαρτάται από την διάρθρωση των ειδικοτήτων του εργατικού δυναμικού που αποτελείται από μετανάστες και ντόπιους. Αυτή η θεωρία επέδρασε θετικά στη βελτίωση της θέσης των γηγενών στην αγορά εργασίας εφόσον ανέλαβαν πιο ειδικευμένες θέσεις, αφήνοντας τις ανειδίκευτες στους μετανάστες. Σημαντικές είναι οι παρατηρήσεις του Ch. Kindleberger, ο οποίος μελετώντας τη συγκεκριμένη μέθοδο στις μεσογειακές χώρες σημείωσε τα εξής πλεονεκτήματα που γεννήθηκαν για τις χώρες προέλευσης:

- Μείωση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης
- Εισροή κεφαλαίου με τη μορφή εμβασμάτων
- Θετικές επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών
- Αποτροπή κοινωνικών εντάσεων και συγκρούσεων (Πουλοπούλου, 2007:122)

Από την άλλη, η χώρα υποδοχής επωφελείται από την προσφορά εργασίας, αν και δεν αναπτύσσεται μόνο από αυτήν, εφόσον ο ρυθμός ανάπτυξης μιας χώρας καθορίζεται όχι μόνο από την προσφορά εργασίας αλλά και από την τεχνική πρόοδο και τις καλύτερες μεθόδους οργάνωσης της παραγωγής και της διανομής. Έτσι

συμπεραίνουμε ότι οφέλη αποκτούν, τόσο η χώρα προέλευσης, όσο και η χώρα υποδοχής των μεταναστών.

Παραλλαγή της παραπάνω μεθόδου αποτελεί η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου. Σύμφωνα με αυτήν, σημαντικό στοιχείο αποτελεί το εκπαιδευτικό επίπεδο των εργαζομένων. Αυτό συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγικότητας, στην άνοδο των μισθών των εργαζομένων που έχουν εκπαιδευτεί και κατ' επέκταση συμβάλλει και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ονομάζεται επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, διότι ο μετανάστης μεταφέρει γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες στη χώρα υποδοχής. Αξίζει να τονιστεί ότι πρέπει να υπάρχουν κίνητρα για τον μετανάστη, όπως παραδείγματος χάρη, η προοπτική υψηλότερων αποδοχών στη χώρα υποδοχής, μάλιστα αρκετά υψηλότερα από ότι στη χώρα προέλευσης, συμπεριλαμβανομένου του κόστους που του προκαλεί η διαδικασία της μετανάστευσης.

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα που προκύπτει από τα παραπάνω, είναι η άνιση κατανομή του πλούτου και κατ' επέκταση η διεύρυνση του φαινομένου της φτώχειας, ειδικά αν αναλογιστούμε το παγκόσμια υψηλό εισόδημα που προέρχεται από τις τεχνολογικές καινοτομίες, το διεθνές εμπόριο και τις εργασίες των γηγενών και των μεταναστών. Αρκετές χώρες δεν επωφελήθηκαν από αυτή την παγκόσμια ανάπτυξη σε αυτούς τους τομείς, με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας σε αυτές να αυξάνεται αντί να μειώνεται. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, η παραοικονομία αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην αύξηση της ανεργίας σε μια χώρα. Αυτό συνδέεται άμεσα με τη ζήτηση για φθηνή εργασία σε ανειδίκευτες βαριές και επικίνδυνες δουλειές, τις οποίες ως επί το πλείστον αρνούνται οι γηγενείς και αναλαμβάνουν οι μετανάστες, συνήθως μη νόμιμοι. Παρ' όλο που τα κράτη προσπαθούν να ελέγξουν και να ρυθμίσουν την παράνομη μετανάστευση, αυτό επιδεινώνεται από την δράση παράνομων διακινητών και δουλεμπόρων. Είναι σύνηθες το φαινόμενο σε ανεπτυγμένες χώρες οι παράνομοι μετανάστες να απασχολούνται στην παραοικονομία, η οποία δεν παρέχει ασφαλιστική κάλυψη, ούτε υψηλούς μισθούς.

Το φαινόμενο της παραοικονομίας είναι περίπλοκο, αφού η δομή της αγοράς εργασίας της Ελλάδας είναι τέτοια, που ενισχύει την ύπαρξη του. Οι μετανάστες δεν ευνοούν τη διατήρηση της παραοικονομίας αλλά ευνοούνται από τη διατήρησή της, αφού βρίσκουν απασχόληση σε αυτή. Βασικούς παράγοντας της παραοικονομίας είναι η εργασία παράνομων μεταναστών και η κύρια ή δευτερεύουσα επικερδής παράνομη εργασία νόμιμων μεταναστών. Και αυτό γιατί, αυτής της μορφής η εργασία δεν

δηλώνεται στις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στην παραοικονομία εργάζονται και πολλοί Έλληνες. Υπάρχουν βέβαια σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους μετανάστες και στους Έλληνες που απασχολούνται στην παραοικονομία. Οι μετανάστες, ειδικά οι μη νόμιμοι, δεν έχουν δικαίωμα να αναζητήσουν θέσεις εργασίας στην επίσημη οικονομία και έτσι αναγκάζονται να απασχολούνται σε αυτό τον χώρο. Ακόμη, ο άνεργος πληθυσμός της παραοικονομίας δεν ταυτίζεται με τον άνεργο πληθυσμό της επίσημης οικονομίας μιας χώρας. Σημαντικός παράγοντας διατήρησης αυτού του φαινομένου είναι η στάση των εργοδοτών οι οποίοι δεν είναι πρόθυμοι να επωμιστούν το οικονομικό βάρος των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. (Πουλοπούλου, 2007)

2.4 Εγκληματικότητα και μετανάστες

Το πιο ισχυρό επιχείρημα των ξενόφοβων αντιλήψεων στην Ελλάδα είναι η αύξηση των δεικτών εγκληματικότητας που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια. Σε αυτό το επιχείρημα στηρίζεται η ανάγκη περιορισμού της μετανάστευσης μέσω ενός αυστηρότερου νομικού πλαισίου. Μεγάλο ποσοστό Ελλήνων επιρρίπτουν στους μετανάστες τις ευθύνες για τα κοινωνικά προβλήματα (ανεργία, εγκληματικότητα) τους αντιμετωπίζουν ως απατεώνες και απαιτούν την απέλασή τους. Δίνεται στους μετανάστες ο ρόλος των «επικίνδυνων εγκληματιών», μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης τα οποία αποπροσανατολίζουν την κοινή γνώμη. Συνήθως, αποπροσωποποιούν τον δράστη, όταν πρόκειται για αλλοδαπό, υπερτονίζοντας μόνο την εθνικότητά του και συνδέουν την εγκληματική πράξη μόνο με αυτή, χωρίς να εξετάζουν τους λόγους και τις αιτίες της πράξης, κάτι που θα έκαναν στην περίπτωση ενός Έλληνα που θα διέπραττε κάποιο αδίκημα. Έτσι τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, συχνά, καλλιεργούν ξενοφοβικές και ρατσιστικές συμπεριφορές, οι οποίες δεν ευνοούν την δημιουργία αίσθησης εμπιστοσύνης μεταξύ ντόπιων και μεταναστών, προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή κοινωνική συμβίωσή τους. Σαφέστατα, υπάρχουν μετανάστες που για τους οποιοσδήποτε λόγους προβαίνουν σε εγκλήματα οικονομικά ή βαρύτερα όπως κατά της ζωής αλλά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από αυτούς όλη η κοινότητα των μεταναστών. Υπάρχουν μετανάστες οι οποίοι διαμένουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα, πλήρως εναρμονισμένοι και ενταγμένοι στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, κάνοντας μια ήρεμη ζωή με την οικογένειά τους. Ακόμα δυσκολότερη γίνεται η θέση των μεταναστών από την ανεπάρκεια δημόσιου λόγου και γνώσης για το μεταναστευτικό ζήτημα.

Υπάρχουν αντιλήψεις σύμφωνα με τις οποίες η φτώχεια και η εξαθλίωση ωθούν αναπόφευκτα τους μετανάστες στην παραβατικότητα. Κατ' αυτές η όποια συμπεριφορά τους γίνεται η αιτία για ξενοφοβικά φαινόμενα και αντιδράσεις βίας. Δυστυχώς η παραπάνω άποψη νομιμοποιεί τις άσχημες αντιδράσεις των ντόπιων εναντίον των μεταναστών. (Μαρβάκης, Παρσάνογλου, Παύλου, 2001)

Τα συνηθέστερα αδικήματα που αποδίδονται στους μετανάστες, σχετίζονται με διοικητικές παραβάσεις που αφορούν στην είσοδο, στην παραμονή ή στην εργασία χωρίς άδεια, και στη διευκόλυνση λαθραίας εισόδου σε μια χώρα. Αξίζει να σημειώσουμε στο συγκεκριμένο σημείο ότι διώκονται ποινικά για αυτές τις πράξεις

μόνο οι μετανάστες και όχι οι εργοδότες που είναι συνένοχοι αυτών των πράξεων. Η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών δεν σχετίζεται με τη βαριά εγκληματικότητα.

Βέβαια υπάρχουν κάποια περιστατικά μεταναστών, οι οποίοι ενδιαφέρονται για το εύκολο χρήμα, το οποίο αποκτούν μέσω εγκληματικών δραστηριοτήτων και εκμετάλλευσης των συμπατριωτών τους. Επιπλέον, υπάρχουν μετανάστες, οι οποίοι μαζί με τους γηγενείς συμμετέχουν στο οργανωμένο έγκλημα. Πρόκειται για εγκληματική συμπεριφορά όχι μόνο ατόμων αλλά και οργανωμένων ομάδων, που λειτουργούν στα πρότυπα πολυεθνικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και οι πράξεις τους αφορούν σε διακίνηση παράνομων μεταναστών, ναρκωτικών και στη σεξουαλική εκμετάλλευση γυναικών και παιδιών. Η δράση του οργανωμένου εγκλήματος δεν περιορίζεται στα εθνικά σύνορα, αλλά επωφελείται της συνεχούς αυξανόμενης ελευθερίας στην κυκλοφορία εμπορευμάτων, κεφαλαίων και προσώπων. Στόχος των ατόμων που ασχολούνται με το οργανωμένο έγκλημα είναι το εύκολο χρήμα. Την ύπαρξη του αλλά και τη νομιμοποίηση των κερδών που αποφέρουν οι πράξεις του, ενισχύουν οι τεχνολογικές καινοτομίες, οι δυνατότητες της επιστήμης και οι νέες μορφές συναλλαγών.

Σχετικά με την παράνομη διακίνηση αλλοδαπών, μπορούμε να εντοπίσουμε τις αιτίες του προβλήματος στην απαγορευτική πολιτική εισόδου μεταναστών και στη διαφθορά του κρατικού μηχανισμού. Οι διακινητές - δουλέμποροι οργανώνουν το πέρασμα των παράνομων μεταναστών στη χώρα υποδοχής και αυτό είναι ιδιαίτερα επικερδές. Ακόμη, στο οργανωμένο έγκλημα υπάγεται και η διακίνηση ανθρώπινων οργάνων. Αυτή η μορφή του είναι ιδιαίτερα σκληρή και απάνθρωπη, αφού παραγκωνίζει νόμους, θεσμούς και θεμελιώδης ανθρώπινες αξίες.

Η παράνομη διακίνηση και εμπορία γυναικών και παιδιών για σεξουαλική εκμετάλλευση αφορά σε γυναίκες, οι οποίες είχαν την επιθυμία να εργαστούν στη βιομηχανία του έρωτα και γυναικόπαιδα που τα ανάγκασαν ή τα απήγαγαν. Οι συνθήκες ζωής και εργασίας αυτών των ατόμων είναι τουλάχιστον άθλιες. Αυτά τα άτομα αρκετά συχνά υποκύπτουν σε εκβιασμούς από τους προαγωγούς, οι οποίοι συχνά προβαίνουν σε ξυλοδαρμούς, παρακράτηση προσωπικών αντικειμένων, κλοπές, απειλές μέχρι και δολοφονίες. Μάλιστα, συχνό είναι το φαινόμενο να αποκλείουν από τις γυναίκες και τα παιδιά ακόμα και την ικανοποίηση βασικών αναγκών. Τα θύματα τις περισσότερες φορές υποχωρούν από φόβο. Ακόμη και αν αντιδράσουν, η κατάσταση μπορεί να παραμείνει ίδια ή να γίνει ακόμη χειρότερη.

Σχετικά με τη διαφθορά των μεταναστών, οι ίδιοι εκμεταλλεόμενοι ευάλωτους συμπατριώτες τους, προκειμένου να κερδίσουν χρήματα, συμμετέχουν σε διάφορα κυκλώματα με τη βοήθεια διεφθαρμένων υπαλλήλων στις χώρες προέλευσης, διέλευσης και υποδοχής. Αυτά τα κυκλώματα τις περισσότερες φορές είναι μικτά, δηλαδή αποτελούνται από αλλοδαπούς και γηγενείς και είναι δύο μορφών: α) κυκλώματα νομιμοποίησης μεταναστών που αναλαμβάνουν παραχάραξη εγγράφων, πιστοποιητικών, γνήσιων διαβατηρίων και πραγματοποιώντας άλλες τέτοιου είδους παράνομες γραφειοκρατικές διαδικασίες, με το αζημίωτο φυσικά και β) κυκλώματα μαστροπών. Σε αυτά τα κυκλώματα έχουν βρεθεί φαινόμενα συνεργασίας αστυνομίας και διοίκησης με μαστροπούς, οι οποίοι είτε συγκαλύπτουν είτε συμμετέχουν με οποιαδήποτε παράνομη δράση. (Πουλοπούλου, 2007)

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο τρίτο: Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της επίδρασης του κοινωνικού κεφαλαίου στις στάσεις και αντιλήψεις του ντόπιου πληθυσμού που διαμένει στην πόλη του Καρπενησίου, στις τέσσερις περιοχές: Κέντρο, Προφήτης Ηλίας, Άγιοι Ευρυτάνες και Λαγκαδιά για τα ζητήματα της μετανάστευσης. Μελετούνται οι επιδράσεις που έχουν στις απόψεις των ντόπιων σχετικά με τους μετανάστες οι παράγοντες διαμόρφωσης του κοινωνικού κεφαλαίου. Αυτοί οι παράγοντες σχετίζονται με την εμπιστοσύνη, την αμοιβαιότητα – την αλληλεγγύη, τους κοινωνικούς κανόνες – τον κοινωνικό έλεγχο, τον εθελοντισμό, τα κοινωνικά δίκτυα, την υγεία και την αξία ζωής, την κοινωνική συνοχή και την ένταξη, και τη συμμετοχή των πολιτών στα δίκτυα. Αφού μελετηθεί η ύπαρξη ή μη, η χαλαρότητα και η έκταση αυτών των παραγόντων που συνιστούν το κοινωνικό κεφάλαιο, θα εξεταστεί η επίδραση τους στις απόψεις των ντόπιων για την μετανάστευση. Πιο συγκεκριμένα επιδιώκεται η άντληση σημαντικών στοιχείων για την ύπαρξη ή την απουσία ρατσιστικών – ξενοφοβικών τάσεων στους ντόπιους κατοίκους της πόλης, μέσω των απόψεων τους για την μετανάστευση σε συνάρτηση με την εργασία, την οικονομία, την εγκληματικότητα και άλλα. Θεωρούμε ότι πρόκειται για έναν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα συσχετισμό, βάσει του οποίου θα προκύψουν πολύ σημαντικά συμπεράσματα. Τέλος, αξίζει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι κατά το παρελθόν δεν είχε πραγματοποιηθεί παρόμοια έρευνα στον συγκεκριμένο δήμο.

3.2 Πεδίο μελέτης

Η έρευνά μας πραγματοποιήθηκε στην πόλη του Καρπενησίου του νομού Ευρυτανίας. Η Ευρυτανία είναι ένας από τους επτά νομούς της Στερεάς Ελλάδας. Είναι ο πιο ορεινός νομός της Ελλάδας και συνορεύει με τους νομούς Αιτωλοακαρνανίας, Καρδίτσας και Φθιώτιδας. Το Καρπενήσι είναι η πρωτεύουσα του νομού Ευρυτανίας και είναι χτισμένη στις πλαγιές του Τυμφρηστού, στη

νοτιοδυτική πλευρά του Βελουχιού, σε υψόμετρο 960 μέτρων. Οι μόνιμοι κάτοικοι του σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011 ανέρχονται σε 20.081.

3.3 Επιλογή δείγματος

Στη δειγματοληπτική διαδικασία το πρώτο βήμα είναι ο προσδιορισμός του πληθυσμού. Παράλληλα με τον προσδιορισμό του πληθυσμού στον οποίο θα αναφέρονται τα αποτελέσματα της έρευνας, επιλέγεται και η μέθοδος της δειγματοληψίας. Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η απλή τυχαία δειγματοληψία. Τον πληθυσμό αποτέλεσαν μόνιμοι κάτοικοι του Δήμου Καρπενησίου, ελληνικής καταγωγής. Για την επιλογή του δείγματος στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε επιλέξαμε τη πολυσταδιακή μέθοδο, (Κυριαζή,1999) η οποία βασίζεται σε γεωγραφικές μονάδες και όχι σε άτομα, εκτός αν πρόκειται για την επιλογή συγκεκριμένων ατόμων από κάθε σπίτι. Η μέθοδος αυτή έχει μεγάλη αποτελεσματικότητα, η οποία έγκειται στην αναφορά τυχαίου δείγματος και στο μικρότερο κόστος, συγκριτικά με άλλες μεθόδους. Επιλέγονται με αυτό τον τρόπο μονάδες που βρίσκονται συγκεντρωμένες γεωγραφικά, με αποτέλεσμα την διευκόλυνση στην διεξαγωγή της έρευνας όσον αφορά στο χρόνο πραγματοποίησής της και στην μείωση του οικονομικού κόστους.

Για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας μοιράστηκαν διακόσια ερωτηματολόγια στις τέσσερις συνοικίες της πόλης του Καρπενησίου. Οι συνοικίες και οι οδοί που επιλέχθηκαν τυχαία βάσει του χάρτη είναι: από το κέντρο η Ζηνοπούλου, η Αθανασίου Καρπενησιώτη και η Αφροδίτης. Από τον Προφήτη Ηλία οι οδοί Σάμου, Χίου και Λέσβου. Από την περιοχή των Αγίων Ευρυτάνων η Ελευθερίας και η Ευτέρπης και από τη Λαγκαδιά οι οδοί Κατσαντώνη, Καφαντάρη και Νικολάου. Σε αυτές δραστηριοποιηθήκαμε για διάστημα 22 ημερών και με μικρό κόστος επιτύχαμε σύντομα την συμπλήρωση των αριθμών των ερωτηματολογίων που μας ενδιέφερε. Αναλυτικότερα, η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε όλες τις ημέρες της εβδομάδας, εκτός Κυριακής, πρωινές και απογευματινές ώρες. Η επιλογή των ημερών και των ωρών που δραστηριοποιούμαστε για την συλλογή των ερωτηματολογίων έγινε βάσει της λογικής της διακριτικότητας και της ευγένειας. Σε κάθε περιοχή συμπληρώθηκαν 50 ερωτηματολόγια πρωινές και απογευματινές ώρες από άνδρες και γυναίκες όλων των ηλικιακών ομάδων,

προσπαθώντας έτσι να είναι το δείγμα μας όσο το δυνατό πιο αντιπροσωπευτικό. Κατά την προσέλευση μας στα σπίτια των ερωτηθέντων αρχικά τους ενημερώναμε για το σκοπό πραγματοποίησης της έρευνας και το θέμα της. Στην συνέχεια καθιστούσαμε σαφές το γεγονός της τήρησης, της ανωνυμίας όσων απαντήσουν και ζητούσαμε την συγκατάθεση τους προκειμένου να συμμετάσχουν στην έρευνα. Ως επί το πλείστον, οι κάτοικοι μας υποδέχτηκαν στις αυλές των σπιτιών τους αφού η συλλογή των στοιχείων έγινε κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις μας καλούσαν στο σαλόνι ή στην κουζίνα. Τα περισσότερα άτομα του δείγματος ήθελαν να συμπληρώσουν μόνοι τους το ερωτηματολόγιο, χωρίς εμείς να σημειώνουμε τις δικές τους απαντήσεις, δίνοντας τους απλά διευκρινήσεις τυχόν απορίες. Κατά τη διαδικασία συλλογής των ερωτηματολογίων προσπαθήσαμε να διατηρήσουμε μια ομοιογένεια στα δύο φύλα και στις ηλικίες όσων μας απαντούσαν. Τις πρώτες ημέρες, μέχρι να συμπληρωθούν περίπου τα πρώτα εκατό ερωτηματολόγια, ρωτούσαμε ποιο μέλος από κάθε οικογένεια ήταν πρόθυμο και θα είχε το χρόνο να απαντήσει. Βεβαίως πάντοτε αναφερόμαστε σε ενήλικα άτομα. Πολλές ήταν οι φορές επίσης που σε κάθε σπίτι παρευρισκόταν μόνο ένα άτομο. Στην συνέχεια προσπαθώντας να είναι ισομοιρασμένες οι συχνότητες τόσο των φύλων όσο και των ηλικιών των συμμετεχόντων ζητούσαμε ευγενικά από το μέλος της οικογένειας που μας ενδιέφερε να συμπληρώσει ερωτηματολόγιο χωρίς να εξηγήσουμε κάτι παραπάνω.

3.4 Τεχνικές συλλογής στοιχείων και μεθοδολογία ανάλυσης στοιχείων

Στη συγκεκριμένη μελέτη χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική έρευνα. Πραγματοποιήθηκε συστηματική συλλογή αριθμητικών δεδομένων και πληροφοριών, οι οποίες ακολούθως αναλύθηκαν, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες στατιστικές δοκιμασίες, προκειμένου να εξηγηθούν τα υπό μελέτη φαινόμενα. Ο λόγος που επιλέχθηκε αυτό το είδος είναι γιατί θεωρείται η πλέον αντικειμενική μορφή έρευνας, αφού διεξάγεται υπό αυστηρές συνθήκες.(Κυριαζή,1999) Κατά συνέπεια τα αποτελέσματα της, βάσει προϋποθέσεων, επιτρέπουν συχνότερα τη διατύπωση γενικεύσεων. Επιπλέον, η ποσοτική έρευνα θέτει σαν στόχο την εξέταση και τον

έλεγχο στις υπάρχουσες θεωρίες, γι' αυτό και θεωρείται επαγωγικού χαρακτήρα μέθοδος. Σε αντίθεση με την ποιοτική που στοχεύει στην παραγωγή νέων θεωριών. Η ποσοτική έρευνα διεξάγεται με δύο μεθόδους : την ερευνητική επισκόπηση και την πειραματική έρευνα.(Δαρβίρη,2009) Στην ερευνητική επισκόπηση χρησιμοποιούνται διάφορες τεχνικές για τη συλλογή πληροφοριών για ένα δείγμα πληθυσμού οι οποίες αφορούν στάσεις, αντιλήψεις και συμπεριφορές. Οι τεχνικές αυτές περιλαμβάνουν συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια, παρατήρηση. Στην μέθοδο αυτή η έρευνα διεξάγεται στο φυσικό περιβάλλον (μελέτη πεδίου). Το κύριο εργαλείο για την συλλογή στοιχείων σε μεγάλο αριθμό ατόμων για το ίδιο θέμα αποτελεί το ερωτηματολόγιο. Ένα τυποποιημένο ερωτηματολόγιο βοηθά στη συγκρισιμότητα, στη ποσοτικοποίηση και στη στατιστική ανάλυση των δεδομένων μέσω του προγράμματος SPSS. Σε ένα τυποποιημένο ερωτηματολόγιο, ανεξάρτητα από το θέμα, περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν στα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων που το απαντούν. Στην παρούσα έρευνα το ερωτηματολόγιο χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος αντλούμε πληροφορίες για τα κοινωνικό – οικονομικά και δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων. Οι ερωτήσεις σχετίζονται με την οικογενειακή κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμα. Το δεύτερο μέρος αφορά στο κοινωνικό κεφάλαιο. Οι ερωτήσεις έχουν προκύψει από τους παράγοντες διαμόρφωσής του. Έτσι, τα ερωτήματα A3, A5, A7 A11, A12, A13, A14, A22, A23, A24, A25 και A26 σχετίζονται με την συμμετοχή στην κοινότητα. Τα ερωτήματα A6 και A10 σχετίζονται με το αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Τα A17 και A18 αναφέρονται σε σχέσεις με οικογένεια και φίλους. Τα ερωτήματα A29 και A30 «μετρούν» την ανοχή στην διαφορετικότητα, ενώ για την αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα υπάρχουν τα A1, A2, A4, A9, A15, A16, A19, A20, A21, A27, A28 και A32. Τα A34, A35 και A36 σχετίζονται με τις σχέσεις με την εργασία. Τέλος, δύο ερωτήματα αυτού του μέρους δεν εντάσσονται σε κάποιο παράγοντα. Οι ερωτώμενοι καλούνταν να απαντήσουν σε κλίμακα τύπου πολλαπλών επιλογών από «καθόλου» έως «πάρα πολύ». Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει τα ερωτήματα από B37 έως B49 που σχετίζονται με τις στάσεις και αντιλήψεις των ντόπιων για την μετανάστευση. Σε αυτά τα ερωτήματα οι συμμετέχοντες απαντούσαν σε μία κλίμακα πέντε βαθμίδων από «διαφωνώ απόλυτα» μέχρι «συμφωνώ απόλυτα», σε διαπιστώσεις που σχετίζονται με την μετανάστευση και την οικονομία, την εργασία, την εγκληματικότητα, καθώς και τα δικαιώματα των μεταναστών. Η ύπαρξη κλίμακας πολλαπλών επιλογών στο ερωτηματολόγιο διευκολύνει την διαβάθμιση των

απόψεων προκειμένου να έχουμε πιο αντιπροσωπευτικό και αντικειμενικό αποτέλεσμα.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου έγινε από τον συνεντευκτή. Πρόκειται για μια συνέντευξη η οποία στηρίζεται στο τυποποιημένο ερωτηματολόγιο και η δομή της δεν διαφέρει από το ερωτηματολόγιο που συμπληρώνει ο ίδιος ο ερωτώμενος. Περιλαμβάνονται προκαθορισμένες ερωτήσεις με μια συγκεκριμένη διαδοχή, συνήθως κλειστού τύπου, ώστε να ελαττωθεί ο κίνδυνος να παρερμηνευτούν οι ερωτήσεις από τον τρόπο διατύπωσης του συνεντευκτή προς τους ερωτώμενους. Βέβαια, όπως αναφέραμε και παραπάνω, μεγάλος αριθμός του πληθυσμού μας θέλησε να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο μόνο του. (Κυριαζή,1999)

Κεφάλαιο τέταρτο: Αποτελέσματα έρευνας

Η ανάλυση των δεδομένων της μελέτης έγινε με το πρόγραμμα IBM SPSS v.20.0. Αρχικά πραγματοποιήθηκε ανάλυση αξιοπιστίας με χρήση του συντελεστή Cronbach α για κάθε ενότητα του ερωτηματολογίου SCG-Q ενώ στη συνέχεια ακολούθησε ο υπολογισμός των συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για τα χαρακτηριστικά των 200 συμμετεχόντων. Στη συνέχεια με χρήση του συντελεστή συσχέτισης r του Pearson ελέγχθηκε κατά πόσο συσχετίζονται οι αθροιστικές βαθμολογίες των έξι ενοτήτων και η συνολική βαθμολογία (score) του SCG-Q με τα ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων¹ αλλά και με τις κλίμακες των στάσεων & αντιλήψεων τους περί μετανάστευσης. Ακόμη, υπολογίσθηκε η μέση τιμή στις βαθμολογίες ανά ενότητα και στο σύνολο του SCG-Q, εκφρασμένες στη 4-βαθμη κλίμακα μέτρησης του, και εν συνεχεία με χρήση των μη παραμετρικών ελέγχων Mann Whitney & Kruskal Wallis ελέγχθηκε αν υπάρχει διαφοροποίηση στην μέση τιμή των σκορ σε σχέση με τα χαρακτηριστικά των 200 συμμετεχόντων. Τέλος, καθ' όλη τη διάρκεια της ανάλυσης ως αποδεκτό επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε $\alpha=0,05$.

¹ Φύλο, Ηλικία, Εκπαιδευτικό επίπεδο, Οικογενειακή κατάσταση, Διαμονή, Επάγγελμα, Τόπος μόνιμης διαμονής

4.1 Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης

Συνολικά στην έρευνα συμμετείχαν 200 άτομα ηλικίας άνω των 18 ετών και συγκεντρωτικά οι συχνότητες και οι σχετικές συχνότητες που αφορούν τα ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 (Παράρτημα). Από το σύνολο των συμμετεχόντων το 49% ήταν άντρες και το 51% γυναίκες ενώ σχετικά με την ηλικιακή τους ομάδα προέκυψε ότι η πλειοψηφία (58,5%) ήταν από 18 έως 33 ετών και ακολούθως το 27% ήταν από 34 έως 49 ετών ενώ με μικρότερη συχνότητα συμμετείχαν άτομα ηλικίας 50 έως 65 ετών (12%) και άτομα άνω των 65 ετών (2,5%). Όσον αφορά στην οικογενειακή κατάσταση προέκυψε ότι το 56,5% ήταν άγαμοι με το 73,5% να δηλώνουν ότι διαμένουν με την οικογένεια τους. Τέλος, όσον αφορά στο μορφωτικό τους επίπεδο παρατηρήθηκε ότι το 35% είναι απόφοιτοι Λυκείου και το 36% απόφοιτοι ΑΕΙ ή ΤΕΙ ενώ από τις απαντήσεις τους προέκυψε ότι το 24% είτε απασχολείται ως ιδιωτικός υπάλληλος είτε είναι άνεργοι, απασχολούνται με οικιακά ή δεν είχαν εργασθεί ποτέ.

4.2 Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου SCQ-G και συσχετίσεις μεταξύ των κλιμάκων του ερωτηματολογίου

Η αξιοπιστία των μετρήσεων είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της έρευνάς μας, διότι προσμένουμε αληθή αποτελέσματα. Όσον αφορά στην αξιοπιστία των μετρήσεων, απαραίτητη κρίνεται η χρήση κάποιου τεστ αξιοπιστίας με το οποίο εκτιμάται η εσωτερική συνέπεια των στοιχείων ενός ερωτηματολογίου. Ένας από τους ευρέως χρησιμοποιούμενους δείκτες αξιοπιστίας είναι αυτός που υπολογίστηκε από τον Cronbach (1951) και ονομάζεται Cronbach's α (alpha), ή δείκτης εσωτερικής συνέπειας (internal consistency coefficient).

Από την ανάλυση αξιοπιστίας για τις 6 κλίμακες του ερωτηματολογίου SCQ-G (Πίνακας 2, Παράρτημα) προέκυψε υψηλός βαθμός αξιοπιστίας απαντήσεων, παρέχοντας ικανοποιητική εσωτερική ακολουθία απαντήσεων. Ο συνολικός βαθμός αξιοπιστίας στο σύνολο του ερωτηματολογίου ήταν $\alpha=0,864$ ($>0,80$), ενώ από τις 6 ενότητες μόνο μία εξ αυτών είχε χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας. Η ενότητα με χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας ήταν αυτή που σχετίζονταν με ερωτήσεις για τις σχέσεις με οικογένεια και φίλους.

Στον Πίνακα 3 (Παράρτημα), παρουσιάζονται η συνολική μέση βαθμολογία (score) των έξι ενότητων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του στο δείγμα των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη καθώς και ο αντίστοιχος συντελεστής συσχέτισης r του Pearson. Η μέση βαθμολογία της συνολικής κλίμακας ισούται με 2,63 ενώ από τις επιμέρους κλίμακες προέκυψε ότι οι κλίμακες «Αίσθημα ασφάλειας» και «Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα» είχαν μέση τιμή μεγαλύτερη του 3 (3,16 και 3,04 αντίστοιχα) ενώ από τις υπόλοιπες οι κλίμακες «Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα» και «Σχέσεις εργασία» είχαν μέση τιμή 2,88 ενώ οι κλίμακες «Σχέσεις με οικογένεια και φίλους» και «Ανοχή στη διαφορετικότητα»

είχαν μέση τιμή 2,5 και 2,22 αντίστοιχα. Συνολικά για όλες τις κλίμακες προέκυψε μέση τιμή μεγαλύτερη του 2 δηλαδή υπερβαίνουν τη διαβάθμιση που υποδηλώνει «λίγο» προσεγγίζοντας την διαβάθμιση 3 «πολύ».

Τέλος, από το συντελεστή συσχέτισης του Pearson διαπιστώθηκε ότι οι ενότητες του SCQ-G παρουσιάζουν στην πλειοψηφία τους στατιστικώς ισχυρές αλληλοσυσχετίσεις, κυρίως όμως με τη συνολική βαθμολογία/κλίμακα ($p < 0.01$). Την πιο ισχυρή αλληλοσυσχέτιση ($r = 0.89$, $p < 0.01$) παρουσιάζει η ενότητα αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα.

4.3 Ανάλυση & συσχετίσεις του ερωτηματολογίου SCQ-G

Αντίστοιχα, οι συντελεστές συσχέτισης των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του με τα ατομικά χαρακτηριστικά των 200 συμμετεχόντων παρουσιάζονται στον Πίνακα 4 (Παράρτημα). Ως προς τη συνολική κλίμακα, οι μικρότερης ηλικίας φαίνεται να διατυπώνουν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό το Κοινωνικό Κεφάλαιο ($r=0,46$, $p<0.05$). Παρόμοια συμβαίνει με τους έχοντες υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο ($r=0.20$, $p<0.001$). Επίσης, προέκυψε ότι οι άνδρες εκφράζουν σε μεγαλύτερο βαθμό αισθήματα ασφάλειας ($r=-0.25$, $p<0.01$), ενώ οι έχοντες υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο εκφράζουν σε μεγαλύτερο βαθμό τα αισθήματα ασφαλείας ($r=0.2$, $p<0.05$) και τις σχέσεις εργασίας ($r=0,22$, $p<0,01$).

Στους Πίνακες 5 και 6 (Παράρτημα), παρουσιάζονται οι μέσες τιμές των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του ως προς τις κατηγορίες των ατομικών χαρακτηριστικά των 200 συμμετεχόντων. Από τους ελέγχους² που πραγματοποιήθηκαν προέκυψε ότι η μέση συνολική κλίμακα εκφράζεται μεταξύ άλλων σημαντικά υψηλότερα από τους μικρότερους σε ηλικία έναντι των μεγαλύτερων (2,1 έναντι 2,71, $p=0.03<0,05$) ή από αυτούς που μένουν μόνοι τους έναντι εκείνων που μένουν με συγκάτοικο (2,76 έναντι 2,46, $p=0.03<0,05$). Όπως επίσης παρατηρήθηκε ότι έχοντες μεταπτυχιακή εκπαίδευση έχουν σημαντική υψηλότερο σκορ από τους απόφοιτους Δημοτικού (2,76 έναντι 2,34, $p<0,01$)

Παράλληλα προέκυψε ότι οι άνδρες εκφράζουν σε σημαντικά υψηλότερο βαθμό συμμετοχή στην τοπική κοινότητα έναντι των γυναικών (2,02 έναντι 1,89, $p<0.05$) όπως επίσης και όσοι ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 18 έως 33 ετών

² Mann-Whitney και Kruskal Wallis

εκφράζουν μεγαλύτερη συμμετοχή στην τοπική κοινότητα ($p<0,05$) και έχουν υψηλότερα αισθήματα ασφαλείας ($p<0,01$) αλλά και στατιστικά μεγαλύτερο σκορ στις σχέσεις εργασίας ($p<0,05$). Επίσης, προέκυψε ότι οι έγγαμοι εκδηλώνουν μικρότερη συμμετοχή στην τοπική κοινότητα ($p<0,05$) ενώ οι άγαμοι εκδηλώνουν στατιστικά υψηλότερο σκορ στις σχέσεις εργασίας ($p<0,05$). Τέλος, στατιστικά σημαντική διαφορά προέκυψε ως προς την εκπαίδευση με τους έχοντες μεταπτυχιακή εκπαίδευση να εκδηλώνουν μεγαλύτερη αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα έναντι εκείνων δημοτικού (1,93 έναντι 1,57, $p<0,01$).

4.4 Στάσεις & αντιλήψεις για την μετανάστευση

Στο Σχήμα 1 (Παράρτημα), παρουσιάζονται με τη μορφή μέσης τιμής και τυπικής απόκλισης οι απαντήσεις των ερωτήσεων έκφρασης διαφωνίας – συμφωνίας στάσεων και αντιλήψεων των 200 συμμετεχόντων σε θέματα που αφορούν στην μετανάστευση. Η διαπίστωση με τη μεγαλύτερη μέση τιμή (4,65) και κατά συνέπεια έκφραση που προσεγγίζει την απόλυτη σχεδόν συμφωνία (1=διαφωνώ απόλυτα έως 5=συμφωνώ απόλυτα) είναι η «Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση» ενώ ακολουθούν οι διαπιστώσεις «Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα» με 3,87 και «Οι μετανάστες σε μεγάλο βαθμό είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας» με μέση τιμή 3,81, ενώ τελευταία ως προς το βαθμό συμφωνίας με μέση τιμή 2,28 ανέρχεται η «Οι μετανάστες βελτιώνουν την Ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό».

Στη συνέχεια με χρήση του συντελεστή συσχέτισης του Pearson ελέγχθηκε η συσχέτιση απαντήσεων στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου για τη λαθρομετανάστευση με τα ατομικά χαρακτηριστικά των 200 συμμετεχόντων, στον Πίνακα 7 (Παράρτημα) δίνονται οι συσχετίσεις των ερωτήσεων στάσεων και αντιλήψεων ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαβάθμιση της κλίμακας των απαντήσεων όπως παρουσιάζονται στο σχήμα 1, τα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τις περισσότερες σημαντικές θετικές ή αρνητικές συσχετίσεις είναι το φύλο, η ηλικιακή ομάδα και η οικογενειακή κατάσταση. Αναλυτικά προέκυψε ότι οι γυναίκες σε σχέση με τους άντρες φαίνεται να συμφωνούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό με την άποψη ότι οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό ($r=0,14$, $p<0.05$) όπως επίσης και στο ότι σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα

διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας ($r=0,17$, $p<0,05$). Επιπλέον, συμφωνούν περισσότερο από τους άνδρες και με τις απόψεις που σχετίζονται με την απόκτηση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων των μεταναστών με τους Έλληνες ($r=0,16$, $p<0,05$), στην ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων στην Ελλάδα ($r=0,18$, $p<0,05$) και στη διατήρηση της γλώσσας και του πολιτισμού τους στην Ελλάδα ($r=0,22$, $p<0,01$). Ενώ οι άντρες συμφωνούν περισσότερο σε σχέση με τις γυναίκες στο ότι το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών ($r=-0,12$, $p<0,05$).

Όσον αφορά στην ηλικία προέκυψε ότι οι μεγαλύτερης ηλικίας συμφωνούν περισσότερο με την άποψη ότι οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα ($r=0,22$, $p<0,01$) ενώ οι μικρότερη ηλικίας συμφωνούν περισσότερο με τις απόψεις ότι οι μετανάστες βελτιώνουν την Ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό ($r=-0,17$, $p<0,05$). Επίσης συμφωνούν με την άποψη ότι οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας ($r=-0,16$, $p<0,05$) και με ότι το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα ($r=-0,21$, $p<0,01$).

Τέλος, προέκυψε ότι οι έχοντες υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο συμφωνούν περισσότερο με την άποψη ότι το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα ($r=0,17$, $p<0,05$).

4.5 Έλεγχος των ερευνητικών υποθέσεων και σχέση με τα αποτελέσματα

Η ολοκλήρωση του βασικού σκοπού της έρευνας αλλά και των επιμέρους στόχων της, έγινε μέσω της διαδικασίας της ανάλυσης και της εξαγωγής αντίστοιχων αποτελεσμάτων. Ως προς τα υποθετικά ερωτήματα, η επιβεβαίωση τους αφορά:

Ερώτημα Α. Είναι εμφανής η έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου σε δείγμα ενηλίκων της ελληνικής κοινωνίας;

Η εφαρμογή του ερωτηματολογίου SCQ-G σε δείγμα ηλικιών 18 ετών και άνω για τη μέτρηση του Κοινωνικού Κεφαλαίου, ήταν ικανοποιητική συνεκτιμώντας το βαθμό αξιοπιστίας των απαντήσεων αλλά και το βαθμό μέτρησης παρουσίας του Κοινωνικού Κεφαλαίου. Οι ενότητες του ερωτηματολογίου και η συνολική κλίμακα απέδωσαν μέση βαθμολογία υπερβαίνουσα την διάμεση διαβάθμιση. Ωστόσο, την παρουσία του Κοινωνικού Κεφαλαίου χαρακτηρίζουν οι στατιστικώς ισχυρές αλληλοσυσχετίσεις των ενοτήτων του SCQ-G με τη συνολική κλίμακα του ($p < 0.001$) αλλά και μεταξύ τους ($p < 0.05$).

Ερώτημα Β. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά εκείνων που ενισχύουν την έννοια του;

Τα βασικά χαρακτηριστικά των ατόμων που συσχετίζονται στατιστικώς σημαντικά με τη συνολική κλίμακα είναι η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο. Αυτά τα τρία είναι τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου στο δείγμα μελέτης σε θετικό ή αρνητικό βαθμό ($p < 0.05$). Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία και οι έχοντες υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο φαίνεται να έχουν διαμορφώσει σημαντικά υψηλότερα επίπεδα έκφρασης Κοινωνικού Κεφαλαίου ($p < 0.05$). Ενώ δεν διαπιστώθηκε καμία συσχέτιση του φύλου, του επαγγέλματος και της περιοχής κατοικίας με την συνολική κλίμακα ($p > 0,05$).

Ερώτημα Γ. Οι στάσεις και αντιλήψεις περί μετανάστευσης καθορίζονται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων μελέτης;

Οι συσχετίσεις των ερωτήσεων στάσεων και αντιλήψεων με τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, έδειξε ότι υπάρχει σημαντική συσχέτιση θετική ή αρνητική, του φύλου της ηλικίας και της οικογενειακής κατάστασης με τις απόψεις που εκφράζουν οι ερωτώμενοι. Ενώ δεν παρατηρήθηκε συσχέτιση όσον αφορά στο μορφωτικό, στην περιοχή κατοικίας και στο επάγγελμα. Οι μεγαλύτερης ηλικίας συμμετέχοντες εκφράζουν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό την ευθύνη των μεταναστών στην εγκληματικότητα ($p < 0.05$), ενώ οι γυναίκες και οι μικρότερης ηλικίας συμμετέχοντες συμφωνούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό ότι οι μετανάστες βελτιώνουν την Ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό ($p < 0.05$). Επίσης, προέκυψε ότι οι γυναίκες και οι μικρότεροι σε ηλικία συμφωνούν περισσότερο με την άποψη ότι το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα & τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα ($p < 0,05$) αλλά και με την άποψη ότι σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας.

Ερώτημα Δ. Επιδρά το Κοινωνικό Κεφάλαιο στη διαμόρφωση στάσεων & αντιλήψεων για την μετανάστευση;

Η ανάλυση πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης των στάσεων και αντιλήψεων με τη συνολική κλίμακα του ερωτηματολογίου SCQ-G, κατέδειξε ότι η συνολική αυτή κλίμακα μέτρησης του Κοινωνικού Κεφαλαίου σχετίζεται στατιστικώς σημαντικά στη διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων περί μετανάστευσης ($p < 0.05$). Συγκεκριμένες ενότητες του ερωτηματολογίου Κοινωνικού Κεφαλαίου λειτουργούν καθοριστικά στην επίδραση στάσεων και αντιλήψεων: η συμμετοχή στην τοπική κοινότητα, η ανοχή στη διαφορετικότητα καθώς και η αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα, καθορίζουν σημαντικά αρκετές απόψεις. Έτσι οι συμμετέχοντες σε μεγαλύτερο βαθμό στην τοπική κοινότητα έχουν διαμορφώσει την άποψη περί ωφελιμότητας της ελληνικής οικονομίας από την παραγωγικότητα των μεταναστών

($p < 0.001$) Ακόμη συμφωνούν με το ότι θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα ($p < 0.001$). Όσοι υιοθετούν ως στάση ζωής την ανοχή στη διαφορετικότητα συμφωνούν περισσότερο με τη βελτίωση της ελληνικής οικονομίας ($p < 0.001$) καθώς και με το ότι οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας ($p < 0.001$). Τέλος, όσοι δίνουν μεγαλύτερη αξία στη ζωή και στον κοινωνικό φορέα, δίνουν και μεγαλύτερη βαρύτητα στο ότι οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας ($p < 0.001$)

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Από την ανάλυση που προηγήθηκε αντιλαμβανόμαστε την ισχυρή ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου στο Δήμο Καρπενησίου. Ειδικά σε ότι σχετίζεται με τους παράγοντες «Αίσθημα ασφάλειας» και «Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα» που σημείωσαν μέση τιμή μεγαλύτερη του 3 (3,16 και 3,04 αντίστοιχα). Την έντονη παρουσία που κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινότητα που μελετήσαμε ισχυροποιεί και η μέση τιμή 2,5 που παρατηρούμε και στις «Σχέσεις με οικογένεια και φίλους». Επιπλέον, στην συγκεκριμένη ενότητα σημειώνονται στατιστικώς ισχυρές αλληλοσυσχετίσεις. Μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικού κεφαλαίου εκφράζουν οι άνδρες, οι νεαρότερης ηλικίας συμμετέχοντες, ηλικίας 18 – 33 ετών, καθώς επίσης οι έχοντες μεταπτυχιακή εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, υψηλά ποσοστά συμμετοχής στην κοινότητα παρουσιάζουν και πάλι οι άνδρες και οι έγγαμοι συμμετέχοντες στην έρευνα. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι οι εκπρόσωποι του ανδρικού φύλου, ηλικίας 18 – 33 ετών, μεταπτυχιακής εκπαίδευσης διαμορφώνουν καλύτερες στάσεις που σχετίζονται με το αίσθημα ασφάλειας, την αξία της ζωής, τις σχέσεις με οικογένεια και φίλους και την συμμετοχή στα κοινά. Από την παραπάνω ανάλυση φαίνεται να αποδεικνύεται αυτό που αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ότι η συμμετοχή σε οργανώσεις, συλλόγους, άτυπα δίκτυα είναι το βασικό στοιχείο του κοινωνικού κεφαλαίου και ότι το μέσο εκδήλωσής του είναι η εμπιστοσύνη. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το αίσθημα της ασφάλειας και η συμμετοχή στα κοινά σημείωσαν υψηλές μέσες τιμές, αφού αυτοί οι δύο παράγοντες του κοινωνικού κεφαλαίου αλληλοσχετίζονται και αλληλοεπηρεάζονται.

Σε ότι αφορά στο μεταναστευτικό ζήτημα σημειώνονται υψηλά ποσοστά συμφωνίας στις διατυπώσεις που σχετίζονται με τα μέτρα που θα πρέπει να λάβει το κράτος για την αποτροπή της παράνομης μετανάστευσης και στην σύνδεση της εγκληματικότητας με τους μετανάστες, 4,65 και 3,87 αντίστοιχα. Σημαντικές μέσες τιμές παρουσιάζουν και οι απόψεις ότι «Οι μετανάστες σε μεγάλο βαθμό είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας» (3,81) και ότι «Οι μετανάστες βελτιώνουν την Ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό». 2,28. Επιπλέον από τις συσχετίσεις προέκυψε ότι οι γυναίκες σε σχέση με τους άντρες συμφωνούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό με την άποψη ότι οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό ($r=0,14$, $p<0,05$), στο ότι σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας ($r=0,17$, $p<0,05$). Επιπρόσθετα συμφωνούν

περισσότερο με την απόκτηση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων των μεταναστών με τους Έλληνες ($r=0,16, p<0,05$), στην ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων στην Ελλάδα ($r=0,18, p<0,05$) και στη διατήρηση της γλώσσας και του πολιτισμού τους στην Ελλάδα ($r=0,22, p<0,01$). Οι άντρες συμφωνούν περισσότερο σε σχέση με τις γυναίκες στο ότι το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών ($r=-0,12, p<0,05$). Όσον αφορά στην ηλικία, οι μεγαλύτεροι επέδειξαν σημαντικό ποσοστό συμφωνίας με την άποψη ότι οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα ($r=0,22, p<0,01$), ενώ οι νεαροί του δείγματος μας συμφωνούν περισσότερο με το ότι οι μετανάστες βελτιώνουν την Ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό ($r=-0,17, p<0,05$). Επίσης συμφωνούν με την άποψη ότι οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας ($r=-0,16, p<0,05$) και με ότι το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα ($r=-0,21, p<0,01$). Τέλος, προέκυψε ότι οι έχοντες υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο συμφωνούν περισσότερο με την άποψη ότι το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα ($r=0,17, p<0,05$). Αντιλαμβανόμαστε από τα παραπάνω ότι οι γυναίκες, νεαρότερης ηλικίας και υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου άτομα δείχνουν μεγαλύτερη ανοχή στη διαφορετικότητα και σεβασμό της διαφορετικής κουλτούρας. Από τη μελέτη για το μεταναστευτικό ζήτημα στο δήμο Καρπενησίου διαφαίνεται η ύπαρξη ρατσιστικών στάσεων και αντιλήψεων στους άνδρες μεγαλύτερης ηλικίας κυρίως.

Από την μελέτη της επίδρασης του κοινωνικού κεφαλαίου στους δημότες του Καρπενησίου για ζητήματα μετανάστευσης μπορούμε να συμπεράνουμε αφ' ενός την έντονη παρουσία του κοινωνικού κεφαλαίου και την ύπαρξη εν μέρει ρατσιστικών αντιλήψεων. Οι προτάσεις μας έχουν δύο κατευθύνσεις: η πρώτη σχετίζεται αρχικά με τη διατήρηση του υπάρχοντος, ισχυρού κοινωνικού κεφαλαίου και στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενίσχυση του. Αυτό θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί από πλευράς Δήμου με την διοργάνωση ημερίδων και ομιλιών για θέματα που ενδιαφέρουν τους πολίτες της τοπικής κοινωνίας, την διεξαγωγή αθλητικών ή άλλων πολιτιστικών δρώμενων. Επίσης θα ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμη η δημιουργία συλλόγων για την απασχόληση των γυναικών εκτός σπιτιού, εφόσον παρατηρήθηκε χαμηλή συμμετοχή του γυναικείου φύλου στις δράσεις και στα κοινά.

Η δεύτερη πρόταση μας σχετίζεται με την εκπαίδευση των πολιτών σε ζητήματα μετανάστευσης. Παρ' όλο που βρισκόμαστε σε μια δύσκολη συγκυρία, εν

μέσω οικονομικής κρίσης και με το μεταναστευτικό ζήτημα σε έξαρση, είναι απαραίτητο οι πολίτες να μην προβαίνουν σε ακραίες στάσεις και συμπεριφορές υιοθετώντας απόψεις απελάσεων. Ενδεχομένως μέσω προγραμμάτων και ημερίδων οι πολίτες θα μπορούσαν να γνωρίσουν περισσότερο για το μεταναστευτικό ζήτημα. Επιπλέον, ίσως θα ήταν ορθό να πραγματοποιηθούν ενημερώσεις στα σχολεία προκειμένου από τα παιδιά να ξεκινήσει και να διοχετευτεί το αντιρατσιστικό κλίμα σε όλη την τοπική κοινωνία. Ακόμη και να συμμετέχουν τα ίδια τα παιδιά σε τέτοιου είδους δράσεις, μέσω του σχολείου και των εκπαιδευτικών τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αμίτσης, Γ. και Λαζαρίδη, Γ. (2001) *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Βεντούρα, Λ. (1994) *Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*. Αθήνα: Ε.Μ.Ν.Ε.-ΜΝΗΜΩΝ.
- Έμκε- Πουλοπούλου, Η. (1990) *Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970 – 1990*, Εκλογή, Τεύχος Απρ.- Ιουν.1990, Ιουλ. – Σεπτ.1990 αρ. 85/86
- Έμκε- Πουλοπούλου, Η. (2007) *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2002) *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωσηφίδης, Θ., Κίζος, Θ., Παπαγεωργίου, Δ., Μαλλιωτάκη, Α. και Πετράκου, Η.(1996) *Κοινωνικά και Οικονομικά χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας: Αγορά Εργασίας και Κοινωνική Αναπαραγωγή*, Εισήγηση για το συνέδριο του Ι.ΜΕ.ΠΟ: Μετανάστευση στην Ελλάδα. Εμπειρίες – Πολιτικές – Προοπτικές. Αθήνα, 23-24 Νοεμβρίου 2006.
- Καρύδης Β. Χ., *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση
- Καβουνίδα, Γ.(2003) *Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών*. Αθήνα: Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική- Πληροφορική

- Καβουνίδη, Τ.(1998) «Μετανάστευση, νομιμοποίηση και κοινωνικά δίκτυα», στο Κ. Γ. Βγενόπουλος (επιμελητής), Φ. Ταμβίσκου (βοηθός επιμελητή), *Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελληνική αγορά εργασίας*, Συνεδριακές εκδηλώσεις ΕΚΕΜ, πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα, αμφιθέατρο Υπουργείου Εξωτερικών, 13 Ιουλίου 1998, Παπαζήση.
- Κασιμάτη, Κ. (1998) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*. Αθήνα: ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π., Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ. (2003) *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξη. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ. και Μουσούρου, Λ. Μ.(2007) *Φύλο και Μετανάστευση. Θεωρητικές αναφορές και εμπειρική διερεύνηση*, τόμος Ι. Αθήνα: ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π., Gutenberg.
- Κονιόρδος, Σ. (2010) *Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των πολιτών*. Εκδόσεις: Παπαζήση.
- Κυριαζή, Ε. (1999) *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ. και Παύλου, Μ. (2001) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μιχαλοπούλου, Α., Τσάρτας, Π., Γιαννησοπούλου, Μ., Καφετζής, Π. και Μανώλογλου, Ε. (1998) *Μακεδονία και Βαλκάνια ξενοφοβία και ανάπτυξη*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μουσούρου, Λ. Μ.(1993) *Από τους γκασταρμπαϊτερ στο πνεύμα του Σένγκεν. Προβλήματα της σύγχρονης μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. Μ.(1991) *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάγκαβος, Χ. και Παπαδοπούλου, Δ. (2006) *Μελέτη για την ενδυνάμωση των μεταναστών και προσφύγων στην αγορά εργασίας*, Πρόγραμμα EQUAL. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Οκτώβριος 2006. (διαθέσιμο

<http://www.inegsee.gr/equal/equal2/EPEYNEΣ/Τελική%20έκθεση%20ΕQUA L%20συνολική.zip>

- Ναξάκης, Χ. και Χλέτσος, Μ. (2001) *Μετανάστες και μετανάστευση, οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παρασκευόπουλος, Χ. (2010) *Τα θεμελιώδη επανέρχονται στη θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου*. Εκδόσεις: Παπαζήση.
- Πούπος, Η. (2010) *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα Κέντρο Προγραμματισμού και Κοινωνικών Ερευνών*: Αθήνα
- Τριανταφυλλόπουλος, Ν. (2007) *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών. The greek review of social research*. Β' Τόμος.
- Τσαούσης, Δ.Γ (1999) *Η κοινωνία του ανθρώπου, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χλέτσος, Μ., Κόλλιας, Χ., Συρακούλης, Κ., Παλαιολόγου, Σ., Θαλασσοχώρη, Χ., Μπουρδούβαλη, Β. και Πουλιού, Α. (2005) *Οικονομικές διαστάσεις της μετανάστευσης. Επιπτώσεις στον αγροτικό τομέα*. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Ψημμένος, Ι. και Σκαμνάκης, Χ. (2008) *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία. Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ξενόγλωσση

- Barbara, A. (2006) *Diverse communities: the problem with social capital*. Cambridge, UK, New York Cambridge University Press.
- Cox, E. (1995) *Promoting Australian discussion*. Boyer lectures on social capital
- Cox, E. and Caldwell, P.(2000) *Making policy social*. Melbourne. National Library of Australia
- Dekker, P. and Uslaner, M. (2001) *Social Capital and Participation in Everyday life*.
- Field, J. (2003) *Social Capital*. London: New York Routledge.
- Green, N. L. (2004.) *Οι δρόμοι της μετανάστευσης, Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Σαββάλας
- Halpern, D. (2004) *Social Capital*. Polity Press, U.K.
- Milligan, K. (2003) *The Impact of Trust in Leadership on Officer Commitment and Intention to Leave Military Service in the US Air Force*. Capella University. Doctor of Philosophy: USA
- Nan, L. (1999) *Building a network theory of Social Capital*.
- Nan, L. (2001) *Social Capital a theory of social structure and action*. Cambridge University Press.
- O'Neil, B. and Gidengil, E. (2006) *Gender and social capital*. New York: Routledge.

- Onyx, J. and Bullen, P. (2000) *Measuring social capital in five communities*. The journal of applied behavioral science.
- Putnam, R. (1995) *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*. Journal of Democracy.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R. (2000) *Social Capital: Measurement and consequences*
- Putnam, R. (2002) *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society* (Oxford University Press)
- Putnam, R. and Feldstein, L. (2003) *Better Together: Restoring the American Community* (Simon & Schuster, September).
- Stephen, B., John, F. and Tom, S. (2000) *Social capital: critical perspectives*. Oxford, New York Oxford University Press.
- Woolcock, M. (2000) *The place of Social Capital in Understanding social and economic outcomes*.
- Woolcock, M. and Narayan, D. (2000) *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*.

Ηλεκτρονικές πηγές

- www.el-emke.aegean.gr [πρόσβαση 07/10/2013]
- www.karamanou.gr [πρόσβαση 07/10/2013]
- www.newargos.gr [πρόσβαση 07/10/2013]
- www.solon.gr [πρόσβαση 10/10/2013]
- www.grsr.gr [πρόσβαση 10/10/2013]
- Www.oikosocial.gr [πρόσβαση 10/10/2013]
- www.kmitsotakis.gr [πρόσβαση 10/10/2013]
- www.adeiadiamonis.blogspot.gr [πρόσβαση 14/12/2013]
- www.prd.uth.gr [πρόσβαση 14/12/2013]
- www.ypes.gr [πρόσβαση 14/12/2013]

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βασιλικού, Κ. (2007) *Γυναικεία μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα. Μια βιογραφική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, Γραφείο Διεθνών και Συνταγματικών Θεσμών.
- Δαμανάκης, Μ. (1989) *Μετανάστευση και εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημουλάς, Κ. και Παπαδοπούλου, Δ. (2004) *Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην περιφέρεια Αττικής 2003-2004*. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, (διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.inegsee.gr/equal/equal2/EPEYNEΣ/Τελική%20Εκθεση%20Μετανάστες-Tel.zip>).
- Θανοπούλου, Μ. (2007) *Φύλο και Μετανάστευση. Διαγενεακές σχέσεις και σχέσεις φύλου σε οικογένειες Αλβανών μεταναστών*, τόμος ΙΙΙ. Αθήνα: ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π., Gutenberg.
- Καβουνίδη, Τ. (2004) *Η Πολιτική της Νομιμοποίησης Παράνομων Μεταναστών: Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία*. Αθήνα: Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική-Πληροφορική, Μάρτιος 2004.
- Καμπούρη, Ε. (2007) *Φύλο και Μετανάστευση. Η καθημερινή ζωή των μεταναστριών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, τόμος ΙΙ. Αθήνα: ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π., Gutenberg.
- Κανελλόπουλος, Κ., Γρέγου, Α. και Πετραλιάς, Μ. (2006) *Παράνομοι μετανάστες στην Ελλάδα: Κρατικές πολιτικές, τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική τους θέση*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

- Καψάλης, Α. και Λινάρδος – Ρυλμόν, Π. (2005) *Μεταναστευτική πολιτική και δικαιώματα των μεταναστών*, Μελέτες 22. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Κοιλάρη, Α. (1997) *Ξένος στην Ελλάδα. Μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη. Στάσεις της Ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες ομιλητές*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής.
- Λαμπριανίδης, Α. και Λυμπεράκη, Α.(2001) *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*. Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής.
- Λιανού, Θ.Π. (2003) *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση*. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Μελέτες 51.
- Λινάρδος –Ρυλμόν, Π. (1993) *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Λυμπεράκη, Α. και Πελαγίδης, Θ. (2000) *Ο «φόβος του ξένου» στην αγορά εργασίας: Ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη*. Αθήνα: Πόλις.
- Μάρκου, Γ.Π. (1996) *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση – Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.
- Μπάγκαβος, Χ. και Παπαδοπούλου, Δ. (2006) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νιτσιάκος, Β. (2003) *Μαρτυρίες Αλβανών μεταναστών*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (2004) *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.

- Πετμετζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2004) *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.
- Πετρινώτη, Ξ. (1993) *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα. Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ρομπόλης, Σ. (2007) *Η μετανάστευση από και προς την Ελλάδα. Απολογισμοί και προοπτικές*. Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο.
- Τσιάκαλος, Γ. (χ.χ) «*Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία*».
- Ψημμένος, Ι. (1995) *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*. Αθήνα: Glory Book – Παπαζήση.

Ξενόγλωσση

- Ahn, T.K. and Ostrom, E. eds. (2003) *Foundations of Social Capital: A Reader*. Cheltenham, U.K.: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Allen, D. (2004) *Talking To Strangers: Anxieties of Citizenship Since Brown v. Board of Education* :Univ. of Chicago Press,
- Barabasi, A. (2002) *Linked: The New Science of Networks*
- Berns, G. (2006) *Satisfaction: The Science of Finding True Fulfillment*
- Benedetto, G. and SugdenR (Eds), (2005). *Economics and Social Interaction. Accounting for Interpersonal Relations* Cambridge, Cambridge University Press.
- Campbell, D. (2005) *Why We Vote: How Schools and Communities Shape Our Civic Life* :Princeton University Press,
- Dawkins, R. (2006) *How A Scientist Changed the Way We Think* Oxford Univ. Press, ed. Alan Grafen and Matt Ridley
- DeFilippis, J. (2001) *The Myth of Social Capital in Community Development*. Housing Policy Debate. Vol. 11, Issue 4
- Edwards, B., Foley, M. and Diani, M. (2001) *Beyond Tocqueville: Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*: University Press of New England,
- Edwards, M. (2004) *Civil Society*: Polity Press,
- Edwards, R., Franklin, J. and Holland, J. (2006) (eds.), *Assessing Social Capital: Concept, Policy and Practice*. Taylor and Francis,
- Ehrenreich, B. (2007) *Dancing in the Streets: A History of Collective Joy*
- Ferrazzi and Raz, (2005) *Never Eat Alone: And Other Secrets to Success, One Relationship at a Time*
- Fritjof Capra's *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems*

- Hamburger, T. and Wallstein, P. (2006) *One Party Country: The Republican Plan for Dominance in the 21st Century*;
- Herreros, F. (2004) *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?* (Political Evolution and Institutional Change) Palgrave Macmillan
- Horchow R, (2006) *The Art of Friendship: 70 Simple Rules for Making Meaningful Connections*
- Horgen, Turid (1999) et al. *Excellence by Design: Transforming Workplace and Work Practice* John Wiley & Sons,
- Gittel, J. (2005) *The Southwest Airlines Way*
- Goleman, D. (2006) *Social Intelligence*
- Lemann, N. (1996) *Kicking in Groups* Atlantic Monthly
- Matt, R. (1997) *The Origins of Virtue: Human Instincts and the Evolution of Cooperation*. Penguin Books: NY
- Morrow, V. (2002) *Children's experiences of 'community': implications of social capital discourses*, in: Swann, C. and Morgan, A. (Eds) *Social Capital for Health: Insights from the Qualitative Research*, London: Health Development Agency.
- Ostrom, E. and Walker, J. *Trust and Reciprocity: Interdisciplinary Lessons for Experimental Research*.
- Overton, P. (1997) *Rebuilding the Front Porch of America: Essays on the Art of Community Making*, focuses especially on smaller or rural communities. Schuler, B. Field, J. (2000), *Social Capital: A review and critic*: In S. Baron, j Field & T Schuler (Eds.). *Social Capital*, Oxford: Oxford University Press
- Page, S. (2007) *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Teams, Schools and Societies*
- Peter Csermely, *Weak Links: Stabilizers of Complex Systems from Proteins to Social Networks*
- Phillip Ball's (2004) *Critical Mass: How One Thing Leads to Another*

- Pizzigatti, S. (2005) *Greed and Good N: Understanding and Overcoming the Inequality That Limits Our Lives*. NY, Apex Press, Council on International & Public Affairs
- Portes, A. and Patricia, L. (1996) *The American Prospect* 26
- Post, S. and Neimark, J. (2007) *Why Good Things Happen to Good People*
- Richardson, D. (Ed.) (2006) *Social Capital in the City: Community and Civic Life in Philadelphia* (Philadelphia Voices, Philadelphia Vision)
- Schneider, Jo A. (2006) *Social Capital and Welfare Reform: Organizations, Congregations, and Communities*
- Sobel, J. (2002) *Can We Trust Social Capital?* Journal of Economic Literature, Vol. XL
- Sober, E. and Wilson, D. (1998) *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behaviour* Cambridge, MA: Harvard University Press,
- Surowiecki, J. (2004) *The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations* Doubleday,.
- The Great Books Foundation offers a new volume, *The Civicly Engaged Reader*
- Uslaner, E. (2007) *The Bulging Pocket and the Rule of Law: Corruption, Inequality, and Trust* Cambridge Univ. Press,
- Wilson, D. (2007) *Evolution for Everyone: How Darwin's Theory Can Change the Way We Think About Our Lives*
- Winer, M. and Ray, K. (1994) *Collaboration Handbook: Creating, Sustaining, and Enjoying the Journey*
- Woolcock, M. et. al. (2006) *The Search for Empowerment: Social Capital As Idea And Practice at the World Bank*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακες

Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης

Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

		v	%
Φύλο	<i>Άνδρες</i>	98	49,0
	<i>Γυναίκες</i>	102	51,0
Ηλικία	<i>18 έως 33 ετών</i>	117	58,5
	<i>34 έως 49 ετών</i>	54	27,0
	<i>50 έως 65 ετών</i>	24	12,0
	<i>65 ετών και άνω</i>	5	2,5
Οικογενειακή κατάσταση	<i>άγαμος</i>	113	56,5
	<i>έγγαμος</i>	68	34,0
	<i>διαζευγμένος</i>	12	6,0
	<i>χήρος/α</i>	7	3,5
Διαμονή	<i>μόνος/η</i>	42	21,0
	<i>με την οικογένεια</i>	147	73,5
	<i>με άλλο συγκάτοικο</i>	11	5,5
Μορφωτικό επίπεδο	<i>Δημοτικό</i>	5	2,5
	<i>Γυμνάσιο</i>	17	8,5
	<i>Λύκειο</i>	70	35,0
	<i>Τεχνική σχολή</i>	22	11,0
	<i>ΑΕΙ, ΤΕΙ</i>	72	36,0
	<i>Μεταπτυχιακός ή/και διδακτορικός τίτλος</i>	13	6,5
Περιοχή κατοικίας	<i>Κέντρο</i>	50	25,0
	<i>Προφήτης Ηλίας</i>	50	25,0
	<i>Άγιοι Ευρυτάνες</i>	50	25,0
	<i>Λαγκάδια</i>	50	25,0
Επάγγελμα	<i>Εργάτης/τρια</i>	10	5,0
	<i>Αγρότης/σσα</i>	6	3,0
	<i>Ιδιωτικός υπάλληλος</i>	48	24,0
	<i>Δημόσιος υπάλληλος</i>	30	15,0

Ελεύθερος επαγγελματίας	33	16,5
Επιχειρηματίας	10	5,0
Οικιακά, άνεργος/η, δεν έχει εργαστεί	48	24,0
Φοιτητής/τρια	12	6,0
άλλο	3	1,5

Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου SCQ-G

Πίνακας 2. Συντελεστές αξιοπιστίας Cronbach α των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του στο δείγμα των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

Ενότητες	Συντελεστές αξιοπιστίας Cronbach α
A. Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	0,778
B. Αισθήματα ασφάλειας	0,857
Γ. Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	0,329
Δ. Ανοχή στη διαφορετικότητα	0,747
Ε. Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	0,733
ΣΤ. Σχέσεις με εργασία	0,527
Συνολική κλίμακα	0,864

Πίνακας 3. Συνολική μέση τιμή για την βαθμολογία (score) των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του στο δείγμα των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη καθώς και ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson για την συσχέτιση της μιας κλίμακας με την άλλη.

		Ενότητες					
		Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία
Ενότητες	Μέση τιμή	r-Pearson					
Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	2,88		0,18 ^x	0,39 ^{xx}	0,28 ^{xx}	0,46 ^x	0,32 ^{xx}
Αισθήματα ασφάλειας	3,16			0,12	0,23 ^{xx}	0,23 ^{xx}	0,11
Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	2,50				0,06	0,39 ^{xx}	0,30 ^{xx}
Ανοχή στη διαφορετικότητα	2,22					0,20 ^x	0,06
Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	3,04						0,39 ^{xx}
Σχέσεις με εργασία	2,88						
Συνολική κλίμακα	2,63	0,53 ^{xx}	0,46 ^{xx}	0,53 ^{xx}	0,42 ^{xx}	0,89 ^{xx}	0,59 ^{xx}

^x $P < 0.05$, ^{xx} $P < 0.001$.

Ανάλυση & συσχετίσεις του ερωτηματολογίου SCQ-G

Πίνακας 4. Συντελεστές συσχέτισης των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του με χαρακτηριστικά* των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

	Φύλο	Ηλικία	Οικογενειακή κατάσταση	Μορφωτικό επίπεδο	Περιοχή κατοικίας	Επάγγελμα
r-Pearson						
Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	-0,13	-0,02	0,07	0,15 ^x	0,05	0,02
Αισθήματα ασφάλειας	-0,25 ^{xx}	0,08	-0,21 ^{xx}	0,20 ^x	-0,04	0,13
Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	0,04	-0,13	-0,09	0,10	-0,05	-0,01
Ανοχή στη διαφορετικότητα	0,07	-0,30 ^{xx}	0,01	0,10	0,06	0,06
Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	0,01	-0,09	-0,06	0,15	-0,03	0,17
Σχέσεις με εργασία	0,01	-0,23 ^{xx}	-0,21 ^x	0,22 ^{xx}	-0,123	0,05
Συνολική κλίμακα	0,03	0,46 ^{xx}	-0,19 ^x	0,20 ^x	-0,03	0,13

^x $P < 0.05$, ^{xx} $P < 0.001$.

* Οι διαβαθμίσεις των χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 5. Σύγκριση συνολικής μέσης βαθμολογίας (score) των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του ως προς το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και τη διαμονή των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

		Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία	Συνολική κλίμακα
<i>μέση βαθμολογία (τυπική απόκλιση)</i>								
Φύλο	Άνδρες	2,02 (0,48)	1,84 (0,24)	2,49 (0,64)	2,15 (0,78)	3,01 (0,44)	2,88 (0,67)	2,64 (0,38)
	Γυναίκες	1,89 (0,46)	1,86 (0,22)	2,50 (0,66)	2,27 (0,86)	3,07 (0,40)	2,89 (0,62)	2,62 (0,38)
	<i>P-value</i>	0,04*	0,77	0,88	0,44	0,26	0,89	0,51
Ηλικία	18-33	3,02 (0,64)	3,26 (0,83)	2,56 (0,65)	2,40 (0,80)	3,06 (0,40)	3,02 (0,64)	2,71 (0,36)
	34-49	2,77 (0,57)	3,04 (0,66)	2,44 (0,63)	2,04 (0,76)	3,05 (0,42)	2,77 (0,57)	2,59 (0,37)
	50-65	2,75 (0,52)	2,98 (0,99)	2,50 (0,66)	1,96 (0,79)	3,03 (0,37)	2,75 (0,52)	2,55 (0,35)
	65+	2,22 (1,54)	3,00 (1,22)	1,80 (0,44)	1,1 (0,22)	2,61 (0,59)	2,22 (1,54)	2,10 (0,61)
	<i>P-value</i>	0,04*	0,16	0,08	0,00**	0,16	0,035*	0,03*
Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος	2,35 (0,82)	3,29 (0,79)	2,58 (0,67)	2,35 (0,82)	1,89 (0,24)	3,02 (0,68)	2,72 (0,370)
	Έγγαμος	1,90 (0,50)	3,04 (0,77)	2,36 (0,57)	2,11 (0,73)	1,82 (0,21)	2,80 (0,59)	2,57 (0,36)
	Διαζευγμένος	2,13 (0,38)	3,00 (1,00)	2,46 (0,62)	1,83 (0,98)	1,78 (0,24)	2,63 (0,40)	2,54 (0,52)
	Χήρος	2,11 (0,68)	2,50 (1,04)	2,57 (0,89)	1,64 (0,85)	1,75 (0,34)	2,60 (0,86)	2,46 (0,38)
	<i>P-value</i>	0,05*	0,24	0,19	0,00**	0,243	0,05*	0,09
Διαμονή	Μόνος	2,94 (0,73)	1,89 (0,28)	2,52 (0,68)	2,26 (0,82)	1,89 (0,28)	2,94 (0,73)	2,76 (0,44)
	Με την οικογένεια	2,85 (0,63)	1,85 (0,22)	2,49 (0,65)	2,21 (0,83)	1,85 (0,22)	2,85 (0,63)	2,61 (0,35)
	Με άλλο συγκάτοικο	3,17 (0,44)	1,74 (0,23)	2,45 (0,42)	2,05 (0,76)	1,74 (0,23)	3,17 (0,44)	2,46 (0,39)
	<i>P-value</i>	0,26	0,22	0,91	0,70	0,22	0,26	0,03*

Mann Whitney & Kruskal Wallis έλεγχοι (* στάθμη σημαντικότητας 95%, ** στάθμη σημαντικότητας 99%)

Πίνακας 6. Σύγκριση συνολικής μέσης βαθμολογίας (score) των έξι ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G και της συνολικής κλίμακας του ως προς το μορφωτικό επίπεδο, τον τόπο μόνιμης κατοικίας, και το επάγγελμα των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

		Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία	Συνολική κλίμακα
		μέση βαθμολογία (τυπική απόκλιση)						
Μορφωτικό επίπεδο	Δημοτικού	2,56 (0,19)	1,57 (0,09)	2,00 (0,45)	1,75 (1,25)	1,57 (0,09)	2,56 (0,19)	2,34 (0,30)
	Γυμνασίου	2,56 (0,56)	1,72 (0,22)	2,62 (0,76)	2,06 (0,97)	1,72 (0,22)	2,56 (0,55)	2,40 (0,37)
	Λυκείου	2,80 (0,59)	1,87 (0,22)	2,46 (0,64)	2,24 (0,85)	1,87 (0,22)	2,80 (0,59)	2,64 (0,34)
	Τεχνικής Σχολής	2,81 (0,89)	1,75 (0,22)	2,36 (0,49)	2,23 (0,83)	1,75 (0,22)	2,81 (0,89)	2,54 (0,35)
	Ανώτατης Σχολής	3,03 (0,61)	1,88 (0,21)	2,53 (0,69)	2,19 (0,66)	1,88 (0,21)	3,03 (0,61)	2,70 (0,48)
	Μεταπτυχιακής εκπαίδευσης	3,03 (0,55)	1,93 (0,30)	2,77 (0,44)	2,58 (1,02)	1,93 (0,03)	2,88 (0,64)	2,76 (0,38)
	<i>P-value</i>		0,11	0,08	0,12	0,38	0,00**	0,11
Επάγγελμα	Εργάτης/τρια	2,44 (0,75)	3,10 (0,91)	2,25 (0,29)	2,10 (1,05)	2,69 (0,58)	2,44 (0,75)	2,39 (0,40)
	Αγρότης/σσα	2,89 (0,93)	3,08 (0,66)	2,33 (0,76)	1,50 (0,63)	3,01 (0,48)	2,89 (0,93)	2,44 (0,48)
	Ιδιωτικός υπάλληλος	3,04 (0,67)	3,25 (0,92)	2,66 (0,56)	2,26 (0,84)	3,06 (0,42)	3,04 (0,67)	2,70 (0,37)
	Δημόσιος υπάλληλος	2,81 (0,43)	3,23 (0,65)	2,35 (0,63)	2,27 (0,64)	3,09 (0,36)	2,81 (0,43)	2,64 (0,32)
	Ελεύθερος επαγγελματίας, επιχειρηματίας	2,85 (0,64)	3,06 (0,84)	2,57 (0,70)	2,29 (0,77)	3,07 (0,36)	2,85 (0,64)	2,64 (0,39)
	Οικιακά, Άνεργος/η	2,47 (0,66)	3,06 (0,86)	2,47 (0,66)	2,06 (0,83)	3,06 (0,86)	2,96 (0,75)	2,65 (0,54)
	Φοιτητής	2,33 (0,72)	3,25 (0,69)	2,33 (0,72)	2,75 (0,89)	3,25 (0,69)	3,01 (0,76)	2,39 (0,31)
	Άλλο	2,67 (0,58)	3,83 (0,29)	2,67 (0,58)	2,00 (1,00)	3,83 (0,29)	3,11 (0,78)	2,42 (0,35)
<i>P-value</i>		0,036*	0,56	0,35	0,07	0,50	0,04*	0,29

Mann Whitney & Kruskal Wallis έλεγχοι (με “-” σημειώνονται οι μη σημαντικές διαφορές).

Πίνακας 7. Συντελεστές συσχέτισης των ερωτήσεων στάσεων και αντιλήψεων και των χαρακτηριστικών* των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

	Φύλο	Ηλικία	Οικογενειακή κατάσταση	Μορφωτικό επίπεδο	Περιοχή κατοικίας	Επάγγελμα
r-Pearson						
Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	-0,14	0,22^{xx}	0,15^x	0,06	-0,01	0,02
Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία	-0,04	-0,14 ^x	-0,12	-0,04	-0,07	-0,01
Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους	-0,12	0,15 ^x	0,06	0,00	-0,01	-0,07
Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό	0,14^x	-0,17^x	-0,15^x	-0,05	-0,05	-0,02
Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών	-0,18^x	0,16	0,11	0,04	0,01	-0,03
Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση	0,09	0,03	0,08	0,03	0,03	0,04
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	0,17^x	-0,16^x	-0,01	0,02	-0,08	-0,04
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά	-0,11^x	0,13	0,06	-0,06	0,01	0,01
Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας	0,04	-0,08	-0,01	0,06	-0,05	-0,01
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα	0,06	-0,05	-0,04	0,05	-0,02	0,06
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	0,16^x	-0,09	-0,05	-0,06	-0,01	0,06
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα & τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα	0,22^{xx}	-0,21^{xx}	-0,15^x	0,17^x	-0,10	0,07
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	0,18^x	-0,15	-0,04	0,06	-0,04	0,04

^x $P < 0.05$, ^{xx} $P < 0.001$. * Οι διαβαθμίσεις των χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 8. Συντελεστές πολλαπλής γραμμικής συσχέτισης των ερωτήσεων στάσεων & αντιλήψεων και των ενοτήτων του ερωτηματολογίου SCQ-G των 200 συμμετεχόντων στη μελέτη.

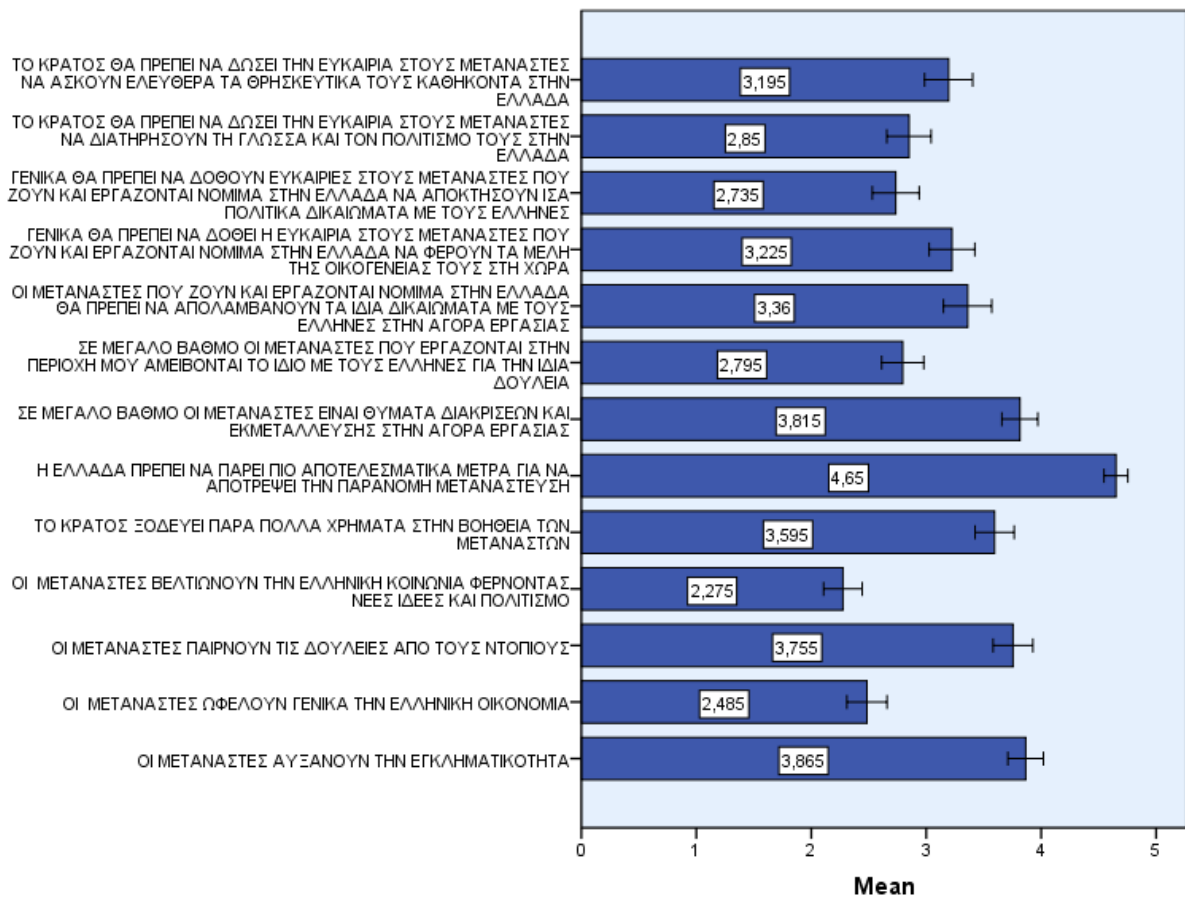
	Συμμετοχή στην τοπική κοινότητα	Αισθήματα ασφάλειας	Σχέσεις με οικογένεια και φίλους	Ανοχή στη διαφορετικότητα	Αξία της ζωής και του κοινωνικού φορέα	Σχέσεις με εργασία	Συνολική κλίμακα
				betas			
Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	-0,09	-0,15^x	-0,05	-0,46^{xx}	-0,04	0,10	-0,13
Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία	0,04	0,08	0,14^x	0,24^{xx}	-0,08	-0,02	-0,01
Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους	-0,07	-0,09	0,01	-0,36^{xx}	0,02	0,10	-0,06
Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό	0,07	0,04	0,06	0,40^{xx}	-0,08	-0,11	0,02
Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών	0,06	0,03	-0,06	-0,18^x	0,10	0,07	0,06
Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση	0,11	0,11	0,02	-0,06	0,40^{xx}	0,19^x	0,32^{xx}
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	0,15^x	0,11	0,02	0,42^{xx}	0,18^x	0,12	0,27^{xx}
Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά	0,15^x	-0,02	0,05	-0,11	0,11	0,09	0,07
Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας	0,11	0,19^{xx}	0,03	0,47^{xx}	0,13	0,08	0,22^x
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα	0,16^x	0,20^{xx}	-0,04	0,41^{xx}	0,15	0,10	0,24^{xx}
Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	0,12	0,09	0,04	0,44^{xx}	0,08	0,06	0,18^x
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα & τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα	0,11	0,10	0,01	0,45^{xx}	0,11	0,06	0,21^x
Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	0,06	0,07	0,04	0,39^{xx}	0,10	0,10	0,18^x

^x P<0.05, ^{xx} P<0.001. Πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση (στα μοντέλα χρησιμοποιήθηκαν επιπλέον τα χαρακτηριστικά του πίνακα 7). * Οι διαβαθμίσεις των χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Σχήματα

Στάσεις & αντιλήψεις για την μετανάστευση

Σχήμα 1. Μέσα επίπεδα έκφρασης διαφωνίας - συμφωνίας σε ερωτήσεις στάσεων & αντιλήψεων για την μετανάστευση, από τους 200 συμμετέχοντες στη μελέτη.



Error bars: 95% CI

Ερωτηματολόγιο

Η Επίδραση του Κοινωνικού κεφαλαίου στις στάσεις και αντιλήψεις των ντόπιων του Δήμου Καρπενησίου για τα θέματα της μετανάστευσης.

Φύλο: _____

Ηλικία: _____

Οικογενειακή κατάσταση:

Άγαμος¹ . Έγγαμος² . Διαζευγμένος³ . Χήρος⁴ .

Μόνιμος τόπος κατοικίας : _____

Περιοχή κατοικίας/ Συνοικία που μένετε τώρα: _____

Είστε απόφοιτος /η;

Δημοτικού¹ .

Γυμνασίου² .

Λυκείου³ .

Τεχνικής Σχολής⁴ .

Ανώτατης Σχολής⁵ .

Μεταπτυχιακής εκπαίδευσης⁶ .

Το επάγγελμα σας είναι; _____

Ανειδίκευτος εργάτης/τρια¹ .

Εργάτης/τρια- Τεχνίτης/τρια² .

Αγρότης/σσα³ .

Ιδιωτικός υπάλληλος⁴ .

Δημόσιος υπάλληλος⁵ .

Ελεύθερος επαγγελματίας⁶ .

Επιχειρηματίας⁷ .

Οικιακά⁸ .

Άνεργος/η⁹ .

Δεν έχω εργαστεί ποτέ¹⁰ .

Φοιτητής¹¹ .

Άλλο¹² . _____

Μένετε μόνος ή με την οικογένεια σας?

Μόνος¹ . Με την οικογένεια² . Με άλλο συγγάτοικο³ .

1. Κοινωνικό Κεφάλαιο

		1	2	3	4
A1	Αισθάνεστε καταξιωμένος/η στην κοινωνία;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A2	Αν η ζωή σας τελείωνε αύριο, θα ήσασταν ευχαριστημένοι με τη ζωή που ζήσατε;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A3	Έχετε μαζέψει ποτέ σκουπιδάκια άλλων σε κάποιο δημόσιο χώρο;	<input type="checkbox"/> Ποτέ	<input type="checkbox"/> Μερικές φορές	<input type="checkbox"/> Συχνά	<input type="checkbox"/> Πολύ συχνά
A4	Μερικοί υποστηρίζουν ότι βοηθώντας τους άλλους τελικά βοηθάς τον εαυτό σου. Συμφωνείτε με αυτήν την άποψη;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A5	Προσφέρετε εθελοντική εργασία σε κάποιο τοπικό σύλλογο, ομάδα ή οργάνωση;	<input type="checkbox"/> Όχι, ποτέ	<input type="checkbox"/> Σπάνια	<input type="checkbox"/> 1 φορά το μήνα	<input type="checkbox"/> 1 φορά την εβδομάδα
A6	Νοιώθετε ασφαλής να περπατάτε στην γειτονιά σας όταν νυχτώσει;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A7	Συμφωνείτε με την άποψη ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A8	Εάν χαλάσει κάποιο αυτοκίνητο έξω από το σπίτι σας, θα προσκαλούσατε τον/την οδηγό μέσα στο σπίτι για να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο;	<input type="checkbox"/> Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	<input type="checkbox"/> Μάλλον όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον ναι	<input type="checkbox"/> Ναι, οπωσδήποτε
A9	Έχετε βοήθεια από τους φίλους σας όταν την χρειάζεστε;	<input type="checkbox"/> Όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον ναι	<input type="checkbox"/> Ναι, οπωσδήποτε
A10	Θεωρείται η περιοχή που μένετε ασφαλής;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A11	Αν προσέχατε κάποιο παιδάκι και χρειαζόταν να βγείτε έξω για λίγο, θα ζητούσατε από κάποιον γείτονα να το κρατήσει;	<input type="checkbox"/> Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	<input type="checkbox"/> Μάλλον όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον ναι	<input type="checkbox"/> Ναι, οπωσδήποτε
A12	Επισκεφτήκατε κάποιον γείτονα την τελευταία εβδομάδα;	<input type="checkbox"/> Όχι, ούτε μια φορά	<input type="checkbox"/> 1-2 φορές	<input type="checkbox"/> 3-4 φορές	<input type="checkbox"/> Αρκετά συχνά
A13	Έχετε πάει σε κάποια εκδήλωση στην	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

	περιοχή που μένετε τους τελευταίους 6 μήνες; (πχ, εκκλησιαστική πανήγυρη, σχολική εορτή, έκθεση χειροτεχνίας κάποιας ομάδας)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι, ούτε μια φορά	1 φορά	2 φορές	3 φορές
A14	Συμμετέχετε ενεργά σε κάποιο τοπικό σύλλογο; (αθλητικό, κοινωνικό, πολιτικό)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Καθόλου	Σπάνια	Μερικές φορές	Πολύ ενεργά
A15	Νοιώθετε ότι εκεί που ζείτε είναι «σαν το σπίτι σας;»	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Καθόλου	Λίγο	Πολύ	Πάρα πολύ
A16	Πόσες φορές μιλήσατε με φίλους στο τηλέφωνο την τελευταία εβδομάδα;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Καμμία	1-3 φορές	4-5 φορές	Πάνω από 6 φορές
A17	Με πόσα άτομα μιλήσατε εχθές;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Κανένα	1-5 άτομα	6-10 άτομα	Πάνω από 10 άτομα
A18	Συνηθίζετε να τρώτε τα Σαββατοκύριακα με φίλους κάπου εκτός σπιτιού;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι πολύ συχνά	Μερικές φορές	Πολύ συχνά	Σχεδόν πάντα
A19	Επισκέπτεστε μέλη της οικογένειάς σας που μένουν σε άλλη περιοχή από αυτή που μένετε εσείς;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι πολύ συχνά	Μερικές φορές	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
A20	Όταν πηγαίνετε για ψώνια στην περιοχή σας συνήθως συναντάτε γνωστούς και φίλους;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι πολύ συχνά	Μερικές φορές	Πολύ συχνά	Σχεδόν πάντα
A21	Εάν χρειαστεί να πάρετε μια πολύ σημαντική απόφαση για τη ζωή σας, ξέρετε που να βρείτε τις απαραίτητες πληροφορίες;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι, δεν ξέρω	Μάλλον όχι	Μάλλον ναι	Ξέρω σίγουρα
A22	Τους τελευταίους έξι μήνες έτυχε να βοηθήσετε κάποιον γείτονά σας που αρρώστησε;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι, ούτε μια φορά	1-2 φορές	3-4 φορές	Πάνω από 5 φορές
A23	Ανήκετε στο διοικητικό συμβούλιο κάποιου συλλόγου, ομάδας ή οργάνωσης της περιοχής σας;	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι, κανέναν	σε Σε ένα (1)	Σε δύο (2)	Πάνω από τρεις (3)
A24	Τα τελευταία 3 χρόνια, συνεργαστή-κατε με άλλα άτομα για να αντιμετωπί-σετε μια έκτακτη ανάγκη στην περιοχή σας;(βαρυχειμωνιά, φωτιά, πλημμύρα)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι, ούτε μια φορά	1-2 φορές	3-4 φορές	Τουλάχιστον 5 φορές
A25	Τα τελευταία 3 χρόνια πήρατε μέρος σε κάποια δραστηριότητα που γίνεται στην περιοχή σας; (δενδροφύτευση, καθαρισμός παραλιών, προστασία δάσους κλπ)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Όχι, ούτε μια φορά	Σπάνια	Μερικές φορές	Ναι, συχνά

A26	Έχετε πάρει την πρωτοβουλία να οργανώσετε κάποιο καινούριο σύλλογο στην περιοχή σας; (εθελοντικής αιμοδοσίας, κατηχητικό, σύλλογο για ηλικιωμένους κλπ)	<input type="checkbox"/> Όχι, ποτέ	<input type="checkbox"/> 1 φορά	<input type="checkbox"/> 2 φορές	<input type="checkbox"/> Τουλάχιστον 3 φορές
A27	Εάν διαφωνείτε σε κάτι με το οποίο όλοι οι υπόλοιποι έχουν συμφωνήσει, νιώθετε άνετα να εκφράσετε την διαφωνία σας;	<input type="checkbox"/> Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	<input type="checkbox"/> Μάλλον όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον ναι	<input type="checkbox"/> Ναι, οπωσδήποτε
A28	Αν έχετε διαφορές με τους γείτονές σας (πχ για το όριο των οικοπέδων ή για τα κατοικίδια τους) είστε πρόθυμος/η να προσπαθήσετε να τα βρείτε;	<input type="checkbox"/> Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	<input type="checkbox"/> Μάλλον όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον ναι	<input type="checkbox"/> Ναι, οπωσδήποτε
A29	Πιστεύετε ότι το να ζουν στην περιοχή σας άτομα από διαφορετικά μέρη κάνει την ζωή σας καλύτερη;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A30	Σας αρέσει να ζείτε μεταξύ ατόμων με διαφορετικό τρόπο ζωής από τον δικό σας;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A31	Εάν κάποιος άγνωστος, κάποιος με διαφορετικές συνήθειες, μετακομίσουν στη γειτονιά σας, θα γίνουν αποδεκτοί από τους γείτονες;	<input type="checkbox"/> Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση	<input type="checkbox"/> Μάλλον όχι	<input type="checkbox"/> Μάλλον ναι	<input type="checkbox"/> Ναι, οπωσδήποτε

ΜΟΝΟ ΕΑΝ ΕΡΓΑΖΕΣΤΕ, ΣΑΣ ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΑΠΑΝΤΗΣΤΕ ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ Α32 ΕΩΣ Α36.

		1	2	3	4
A32	Νοιώθετε ότι είστε μέλος της κοινότητας στην περιοχή που εργάζεστε;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A33	Είναι οι συνάδελφοί σας φίλοι σας;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A34	Νοιώθετε ότι είστε μέλος μιας ομάδας στη δουλειά σας;	<input type="checkbox"/> Καθόλου	<input type="checkbox"/> Λίγο	<input type="checkbox"/> Πολύ	<input type="checkbox"/> Πάρα πολύ
A35	Στη δουλειά σας, αναλαμβάνετε την πρωτοβουλία να κάνετε κάτι που χρειάζεται να γίνει ακόμα κι αν δεν σας το έχει ζητήσει κανείς;	<input type="checkbox"/> Ποτέ	<input type="checkbox"/> Σχεδόν ποτέ	<input type="checkbox"/> Αρκετά συχνά	<input type="checkbox"/> Πολύ συχνά
A36	Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εβδομάδας, βοηθήσατε κάποιο συνάδελφο στη δουλειά του, ενώ δεν ήταν δική σας ευθύνη ή	<input type="checkbox"/> Όχι, ούτε μια φορά	<input type="checkbox"/> 1-2 φορές	<input type="checkbox"/> 3-4 φορές	<input type="checkbox"/> Τουλάχιστον 5 φορές

υποχρέωση;

Στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στην μετανάστευση

	1	2	3	4	5
B37 Οι μετανάστες αυξάνουν την εγκληματικότητα	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B38 Οι μετανάστες ωφελούν γενικά την ελληνική οικονομία.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B39 Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B40 Οι μετανάστες βελτιώνουν την ελληνική κοινωνία φέρνοντας νέες ιδέες και πολιτισμό.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B41 Το κράτος ξοδεύει παρά πολλά χρήματα στην βοήθεια των μεταναστών.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B42 Η Ελλάδα πρέπει να πάρει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψει την παράνομη μετανάστευση.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B43 Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης στην αγορά εργασίας	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B44 Σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες που εργάζονται στην περιοχή μου αμείβονται το ίδιο με τους Έλληνες για την ίδια δουλειά.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B45 Οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες στην αγορά εργασίας.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ απόλυτα	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
B46 Γενικά θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στους μετανάστες που	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	Διαφωνώ	Μάλλον	Ούτε διαφωνώ	Μάλλον	Συμφωνώ

ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να φέρουν τα μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα.

	απόλυτα	διαφωνώ	ούτε συμφωνώ	συμφωνώ	απόλυτα
B47 Γενικά θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στους μετανάστες που ζουν και εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα να αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους Έλληνες	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
B48 Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να διατηρήσουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους στην Ελλάδα.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
B49 Το κράτος θα πρέπει να δώσει την ευκαιρία στους μετανάστες να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στην Ελλάδα	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Ευχαριστούμε για τη βοήθειά σας.